

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

ДОРОНІНА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 94(477): 378.4 (477-25)КНУ: 80] “1834/1919”

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІЛОЛОГІЧНИХ
ДИСЦИПЛІН В ІМПЕРАТОРСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
СВ. ВОЛОДИМИРА
(1834 – 1919 рр.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник
Борисенко М. В.,
доктор історичних наук,
професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	11
1.1. Історіографія.....	11
1.2. Джерельна база	25
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1834–1863).....	36
2.1. Зародження осередку філологічної освіти на 1-му відділенні філософського факультету.....	36
2.2. Діяльність історико-філологічного факультету у 1840–1863 рр.	55
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	79
3.1. Освітня реформа 1863 р. та запровадження нових дисциплін.....	79
3.2. Класична філологія та її представники.....	100
3.3. Роль сучасних європейських мов в університетській освіті.....	134
3.4. Розвиток славістичних дисциплін	150
РОЗДІЛ 4. РЕОРГАНІЗАЦІЯ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	175
4.1. Створення романо-германського відділення.....	175
4.2. Предметна система.....	179
ВИСНОВКИ.....	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	200
ДОДАТКИ.....	226

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВУАН (УАН) – Всеукраїнська Академія наук.

ДАК – Державний архів міста Києва.

ЖМНП – Журнал Міністерства народного просвещения.

ІТНЛ – Історичне товариство імені Нестора-Літописця.

ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

ОГКУ ГАТО – Обласное Государственное Казенное Учреждение "Государственный Архив Томской области".

ТОДРЛ – Труды Отдела древнерусской литературы.

УИ – Университетские известия.

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Історія України невід’ємно пов’язана з культурно-освітніми центрами, у яких розвивалися науки, формувалася інтелектуальна еліта та місцева інтелігенція. Одним з таких центрів був Імператорський університет Св. Володимира (1834–1919), сьогодні Київський національний університет імені Тараса Шевченка, який зміг зайняти чільне місце серед провідних освітніх закладів, де був накопичений цінний досвід і досягнуті значні результати.

У Київському університеті протягом XIX – на початку XX ст. були сформовані кафедри, задіяний кваліфікований професорсько-викладацький склад, створені цикли гуманітарних предметів, до комплексу яких входили філологічні. Слід зазначити, що соціокультурні обставини та формування національної самосвідомості європейських народів у XIX ст. зумовили появу різних напрямів філологічних наук. Виникли спеціальні розділи філології, які вивчали мови та літератури цілих груп народів, споріднених між собою. Так, разом з класичною, з’явилися слов’янська, романська, германська філології. Тому як зв’язок з європейською мовознавчою традицією в університетах Російської імперії ввели комплекс філологічних наук (словесних), який також викладався в Імператорському університеті Св. Володимира. Досліджуючи духовну культуру народів світу через мовний і стилістичний аналіз літературних пам’яток, університетські вчені зробили вагомий внесок у розвиток філологічних дисциплін.

Тільки на початку XXI ст. історична наука почала активно цікавитися життям та науковою спадщиною університетських філологів, але ці розвідки зовсім не відображають цілісної картини перебігу подій. Існує проблема заповнення наукової прогалини щодо етапів розвитку та структури філологічної освіти, запровадження філологічних та суміжних дисциплін, життєвого шляху, творчого доробку та професійної діяльності найяскравіших представників

мовознавчих галузей, які активно працювали в Київському університеті у ХІХ – ХХ ст.

Сьогодні перед новою українською державою постає багато завдань для вирішення у галузі політики, освіти та культури. Розвиток технологій диктує нові умови, у яких відведено особливу роль гуманітарним наукам. Інтеграція українського суспільства з європейською спільнотою ставить нові питання для вирішення, особливо важливі для розбудови вітчизняної науки відповідно до європейських стандартів. Оскільки університетська філологічна наука у свій час знаходилася під значним впливом європейської, питання вивчення історії становлення та розвитку філологічних дисциплін набуває особливого значення, враховуючи інтеграцію українського суспільства з європейською спільнотою.

У пункті 4 статті 3 закону України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556–VII щодо державної політики у галузі вищої освіти вказано напрям міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи¹. Тобто, одним із головних підходів щодо змін у сфері освіти в Україні є її адаптація до європейського простору із збереженням власних традицій. Таким чином, постають очевидні завдання, пов’язані із дослідженням культурної та освітньої спадщини та підвалин університетської науки, закладених попередніми поколіннями, які необхідно поступово вирішувати.

Актуальність дослідження, в першу чергу, посилюється тим, що на сьогодні немає окремого ґрунтовного дослідження, у якому всебічно аналізується комплекс проблем щодо історії розвитку філологічних дисциплін та професійної роботи професорсько-викладацького складу гуманітарних кафедр Київського університету.

¹ Закон України про вищу освіту №2984-III, із змінами від 19 січня 2010 р. [електронний ресурс] Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної програми “Українська нація в загальноєвропейському вимірі: історія та сучасність” історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (державний реєстраційний номер № 11 БФ046-01).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування цілісної картини становлення та розвитку філологічних дисциплін, формування відповідних кафедр та професійна діяльність професорсько-викладацького складу в Імператорському університеті Св. Володимира у період з 1834 по 1919 рр.

Для цього поставлена низка **завдань**:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- з'ясувати основні етапи становлення та розвитку філологічних дисциплін;
- розглянути проблему зародження сходознавства в університеті;
- проаналізувати впровадження курсів західноєвропейських літератур як складової філологічної освіти;
- висвітлити проблему кадрового забезпечення кафедр класичної філології;
- з'ясувати роль сучасних європейських мов в університетській освіті;
- з'ясувати внесок філологів у розвиток курсів славістики;
- розглянути умови створення романо-германського відділення як структурного підрозділу історико-філологічного факультету;
- дослідити впровадження предметної системи в університеті.

Об'єктом дослідження є складова гуманітарної освіти, а саме – філологічна освіта в університеті Св. Володимира у 1834–1919 рр.

Предметом дослідження є процес зародження, становлення та розвитку філологічних дисциплін та професійна діяльність професорсько-викладацького складу гуманітарних кафедр в університеті св. Володимира у 1834–1919 рр.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період з 1834 р. по 1919 р. Нижня межа зумовлена часом відкриття університету Св. Володимира, тобто заснуванням у ньому мовних кафедр, а верхня – роком його ліквідації у 1919 р.

радянською владою. Також верхня межа пов'язана з фактичною ліквідацією Київського навчального округу, на території якого функціонував університет.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Київського навчального округу, створеного у 1832 р. і ліквідованого радянською владою у 1919 р., центром якого був Імператорський університет Св. Володимира.

Методологічну основу дисертації становлять загальнонаукові принципи історизму, всебічності та системності. Принцип історизму задіяний у відображенні процесу розвитку філологічних дисциплін у контексті університетської освіти та її зв'язку з іншими історичними фактами та подіями ХІХ–ХХ ст. Принцип всебічності був використаний для аналізу як джерельної бази, так і історіографії. Принцип системності дозволив підійти до вивчення становлення та розвитку філологічних дисциплін, як до комплексу гуманітарних предметів, і розглянути їх як складову університетської освіти.

Для визначення основних етапів та виділення окремих підетапів, у яких відбувалися якісні зміни, був задіяний діахронний метод. Проблемно-хронологічний метод допоміг прослідкувати поетапне впровадження гуманітарних дисциплін та створення окремих кафедр у зв'язку з дією російських університетських статутів і розвитком університетської освіти у ХІХ – початку ХХ ст. Метод просопографічного аналізу дозволив зібрати усю доступну інформацію про професорсько-викладацький склад, з'ясувати етнічну приналежність, освіту, соціальне положення та кар'єрний ріст викладачів гуманітарних кафедр.

У процесі опрацювання фондів архівів та бібліотек Києва використовувалися джерелознавчі методи бібліографічної та архівної евристики, класифікації та систематизації. Ці методи дали можливість виявити комплекс джерел, виділити основні групи матеріалів, розкрити їхній інформаційний потенціал та визначити пріоритет для кожного із розділів дисертації.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному вивченні становлення та розвитку філологічних дисциплін у межах Імператорського університету Св. Володимира (1834–1919). Вперше цілісно розкрито впровадження класичної,

слов'янської та романо-германської філології, розглянуто роботу професорсько-викладацького складу. Розширено джерельну базу і залучено до обігу широке коло неопублікованих джерел. По-новому розглянуто питання спеціалізації філологічних дисциплін та впровадження предметної системи в університеті. Розширено відомості про освіту та роки роботи викладачів університету усіх мовознавчих кафедр. З нових позицій розкрито історичні умови створення кафедри порівняльної граматики індоєвропейських мов та відділення романо-германської філології на історико-філологічному факультеті.

Практичне значення одержаних результатів. У подальшому матеріали дисертації можуть бути використані для створення колективних та індивідуальних узагальнюючих наукових праць з історії вітчизняної науки та освіти, при розробці спеціальних курсів з історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, для упорядкування бібліографічних покажчиків, енциклопедично-довідкових видань. Практичне значення особливо важливо у зв'язку з інтеграцією наукових установ та освітніх закладів сучасної України до європейського освітнього простору.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлено власні ідеї і розробки автора, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувачки.

Апробація дисертаційного дослідження. Окремі положення дисертації були оприлюднені у виступах на наступних науково-практичних конференціях:

1.Дороніна Н. В. Ф. Г. Міщенко – український філолог, історик, антикознавець // XX ювілейна Міжнародна науково-практична конференція “Українознавство та всесвітня історія: теоретико-методологічні засади наукових парадигм” (25–26 жовтня 2011 р. ННДІУВІ) / Автор-упорядник: Фігурний Ю.С., орг. секретар Кухар В.В. – К.: ННДІУВІ, 2011. – 296 с.

2. Дороніна Н. В. Іноземні мови в Київському університеті (1834–1917 рр.) // Дні науки історичного факультету. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції молодих учених, присвяченої 20-річчю Незалежної України. – Вип. IV: у 6-ти част. / Редкол.: чл.-кор. НАНУ, проф. В. Ф. Колесник (голова), доц. О.Ю. Комаренко (заст. голови), І.В. Семеніст (відп. ред.) та ін. – Ч. 1 – К., 2011. – С. 17 – 18.

3. Дороніна Н. В. Становлення та розвиток іноземної філології в Імператорському університеті Св. Володимира (1834–1917 рр.) // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес. Тези доповідей Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів і аспірантів (Харків, 4–5 квітня 2012 р.) У трьох частинах. Частина 3. / редкол. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін. – Харків: НТУ «ХПІ», 2012. – С. 225 – 227.

4. Дороніна Н. В. Імператорський університет Св. Володимира – осередок філологічної освіти на Київщині у XIX ст. // Дні науки історичного факультету. Матеріали V Міжнародної наукової конференції молодих учених. – Вип. V: у 7-ми част. / Редкод.: чл.-кор. НАНУ, проф. В. Ф. Колесник (голова), доц. О.Ю. Комаренко (заст. голови), І.В. Семеніст (відп. ред.) та ін. – Ч. 7 – К., 2012. – С. 60 – 61.

5. Дороніна Н. В. Предметна система викладання на історико-філологічному факультеті в Імператорському університеті Св. Володимира (1906–1917 рр.) // Дні науки історичного факультету. Матеріали VI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених – Вип. VI: у 8-ми част. / Редкол.: чл.-кор. НАНУ, проф. В. Ф. Колесник (голова), доц. О. Ю. Комаренко (заст. голови), І.В. Семеніст (відп. ред.) та ін. – Ч. 1 – К., 2013. – С. 14 – 15.

Здобуті результати також висвітлені у наступних публікаціях:

1. Дороніна Н. В. До історії розвитку іноземної філології в Київському університеті у XIX–XX ст. / Наталія Володимирівна Дороніна // Етнічна історія народів Європи. – 2011. – Вип. 35. – С. 86–90.

2. Дороніна Н. В. Сергій Дложевський – український вчений, філолог і археолог / Наталія Володимирівна Дороніна // Етнічна історія народів Європи. – 2011. – Вип. 36. – С. 75–79.

3. Дороніна Н. В. Дерптська філологічна традиція викладання іноземних мов в Київському університеті (1834–1917 рр.) / Наталія Володимирівна Дороніна // Україна в етнокультурному вимірі століть. – 2012. – Вип. 2. – С. 561–570.

4. Доронина Н. В. Иностранная филология в Императорском университете Св. Владимира в XIX – начале XX ст. // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2014. – №3 (82) – С.66–69.

5. Дороніна Н. В. З історії викладання англійської мови в Імператорському університеті Св. Володимира / Наталія Володимирівна Дороніна // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 86 (7) – С. 26–31.

6. Дороніна Н. В. Спеціалізація філологічних дисциплін на історико-філологічному факультеті Імператорського університету Св. Володимира / Наталія Володимирівна Дороніна // Етнічна історія народів Європи. – 2014. – Вип. 44.– С. 82–89.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія

У вітчизняній історіографії не існує праці, спеціально присвяченої питанню становлення та розвитку філологічних дисциплін в Імператорському університеті Св. Володимира (далі університет Св. Володимира), однак окремі аспекти цієї проблеми знайшли своє висвітлення у працях вітчизняних і закордонних дослідників різних років. Тому, аналізуючи ступінь наукової розробки теми, всю літературу можна хронологічно поділити на декілька періодів:

- 1) праці періоду існування університету Св. Володимира (30-ті рр. ХІХ ст. – 20-ті рр. ХХ ст.);
- 2) роботи радянського періоду (20-ті рр. – початок 90-х рр. ХХ ст.);
- 3) вітчизняні та іноземні дослідження у галузі історії вищої школи і філологічних наук періоду незалежності (90-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.).

Перш за все до літератури першого періоду відносимо ґрунтовні праці з історії університету, у яких міститься інформація про передумови створення університету у Києві, перебіг подій, статистичні дані тощо. Серед таких чільне місце займають роботи, в яких у хронологічній послідовності розглядається історія навчального закладу, умови формування кафедр, загальні відомості про професорсько-викладацький склад, різні статистичні дані. Перебіг головних подій, формування філологічних кафедр та відтворення науково-педагогічного процесу відображено у праці В. Я. Шульгіна¹. У ній автор описує становлення кафедр грецької словесності і старожитностей, латинської словесності і старожитностей, слов'янської словесності, характеризує сучасні європейські мови. Також виділимо роботи В.С. Іконникова та М. Ф. Владимирського-

¹ Шульгин В. Я. История университета Св. Владимира / Виталий Яковлевич Шульгин. – [репринт. восп. изд. 1860 г.]. – К. : Лыбидь, 2010. – 230 с.

Буданова, присвячені історії університету за перші п'ятдесят років його існування (1834–1884)¹. У роботі В. С. Іконникова міститься інформація про життєвий шлях та наукову діяльність професорів та викладачів різних кафедр. Натомість М. Ф. Владимирський-Буданов описує історію відносин університету з попечителем і Міністерством народної освіти, охоплюючи різні складові університетського життя. Всі роботи дають загальне уявлення про перебіг подій у Київському навчальному окрузі та університеті, епізодично розглядаючи питання становлення філологічної освіти в університеті у першій половині XIX ст.

Оскільки хронологічна періодизація біографічного словника В. С. Іконникова закінчується на 1884 р., виникає необхідність звернутися до інших джерел, у яких знаходиться додаткова інформація про викладачів Київського університету. На допомогу приходять універсальні багатотомні словники видавництва Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона, А. А. Половцева та С. А. Венгерова².

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира (1834–1884) / сост. под ред. проф. В. С. Иконникова. – К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – 859 с.; Владимирский-Буданов М. Ф. История императорского университета Св. Владимира / Михаил Флегонтович Владимирский-Буданов. – Т. 1 : Университет Св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. – К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – 674, [43] с.

² Энциклопедический словарь : в 86 т. / Фридрих Арнольд Брокгауз, Илья Абрамович Ефрон. – [репринт. воспр. изд. 1890–1907 гг.]. – М. : Терра, 1990–1994. Малый энциклопедический словарь : в 4 т. / Фридрих Арнольд Брокгауз, Илья Абрамович Ефрон. – [репринт. воспр. изд. 1907–1909 гг.]. – М. : Терра, 1994; Русский биографический словарь : в 25 т. / изд. под наблюдением Александра Александровича Половцова. – 1896–1918; Венгеров С. А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых (от начала русской образованности до наших дней) : Т. 1–6 / Семен Афанасьевич Венгеров. – СПб. :

Окремими роботами, залученими до обігу, стали наукові роздуми В. М. Івановського і М. Н. Покровського про реформу вищої освіти і предметну систему викладання, впроваджену на початку ХХ ст. у російських університетах¹. У них автори порівняли сучасний стан викладання філологічних дисциплін у вищих навчальних закладах Російської імперії із викладанням відповідних дисциплін в університетах Німеччини, охарактеризували можливі переваги і недоліки такої системи в університетах царської Росії.

Якщо матеріали дорядянського періоду відрізняються фактологічним характером і епізодично відтворюють різні етапи становлення та розвитку філологічних дисциплін, то історичні праці радянського періоду виявляються заідеологізованими, але не менш інформативними. Уникнути ідеологічного навантаження зміг харківський історик В. П. Бузескул, надав об'єктивну картину розвитку дореволюційної історичної науки та охарактеризував наукову діяльність П. І. Аландського, Ф.Г. Міщенка, В. І. Модестова, Ю. А. Кулаковського².

Суттєвим доповненням стали ювілейні роботи 1935 р. та 1959 р., у яких колектив авторів поетапно відобразив історію університету. У ювілейній роботі 1935 р. у розділі про західноєвропейські мови І. В. Шаровольський вдало розділив викладання мов і літератур на декілька періодів і надав змістовну характеристику

Семеновск. Типо-литография (И. Ефрона), 1886–1904. – Т. 1, вып. 1–21. А. – 1889. – 1200 с.

¹ Ивановский В. Н. Предметная система в наших университетах и ее применение к философским наукам / Владимир Николаевич Ивановский // Современная летопись : журнал Мин-ва Народного просвещ. – 1907. – № 11. – С. 1–48.; Покровский М. Н. Мысли о реформе университетского учебного строя на основе предметной системы / Михаил Николаевич Покровский // Современная летопись : журнал Мин-ва Народного просвещ. – 1906. – № 3. – С. 1–48.

² Бузескул В. П. Всеобщая история и её представители в России в XIX и начале XX века : Ч. 2 / Владислав Петрович Бузескул. – Л. : Изд-во АН СССР, 1931. – 223 с.

кожному етапу¹. В іншому виданні 1959 р. поетапно описано розвиток усіх галузей наук в Київському університеті разом із філологічними². Ця робота стала найповнішою колективною працею радянського періоду.

З часом, у ювілейних працях, виданих до річниць святкування університету, звернення до минулого ставало все більше поверхневим та узагальнюючим, що з одного боку можна пояснити накопиченням власних досягнень, а з другого – ідеологічною спрямованістю, тому гуманітарна освіта та її представники стали майже невидимими на фоні ідеологічної боротьби.

Незважаючи на це, за радянських часів стала помітною активна діяльність у галузі упорядкування енциклопедій та бібліографічних словників. Серед робіт цього періоду слід відзначити цінний багатотомний компендіум довідкової інформації з літературознавства, створений провідними вченими передвоєнних років³. Крім цього, увагу привернули видання під редакцією В. А. Дьяконова та М. Г. Булахова⁴, у яких міститься додаткова біографічна інформація та характеристика науково-дослідної роботи київських славістів.

У радянській історіографії варто виокремити низку робіт з історії університетської освіти Р. Г. Еймонтової та Г. Н. Щетініної, присвячені

¹ Шаровольський І. В. Західноєвропейські мови в Київському Університеті за сто років його існування / Іван Васильович Шаровольський // Розвиток науки в Київському університеті Св. Володимира за сто років. – 1935. – С. 281–293.

² Історія Київського університету (1834–1959) : до 125-річчя з дня існування / відп. ред. Олександр Захарович Жмудський . – К. : Вид-во Київськ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1959 . – 628 с.

³ Литературная энциклопедия : в 11 т. / ред. : В. М. Фриче, А. В. Луначарский. – М., 1929–1939.

⁴ Славяноведение в дореволюционной России : библиографический словарь / отв. ред. В. А. Дьяконов. – М. : Наука, 1979. – 428 с.; Булахов М. Г. Восточнославянские языковеды : биобиблиогр. словарь / в 3-х т. / Михаил Гапеевич Булахов. – Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1976–1978.

дослідженню університетської освіти на зламі епох¹. У них увагу приділено особливостям політики міністерства освіти та уряду щодо університетського питання протягом XIX ст. – початку XX ст., розглядаються університетські статuti 1863 р. та 1884 р., громадська та науково-дослідна діяльність професорів, організація навчальної роботи, студентське питання тощо. Так, Г. Н. Щетиніна порушила питання впливу статуту 1884 р. на функціонування історико-філологічних факультетів російських університетів, а Р. Г. Еймонтова розглянула університетське питання у 40–50-х рр. XIX ст. та запровадження статуту 1863 р.

Окремо зазначимо роботу Ф. Л. Ратнер, присвячену темі викладання філологічних дисциплін у дореволюційній вищій школі на прикладі Казанського університету². Дана праця є додатковим джерелом до загальної картини про науково-методичну діяльність окремих викладачів, переведених до Казані після польського заворушення 1839 р. Крім цього, до дисертаційного дослідження була залучена праця фольклориста та етнографа М. К. Азадовського, у якій він охарактеризував науково-методичні принципи київських філологів³. Роботи Р. Г. Еймонтової, Г. Н. Щетиніної, Ф. Л. Ратнер та М. К. Азадовського були написані у радянській період, тому різні штампи й ідеологеми радянської епохи типу “реакційність” та “прогресивність” деякої міри викривляли наукові припущення вчених, але суттєво не впливали на дослідження розвитку вищої школи.

¹ Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох. От России крепостной к России капиталистической / Регина Генриховна Эймонтова. – М. : Наука, 1985. – 350 с.; Щетинина Г. Н. Университеты в России и Устав 1884 года / Галина Исидоровна Щетинина. – М. : Наука, 1976. – 231 с.

² Иностранные ученые в дореволюционной высшей школе (на материалах Казанского университета) : научное издание / Ф. Л. Ратнер. – Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1983. – 167 с.

³ Азадовский М. К. История русской фольклористики // Сост. и отв. ред. О. А. Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2014. – 1056 с.

Серед доробку еміграції варто згадати працю російського історика-емігранта С. Г. Пушкарьова, у якій він без ідеологічних нашарувань висвітлив університетське питання¹. Іншою працею є “Енциклопедія українознавства”, яка була створена під егідою наукового товариства Т. Г. Шевченка². У ній містяться систематизовані знання про Україну та її діячів у науковому, громадському, літературному та культурному житті. Таким чином, література радянського періоду побіжно порушує питання становлення гуманітарних дисциплін в університеті, але допомагає відтворити творчий шлях окремих її представників.

Оскільки Україна у 1991 р. здобула незалежність і стала самостійною державою, історіографію пострадянського періоду логічно розділити на вітчизняну і іноземну. Серед вітчизняних учених зростає інтерес до минулого університетської освіти, з’являються спроби позбутися застарілих підходів до оцінки подій минулого, постає питання критичного підходу, позбавленого радянської політизованості. Роботи українських дослідників, дотичні темі викладання філологічних дисциплін, можна поділити на три групи: 1) ювілейні роботи з історії Київського університету, 2) низка досліджень, пов’язана з вивченням різних аспектів філологічної освіти та професорсько-викладацького складу, 3) дисертаційні роботи.

В узагальнюючих ювілейних роботах періоду незалежності, присвячених історії Київського університету, ґрунтовної інформації про становлення філології, як окремої галузі науки, не міститься. Наприклад, у ювілейному виданні 1994 р. є всього одна сторінка про історію становлення філології³. В інших працях поступово з’являються біографії видатних учених і випускників університету, що

¹ Пушкарев С. Г. Россия в XIX веке (1801–1914). / С. Г. Пушкарев – Нью-Йорк: Изд-во им. Чехова, 1956. – 509 с.

² Енциклопедія українознавства. Словникова частина: [в 11 т.] / [ред. проф. В. Кубійович] – Париж, Нью-Йорк: Молоде Життя, 1970.

³ Київський університет імені Тараса Шевченка: Сторінки історії і сьогодення / за заг. ред. В. В. Скопенка. – К., 1994. – 285 с.

говорить про перші шляхи у поверненні до історії¹. Найгрунтовнішою працею виявилася остання ювілейна робота 2014 р., у якій колектив авторів залучив великий масив першоджерел і відтворив основні етапи життя Київського університету за останні 180 років². У монографії висвітлюється історія університету, питання підготовки наукових кадрів, навчальної роботи, розвитку науки та міжнародні контакти. Таким чином, виникає потреба звернутися до тематичних досліджень, написаних сучасними вітчизняними істориками.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в українській історіографії спостерігається тенденція до глибшого вивчення історії науки. За останній час з'явилася низка праць, присвячених історії вищої школи, філологічних наук та окремих її представників. Багато досліджень, дотичних тематиці, накопичено і потребує систематизації. Роботи українських учених, на перший погляд, виглядають тематично розпорошеними, але при детальнішому вивченні у них знаходиться багато важливої інформації для створення цілісної картини, тому вони поділені на дві підгрупи.

Перша підгрупа стосується міністерського управління та зв'язків Київського університету з іншими університетами Європи. Міжнародні зв'язки та співпрацю вчених університету Св. Володимира з провідними науковими та культурно-освітніми центрами Центральної і Західної Європи висвітлила О. А. Іваненко³.

¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Незабутні постаті / [ред. кол. : В. В. Скопенко, О. В. Третяк, Л. В. Губерський та ін.]. – К., 2005. – 464 с.

² Історія Київського університету [Текст] : монографія / [І. В. Верба та ін.; редкол. : Л. В. Губерський та ін.] ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ : ВПЦ "Київський університет", 2014. – 895 с.

³ Іваненко О. А. Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): монографія / О. А. Іваненко. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2013. – 374 с.; Іваненко О. А. Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) / О. Іваненко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2009. – 320 с.;

Роль попечителя Київського навчального округу в управлінні Київським університетом проаналізувала О. Кірдан¹. С. М. Коляденко дослідила кадровий потенціал Кременецького ліцею, з якого більшість викладачів перейшла працювати до Київського університету². Останній у цій підгрупі є стаття І. В. Малацай про діяльність учених університету у Київському слов'янському благодійному комітеті у 1854–1894 рр.³

До другої підгрупи відносяться роботи щодо внутрішньої діяльності університету та його професорсько-викладацького складу, які були розбиті за галузями гуманітарних наук. Класичну філологію та її представників вивчають відразу декілька дослідників. Так, творчий шлях та наукову діяльність класика Ю. А. Кулаковського проаналізувала у своєму дослідженні Л. В. Матвєєва⁴. Діяльність М. В. Пахаревського у складі Археологічного комітету в Інституті археології Національної академії наук України, створеному у 1919 р. у Києві,

Іваненко О. А. Внесок Університету св. Володимира у розвиток міжслов'янських культурних зв'язків (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / О. Іваненко // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 19. — С. 33–46.

¹ Кірдан О. Л. Роль попечителя Київського учбового округу в управлінні університетом Св. Володимира (1832–1839 рр.) / О. Л. Кірдан // Історико-педагогічний альманах. – 2010. – № 2 – С. 59–64.

² Коляденко С. М. Кадровий потенціал Кременецького ліцею у ХІХ ст. / С. М. Коляденко // Історико-педагогічний альманах. – 2007. – № 2. – С. 88–91.

³ Малацай І. В. Діяльність Київського Слов'янського Благодійного комітету / І. В. Малацай // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка : Історія. – 07/2010 . – Вип. 102 . – С. 37–40.

⁴ Матвєєва Л. В. Юлиан Кулаковский: жизнеописание / Л. В. Матвєєва; Институт востоковедения им. А.Крымского НАН Украины. – К. : Стило, 2002. – 482с.; Матвєєва Л. В. Доля видатного славіста–українознавця Володимира Перетца / Л. В. Матвєєва // Східний світ. – 2007. – № 2. – С. 32–44.

розглянула В. А. Колесникова¹. У розвідці І. Винниченка та Р. Винниченка висвітлюється діяльність осіб німецького походження в університеті, серед яких є І. Я. Нейкірх й О. К. Деллен². Крім цього, відзначимо праці культуролога і архітектурознавця А. О. Пучкова, у яких він розглядає постаті Ю. А. Кулаковського та А. І. Сонні³.

Сьогодні активно досліджуються питання, пов'язані з проблемою слов'янознавства та його представників. Підготовку студентів-славистів у Київському університеті розглянули О. Л. Паламарчук та О. Р. Чмир⁴. Г. А. Александрова, М. Дмитренко та Н. І. Любовець дослідили життєвий шлях та наукову спадщину О. О. Котляревського⁵. Натомість В. Яровий проаналізував

¹ Дмитренко М. Олександр Котляревський – дослідник міфу і фольклору / М. Дмитренко // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 3. – С.11–17.

² Винниченко І., Винниченко Р. Німці в історії Київського університету (XIX – половина XX ст.). – К.: Геопринт, 2009. – 420 с.

³ Кулаковский Ю. А. История римской литературы от начала Республики до начала Империи в конспективном изложении / [під ред. Пучкова А.А.]. – Киев: Изд. Дом А+С, 2005. – LXVI, 260 с.; Пучков А. А. Адольф Сонни, киевлянин: К истории классической филологии в Императорском университете Св. Владимира / ИПСИ НАИ Украины. – Киев: Феникс, 2011. – 296 с.

⁴ Паламарчук О.Л. Особливості підготовки студентів-славистів Київського національного університету імені Тараса Шевченка в сучасних умовах / О.Л. Паламарчук, О. Р. Чмир // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2010. – № 12. – С. 141–146.

⁵ Александрова Г.А. О Котляревський і університет Святого Володимира (до 175-річчя вченого) / Г.А. Александрова // Літературознавчі студії. – 2012. – № 35. – С. 10–16; Дмитренко М. Олександр Котляревський – дослідник міфу і фольклору / М. Дмитренко // Народна творчість та етнографія, 2003. – № 3. – С.11–17; Любовець Н.І. Олександр Олександрович Котляревський: матеріали до біобібліографії / Н. І. Любовець // Українська біографістика . – 2010. – Вип. 6. – С. 55–80.

особистий внесок Т. Д. Флоринського у розвиток слов'янознавства¹. А. І. Федорів висвітлила передумови становлення наукового слов'янознавства в Україні та охарактеризувала політичні погляди Т. Д. Флоринського².

Літературознавство є невід'ємною складовою гуманітарної освіти, яке тісно пов'язане з філологічними дисциплінами. Життя й діяльність захисника українського слова В. М. Перетца розглянула у своїй статті Н. В. Стахієва³. Виникнення наукової традиції історичного літературознавства дослідив А. І. Чуткий⁴. Творчий шлях і наукову діяльність літературознавців М. П. Дашкевича і І. В. Шаровольського у своїх розвідках вивчали Н. П. Марченко, Н. Бернадська, О. Мартинюк⁵.

¹ Яровий В. Професор Т. Д. Флоринський – фундатор викладання історичної славістики та засновник болгаристики в Університеті Св. Володимира / В. Яровий // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури: матеріали науково-теоретичної конференції, присвяченої 165-річчю університету. Гуманітарні науки. – Ч. 1, 1999. – С. 63–65.

² Федорів І. Становлення наукового слов'янознавства в Україні (перша третина ХХ ст.) / Ірина Федорів / Слов'янський світ: щорічник. Вип. 7 / [голов. ред. Скрипник Г. А.] НАНУ, С48 ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – С. 194–206.

³ Стахієва Н. В. Життя та діяльність В. М. Перетца: культурологічний аспект / Н. В. Стахієва // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 2013. – Вип. 30. – С. 138–146.

⁴ Чуткий А. І. Історичне літературознавство в Університеті Св. Володимира: виникнення наукової традиції (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / А. І. Чуткий // Проблеми розвитку філології, історії та культури. – 2006. – №31. – С. 150–160.

⁵ Марченко Н. П. Микола Павлович Дашкевич: визнаний і незнаний діяч української науки / Н. П. Марченко // Українська біографістика. – 2010. – Вип. 6. – С. 81–102.; Бернадська Н. Перші спроби осмислення роману як жанру викладачами Університету Св. Володимира / Н. Бернадська // Русистика. – 2004. – № 4. – С. 64–66.; Мартинюк Ольга. Життя і творчість Івана Васильовича

Сьогодні все частіше з'являються розвідки, пов'язані з проблемою зародження сходознавства у Київському університеті. Творчий доробок П. А. Аландського та Ф. І. Кнауера у своїх статтях описала Т. О. Щербань¹.

Останніми у цьому списку виділимо роботи, присвячені формуванню професорсько-викладацького складу Київського університету у ХІХ ст., що активно розробляється І. В. Шостак і А. І. Павко².

Таким чином, бачимо окремі культурологічні, біографічні, літературознавчі та суто історичні доробки, які суттєво доповнюють досліджувану тематику.

Окремим інформативним блоком української історіографії є роботи, у яких автори проаналізували окремі важливі складові історичного та філологічного процесів, становлення слов'янознавства та літературознавства в Київському університеті. Так, робота А. І. Чуткого, присвячена науково-педагогічній спадщині М. П. Дашкевича, допомогла доповнити портрет літературознавців³.

Шаровольського [електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://old.pinchukfund.org/zavtra/uk/scholars/2007/?student=174>

¹ Щербань Т. О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира: 1834–1918 / Т.О. Щербань // Східний світ . – 2006. – № 4. – С. 76–86.; Щербань Т. О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира: 1834–1918 (Закінчення, початок у №№3 та 4, 2007 р.)/ Т.О. Щербань // Східний світ. – 2007. – № 1. – С. 89–97.

² Шостак І. В. Професорсько-викладацький склад Університету Св. Володимира у 1834–1839 рр.: національний аспект / І. В. Шостак // Записки Наукового товариства ім. О.Оглобина. – Т. VI. – Острог, 2006. – С. 67–79.; Павко А. І. “Основні напрями формування викладацького та наукового складу університетів України в імперську добу ХІХ – початок ХХст.” // А. І. Павко // Проблеми історії України ХІХ – початок ХХст. – 2008. – Випуск XV. – С. 290–304.

³ Чуткий А. І. М. П. Дашкевич: особистість, наукова та педагогічна спадщина вченого : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01

І. В. Журжа переконливо довела функціонування цілого осередку вітчизняної славістичної науки в університеті Св. Володимира до 1919 р., охарактеризувала етапи розвитку слов'янознавства, що уможливило виявити напрямки роботи славістів¹. Комплексне вивчення науково-дослідної діяльності Т. Д. Флоринського і Ю. А. Кулаковського провів у своїй роботі В. Ю. Чеканов², який вважає, що діяльність київських учених була відірвана від проблематики російської науки і місцевого контексту через зосередженість її на сюжетах зі всесвітньої історії, тому належної школи не було створено. В. Д. Коцюк розглянув громадське та науково-освітнє життя О. О. Котляревського, його присутність в “українській партії” професорської корпорації університету Св. Володимира³.

Сьогодні російська історична наука працює над питанням університетської освіти кінця XVIII – початку XX ст., розвиває поняттєву базу, систематизує і узагальнює історичний досвід. У цій галузі перш за все виділяємо роботи

“Історія України” / Андрій Іванович Чуткий ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 14 с.

¹ Журжа І. В. Становлення та розвиток слов'янознавства в університеті Св. Володимира (1834–1919 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни” / Ірина Валеріївна Журжа ; Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документозн. – К., 2006. – 20 с.

² Чеканов В. Ю. Візантиністика в Київському університеті Св. Володимира (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор наук : спец. 07.00.06 / Всеволод Юрійович Чеканов; Київський славістичний університет. – К., 2009. – 18 с.

³ Коцюк В. Д. Професор О. О. Котляревський у громадському і науково-освітнєму житті України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Володимир Дмитрович Коцюк ; Кам'янець-Подільськ. нац. ун-т імені Івана Огієнка – Кам'янець-Подільський, 2010. – 20 с.

А. І. Авруса та А. Ю. Андрєєва¹, у яких ретельно розглянуто проблему вищої освіти у Російській імперії і критично проаналізовано університетське питання, політику проведення реформ та організацію російських університетів. Суттєвий внесок у дослідження спадщини Т. Д. Флоринського та А. І. Степовича зробила Л. П. Лаптева². О. Б. Сіротініна дослідила творчий шлях О. М. Лук'яненка, який у післяреволюційний період змушений був покинути роботу у Київському університеті³. Наукову та педагогічну діяльність класика А. Ф. Семенова висвітлив колектив авторів у співавторстві з Н. А. Казаровою⁴. Педагогічну діяльність В. І. Петра описала у своїй статті Н. В. Тарасова⁵. Крім цього, політичну справу, пов'язану зі звільненням з посади Ф. Г. Міщенка, розглянув

¹ Андреев А. Ю. О “новом прочтении” истории российских университетов / А. Ю. Андреев // Высшее образование в России. – 2009. – № 3. – С. 149–159.; Андреев А. Ю. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы / Андрей Юрьевич Андреев – М: Знак, 2009. – 640 с.

² Лаптева Л. П. История славяноведения в России в конце XIX – первой трети XX в. / Людмила Павловна Лаптева. – М. : Индрик, 2012. – 840 с.

³ Сиротинина О. Б. Александр Митрофанович Лукьяненко и преподавание славянских языков в Саратовском университете / О. Б. Сиротинина // Известия Саратовского университета. Новая серия. Сер.: Филология. Журналистика. – 2006. – Вып. 1/2. – С. 20–22.

⁴ Казарова Н. А. Историки Варшавского университета. Время и судьбы. / Казарова Н. А., Казарова С. С. Лобова В. В. – Ростов-на-Дону, 2014. – 204 с.

⁵Тарасова Н. В. Гражданско-патриотическое воспитания учащейся молодежи посредством экскурсионной работы в России во второй половине XIX – начале XX вв. / Н. В. Тарасова, Е. А. Никитина, О. В. Чернышова и др. / Былые годы. – 2014. – № 32 (2). – С. 262–265.

С. Г. Карпюк¹. Таким чином, проводиться активна робота російських істориків у галузі вирішення проблем вищої освіти та її представників. Питання кадрового забезпечення, становлення навчального плану, як нормативно-правового документу, еволюцію та номенклатуру спеціальностей наукових співробітників в Росії було розглянуто у серії статей Т. В. Чумакової, Н. В. Юшиної² та ін. У них проблема розвитку філологічних наук розглядається у загальному контексті становлення системи вищої освіти Російської імперії.

Крім цього, російські вчені активно займаються дослідженням історії антикознавства. Російський історик Е. Д. Фролов дослідив різні напрями класичного мовознавства та діяльність найяскравіших представників у галузі вивчення історії античного світу і давніх мов В. І. Модестова, Ф. Г. Міщенко, Ю. А. Кулаковського³. Роботи В. О. Летяєва, Е. Б. Сосниної дозволили з'ясувати основні напрямки науково-дослідної роботи вчених періоду 70-х–90-х рр. XIX ст.⁴, а ювілейна стаття А. А. Пінського, присвячена річниці народження

¹ Карпюк С. Г. Дело о назначении ординарного профессора греческой словесности Московского университета / С. Г. Карпюк // Вестник Древней Истории. – 1993. – № 1. – С. 175–181.

² Чумакова Т.В. Наука в российских университетах (вторая половина XIX века) / Т. В. Чумакова // Высшее образование в России. – 2005. – №. 2. – С. 103–110; Юшина Н. В. Становление учебного плана как нормативно-правового документа (XVI – начало XX века) / Н. В. Юшина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена – 2007. – Т. 16, № 40. – С. 560–563.

³ Фролов Э. Д. Русская наука об античности : Историографические очерки / Эдуард Давидович Фролов. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1999. – 544 с.

⁴ Летяев В. А. Восприятие римского наследия российской наукой XIX – начала XX вв. : [монография] / Валерий Алексеевич Летяев. – Волгоград : Изд-во Волгоградск. гос. ун-та, 2002. – 244 с.; Соснина Е. Б. Вклад И.Б. Помяловского и И.В. Цветаева в развитие латинской эпиграфики / Е. Б. Соснина / Мнемон.

Н. Є. Скворцова, допомогла розкрити маловідомі аспекти його життя¹. Остання у цьому списку нова праця російських істориків В. А. Филимонова та А. Г. Канева описує творчий та життєвий шлях П. І. Аландського². Всі ці роботи важливі тим, що в них детально розглянутий і проаналізований творчий шлях учених Київського університету.

З усього, означеного вище, можна зробити висновок про фрагментарність вивчення становлення і розвитку філологічних дисциплін в університеті Св. Володимира в сучасній, радянській і дорадянській літературі. Історіографія дослідження показує, що на різних етапах розвитку філології увага приділялася тільки деяким складовим досліджуваного процесу. Огляд літератури засвідчує, що цілісного дослідження для відтворення процесу становлення і розвитку філологічних дисциплін не було проведено, тому це питання потребує окремого ґрунтовного дослідження із залученням архівних джерел.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження становлення та розвитку філологічної освіти в університеті Св. Володимира поділена на групи неопублікованих та опублікованих матеріалів та Інтернет-джерел.

До групи неопублікованих матеріалів відносяться документи і матеріали фондів державних архівів. Це, перш за все, нормативні документи загальноуніверситетського рівня, рапорти, формулярні списки, особисті справи викладачів та їх персональні фонди. У пошуках необхідної інформації опрацьовано

Исследования и публикации по истории античного мира. Альманах. – 2007. – №6. – С. 465–472.

¹ Пинский А. А. Пайдейя : работы 1986–96 годов / Анатолий Аркадьевич Пинский. – М. : Частная школа, 1997. –193 с.

² Филимонов В. А. П. И. Аландский как историк-антиковед : [монография] / В. А. Филимонов, А. Г. Канев. – Сыктывкар : Изд-во СыктГУ, 2013. – 136 с.

організаційно-розпорядчу документацію, оперативні звітні документи та листування університету Св. Володимира з Міністерством народної освіти, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України, м. Києві (далі – ЦДАК України), фонд Управління Київського учбового округу (Ф. 707). Відомості про перебіг стану справ на історико-філологічному факультеті надавалися у щорічних звітах університету, справах Ради і правління університету, навчальних планах та оглядах викладання. Ці документи знаходяться у Державному архіві м. Києва (далі – ДАК), фонд Київського університету (Ф. 16). Біографічні відомості та характеристики викладачів філологічних кафедр початку ХХ ст. зберігаються в особистих фондах викладачів та фонді Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) (Ф. X) Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Серед закордонних зазначимо Ф. 3 Томское губернское управление (1882-1917), архів м. Томськ (ОГКУ ГАТО), де утримуються матеріали справи засланих та осіб, які знаходилися під наглядом поліції у межах Томської губернії.

Фонд 707. Управління Київського навчального округу ЦДАК України зберігає різні циркуляри та офіційне листування Міністерства народної освіти з Київським навчальним округом, документи про реорганізацію факультету, протоколи засідання ради про конкурс на посаду викладача, справи, у яких містяться біографічні дані та згадка про науково-методичну роботу викладачів.

Ф. 16. Київського університету Св. Володимира ДАК утримує найбільшу кількість документів Ради і правління, організації навчального процесу. Перш за все, це програми курсів лекцій, формулярні та послужні списки, рапорти викладачів, адресовані декану факультету про заплановані курси на навчальний рік, доповідні записки про перебіг подій на факультеті, протоколи засідань деканату історико-філологічного факультету за різні роки. Великим інформаційним масивом Ф. 16 є неопубліковані формулярні та послужні списки, а саме: біографічні дані викладачів кафедр класичної філології кінця ХІХ – початку ХХ ст., лекторів сучасних європейських мов, а також викладачів кафедри західноєвропейських літератур, які не увійшли до біографічних словників. Крім

цього, документи про обрання, призначення, затвердження на посаді лекторів сучасних іноземних мов дали можливість зрозуміти вимоги та критерії їх відбору. Останнім у цьому списку є копія інструкції про порядок нагляду за викладанням в університеті, затвердження навчально-методичної літератури радою історико-філологічного факультету тощо.

Ф. Х. Всеукраїнської Академії Наук (УАН–ВУАН) та особові фонди А.М. Лободи (Ф. 31), А.І. Степовича (Ф. 179), Ю.А. Яворського (Ф. 21) ІР НБУВ, зберігають справи, у яких знаходяться біографічні відомості та характеристики Є.В. Анічкова, С.С. Дложевського, О.М. Лук'яненко, А.І. Степовича, Ю.А. Яворського. Завдяки архівним матеріалам вдалося доповнити цілісну картину професорсько-викладацького складу філологічних кафедр на початку ХХ ст.

Ф. 3. Томское губернское управление (1882-1917) ОГКУ ГАТО став важливим джерелом, у якому знаходиться справа професора Ф.Г Кнауера, що велася протягом 1915–1917 рр. У ній зберігається листування штабу Київського військового округу із Томським Губернським комісаром Тимчасового уряду, інформація про останні роки життя професора, характеристика, біографія та звіт про стан здоров'я.

До групи опублікованих матеріалів відносяться 1) документальні джерела (розпорядчі, законодавчі, діловодні), 2) періодичні видання, 3) праці викладачів, 4) документи особистого походження (мемуари, спогади).

До першої підгрупи входять постанови і розпорядження, які виходили окремими виданнями і у яких у систематичному порядку відображена вся розпорядча документація. Такими є звіти та збірки постанов за різні роки по університету Св. Володимира та іншим російським університетам¹ Для роботи з

¹ Краткие отчеты по университету Св. Владимира в 1858–59 и 1859–60 учебных годах. – К., 1861. – 27 с.; Виндинг В. В. Сборник постановлений и распоряжений начальства по Университету Св. Владимира и прочим русским университетам / В.В. Виндинг. – Ч. 1. – К., 1872. – IV, 320 с.; Воловенко П. Ф. Сборник

періодичними виданнями Київського університету у нагоді стали систематичні покажчики за різні роки¹. Крім цього, був залучений інформаційний матеріал із систематичних покажчиків “Журнала министерства Народного Просвещения” та “Киевская Старина”². Разом з цим слід згадати затверджені навчальні правила і програми історико-філологічного факультету, які часто ревізувалися наприкінці XIX – на початку XX ст. і видавалися окремими брошурами, що виходили декілька років поспіль³. Першочерговим джерелом для визначення опублікованих протоколів засідання рад та оглядів викладання став систематичний покажчик О. Д. Балабанова⁴.

Крім цього, законодавча та розпорядча документація по всім російським університетам знаходиться в окремих виданнях Міністерства народної освіти “Сборник постановлений по Министерству народного просвещения” та “Сборник

постановлений и распоряжений начальства по Университету Св. Владимира и прочим русским университетам с 1892 по 1911 гг. / П. Ф. Воловенко. – К., 1912. – 1020 с.

¹ Систематический указатель к “Университетским известиям” за 1861–1912 гг. / под. ред. В. С. Иконникова. – К., 1913. – VIII, 202 с.; Систематичний покажчик до “Университетских известий” за 1913–1919 pp. / упоряд. В. М. Щербатюк. – К., 1998. – 25 с.

² Указатель статей, помещенных в неофициальной части Журнала министерства Народного Просвещения за время с 1892 года по 1900 год. –Спб., 1903. – 222 с.; Систематический указатель журнала “Киевская Старина” (1882–1906) / сост.: И.Ф. Павловский ... [и др.]. – Полтава: Электр. тип. Г.И. Маркевича, 1911. – 219с.

³ Общие учебные планы и правила историко-филологического факультета университета Св. Владимира / состав. Н. М. Бубнов] – К. : Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1907. – 25 с.; Учебные правила и программы историко-филологического факультета Императорского университета Св. Владимира / [состав. Декан Н. Бубнов] – К.: Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1911. – 134 с.

⁴ Систематичний покажчик до періодичних видань Київського університету (1861–1960) / упоряд. О. Д. Балабанов, Н. М. Недоступ. – Київ, 1963. – Вип. 1/2. – 376 с.

распоряжений по Министерству народного просвещения”, у яких у хронологічному порядку знаходяться всі накази та постанови щодо шкільної та університеської освіти у Російській імперії¹. Також було задіяне офіційне видання “Полное собрание законов Российской империи”, найповніша збірка законодавчих актів, у якій зберігаються маніфести, рескрипти, положення, устави, накази, штати та табелі тощо.²

Наступна підгрупа документів представлена періодичними виданнями. Перший часопис “Университетские известия” (УИ), який почали видавати з 1860 р., складається з 1) офіційної частини, де знаходяться протоколи засідання Ради університету, огляди викладання та 2) неофіційної – лекції викладачів, огляди літератури, некрологи тощо. У додатках знаходяться розклади лекцій, об’яви та конкурси на вакантні посади. Головними для дослідження виявилися матеріали засідання ради історико-філологічного факультету, на яких проводилися поточні обговорення справ на факультеті, затвердження викладачів на посаді тощо. Також прослідкувати зміни можна у щорічних “Обозрениях преподавания на историко-филологическом факультете Императорского университета Св. Владимира”, які друкувалися в УИ з 1861 по 1919 рр. Ці огляди стали базовими для визначення змін у кількості курсів, складі викладачів, структурі факультету тощо. Великого значення набули вступні лекції викладачів, у яких розглядалися мета та завдання курсу, окреслювалися методи та напрями

¹ Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Том второй. Царствования императора Николая I. 1825–1855. Отделение первое 1825–1839. Издание второе. С-Петербург: типография В.С. Балашева, 1875. – 1624 с.; Общий устав Императорских российских университетов / Сборник постановлений по министерству народного просвещения. Царствование императора Александра III 1884. – 1893. – №9. – 1048 с.

² Полное Собрание Законов Российской империи. Собрание второе. Том XII. Отделение 2. Штаты и табели. СПб., 1838.; Полное Собрание Законов Российской империи. Собрание второе. Том XIX. Отделение 2. Штаты и табели. СПб., 1845.

розвитку наукової думки. Ці роботи, надруковані в УИ, є корисними для розуміння місця філології серед інших університетських дисциплін.

Іншим джерелом є “Журнал Министерства народного просвещения” (ЖМНП) – офіційне періодичне видання з 1834 р. про успіхи освіти в дореволюційній Росії. За своєю структурою ЖМНП та УИ були схожими виданнями, націленими на висвітлення законодавчих, організаційних питань, подій у галузі науки і освіти. Серед важливих документів цього видання знаходиться витяг зі звіту закордонного відрядження М. Є. Скворцова¹, вступна лекція про значення класичної філології В. І. Модестова², про статут російських університетів³ тощо.

Оскільки університетські філологи не задовольнялися суто профільними питаннями та їхній науковий пошук виходив за рамки спеціалізації, до третьої групи відносимо науково-методичні розробки, лекційний матеріал та праці з історії українського етносу. У галузі історії та культури України були задіяні дослідження В. О. Розова грамот XIV и XV ст.⁴, Є. В. Аничкова з історії виникнення язичництва на Русі⁵, лінгвістичне дослідження Ф. І. Кнауера про

¹Извлечение из отчетов лиц, отправленных за границу для приготовления к профессорскому званию. Н. Скворцов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1866. – № 132. – С. 177–207.

²Модестов В. И. Место классической филологии среди наук историко-филологического факультета и её преподавание. Вступительная лекция в Новороссийском университете, сказанная 5 сентября / Василий Иванович Модестов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1889. – №3. – С.1–17.

³ По поводу нового университетского устава // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1863. – Ч. 119. – С. 333–404.

⁴ Розов В. А. Значение грамот XIV и XV веков для истории малорусского языка / Владимир Алексеевич Розов // Университетские известия. – 1907. – № 5. – С. 1–20.

⁵ Аничков Е. В. Язычество и Древняя Русь. – Тип. М.М. Стасюльевича. – С Петербург, 1914. – 386 с.

походження назви Русь¹, культурологічну статтю графа Ф. Г. Де-Ла-Барта про значення творчості Т. Г. Шевченка². Ці роботи є самостійним пошуком авторів і висвітлюють широке коло їх наукових інтересів. Крім цього, існують праці Т. Д. Флоринського та О. І. Соболевського у яких вони займали офіційну позицію російської влади і наполягали на невід'ємності українського етносу від російського³.

Четверта підгрупа представлена джерелами особового характеру. У збірниках відомих київських істориків В. А. Короткого і В. І. Ульяновського містяться важливі спогади критика і публіциста В. Г. Авсеєнко про університетське життя 50–60 рр. XIX ст., філософа В. Ф. Асмуса про останні роки існування університету та В. О. Романовського щодо проблеми підготовки професорських кадрів⁴. У збірку також входить інформація про звільнення з

¹ Кнауэр Ф. И. О происхождении имени народа Русь / Фридрих (Федор) Иванович Кнауэр // Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве (1899 г.). – Т. 2, ч. 2 : Доклады исторического и филологического содержания / под ред. граф. П. С. Уваровой и С. С. Слущкого. – М. : Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля, 1901. – С. 6–9.

² Де-Ла-Барт Ф. Г. Шевченко – народный поэт / Фердинанд Григорьевич Де Ла Барт // Сборник, посвященный памяти Тараса Григорьевича Шевченка – М.: Ком. по упорядкув. Шевченк. Свят в Москві, 1912 (: Тип. К.Л. Меньшова). – 221 с.

³ Флоринский Т. Д. Малорусский язык и “українсько-руський” литературный сепаратизм / Тимофей Дмитриевич Флоринский // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступ. статья и комментарии М. Б. Смолина. Оформление М. Ю. Зайцева. – М. : Москва, 1998. – С. 330–384; Соболевский А. И. Русский народ как этнографическое целое. – Харьков, Тип. Журнала Мирный труд. – 1907. – 20 с.

⁴ Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 : матеріали, документи, спогади : у 3 кн. / [упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський]. – К., 2000–2001. – (Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників); З іменем Святого Володимира :

посади професора кафедри порівняльного мовознавства Ф. Кнауера у період Першої світової війни.

Серед документів особового характеру суттєвим доповненням стала автобіографія М.І. Костомарова¹, у якій він надав характеристику І. Я. Нейкірху та О. К. Деллену; спогади українського педагога і культурного діяча М. К. Чалого², який вчився в університеті у 1840-х рр. ХІХ ст.; спогади професора Московського університету А. М. Веселовського про педагогічний талант О. О. Котляревського³. Важливу роль зіграли нариси В. І. Модестова про боротьбу двох університетських “партій” на початку 60 х рр. ХІХ ст.⁴ Крім цього, залишилися спогади російського письменника Б. О. Лазаревського про викладача французької мови Л. Е. Пекюса⁵. Картину творчого осередку, створеного на семінаріях В. М. Перетца на початку ХХ ст., зобразив Б. А. Назаревський⁶.

Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників у 2 кн. Кн. 1 / [упор. В. Короткий, В. Ульяновський]. – Київ : Заповіт, 1994. – 398 с.

¹ Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Николай Иванович Костомаров. – К. : Лыбидь, 1990. – С. 425–438.

² Чалый М. К. Воспоминания / Михаил Корнеевич Чалый // Киевская старина. – 1889. – № 11. – С. 3–280.

³ Веселовский А. Воспоминания об А. А. Котляревском / А. Веселовский // Киевская старина. – 1888. – № 9. – С. 395–414.

⁴ Модестов В. И. В Казани и в Киеве (1867 – 1877): отрывок из воспоминаний / Василий Иванович Модестов // Исторический вестник. – 1885. – Т. 22. – С. 321–344.

⁵ Лазаревский Б. А. Повести и рассказы. – М: Типо-литография "Русского Товарищества печатного и издательского дела", 1903. – Т. I. – С. 28. Режим доступа: http://az.lib.ru/l/lazarewskij_b_a/text_1903_02_schastie.shtml

⁶ Назаревский А. А.. Из воспоминаний о молодых годах В.П. Адриановой-Перетц / Труды Отдела древнерусской литературы. Т. 29: Вопросы истории русской средневековой литературы. Памяти В. П. Адриановой-Перетц. Академия наук

Відомий російський філолог та культуролог Д. С. Ліхачев, учень В. М. Перетца, дуже вдало описав характер свого вчителя у роботі “Мысли о жизни”¹. Для створення портретів викладачів університету початку ХХ ст. були використані спогади відомої української письменниці З. П. Тулуб “Моя жизнь”². У художньо-документальній розповіді вона описує своє навчання, перебіг подій та тогочасні реалії. Характеристику А. І. Сонні надав його сучасник, радянський психолог і педагог П. П. Блонський³.

Слід зазначити, що сьогодні нащадки київських учених активно досліджують свій родовід. Історію життя та діяльність свого предка Ф. Г. Міщенка детально описав його онук Л. Г. Міщенко⁴. Завдяки спогадам Л. М. Михайлової виявилася можливість заповнити прогалини біографії та викладацької діяльності О. О. Поспішиля⁵.

Крім спогадів важливу роль зіграли некрологи, які знаходяться в УИ, ЖМНП та “Русская старина”. У них подається не тільки огляд наукової спадщини вчених, але й висвітлюється їх життєвий та творчий шлях, характеризуються людські та професійні якості, індивідуальна історія.

Сьогодні глобальна комп’ютерна мережа містить історичні тексти різноманітного спрямування, тому використання електронних джерел набуває все більшої популярності. Серед українських веб-сайтів виділяємо ресурс київського

СССР. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) [Отв. ред. Д. С. Лихачев]. – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1974. – 384 с.

¹ Лихачев Д. С. Мысли о жизни: Воспоминания. СПб.: Азбука, Азбука–Аттикус, 2014. – 480 с.

² Тулуб Зинаида. Моя жизнь / [сост. Б. В. Клименко; вступ ст.: Б. Клименко, С. Тулуб]. – К.: Київ–Париж–Дакар, 2012. – 432 с.

³ Блонский П. П. Мои воспоминания / П. П. Блонский. – М.: Педагогика, 1971. – 175 с.

⁴ Мищенко Л. Г. Пока я помню... – М.: Возвращение, 2006. – 143 с.

⁵ Михайлова Л. М. Батьківський дім / Л. М. Михайлова. – К.: Наш час, 2010. – 64 с.

педагога Еміля Каганова, присвячений навчальним закладам міста Києва¹. Також зазначимо статті С. К. Росовецького про долю славіста В. М. Перетца за радянських часів² та історика і публіциста В. І. Дружбинського про долю могил університетських учених на Байковому кладовищі³.

Підсумовуючи вище зазначене, стверджуємо, що аналіз історіографії вказує на відсутність окремого комплексного дослідження, де б висвітлювалися стан та розробка становлення і розвитку філологічних дисциплін в університеті Св. Володимира. Визначити основні етапи цього процесу допомогли роботи дорадянського періоду, які є досить інформативними і доповнюються розробками сучасних вітчизняних та іноземних авторів. В історіографії радянського періоду переважають узагальнюючі праці з історії університету, бібліографічні словники та окремі роботи з історії дореволюційної університетської освіти. На сьогоднішній день, завдяки активній роботі сучасних українських та закордонних учених, існує суттєвий доробок з історії вищої школи, тому історіографія була умовно поділена на 1) праці часів Імператорського університету Св. Володимира (30-ті рр. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.), 2) роботи авторів радянського періоду (20-ті рр. – початок 90-х рр. XX ст.) та 3) вітчизняні та іноземні дослідження у галузі історії вищої школи і філологічних наук періоду незалежності України (90-і рр. XX ст. – початок XXI ст.).

¹ Каганов Эмиль. Восьмая мужская гимназия Вячеслава Петра. [Электронный ресурс] Режим доступа до електронного режиму: <https://www.proza.ru/2015/05/23/1556>.

² Росовецкий С.К. Как коммунисты подчинил себе Академию наук или за что был репрессирован академик Владимир Перетц? : [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.aej.org.ua/History/1472.html?begin=41>

³ Дружбинский В. Памяти погибших могил, диагноз: скорбное бесчувствие : [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/SOCIETY/pamyati_pogibshih_mogil_diagnoz_skorbnoe_beschuvstvie.html

Основою джерельної бази дослідження стали опубліковані, а допоміжними – неопубліковані матеріали, які відображають цілісний процес становлення і розвитку філологічних дисциплін в університеті у 1834–1919 рр., які теж були умовно поділені на групи. До групи неопублікованих джерел відносяться документи і матеріали фондів ЦДІАК, ДАК, ІР НБУВ та ОГКУ ГАТО. До групи опублікованих матеріалів: 1) документальні джерела (законодавчі, розпорядчі, діловодні), 2) періодичні видання, 3) праці викладачів, 4) некрологи, мемуари, спогади. Критичний аналіз джерельної бази свідчить про можливість достовірно і досить ґрунтовно розкрити визначену тему. Характеристика джерельної бази вказує на те, що певна кількість інформації все ще зберігається в неопублікованих матеріалах, що дає змогу скласти повну картину про розвиток філологічної науки у стінах Імператорського університету Св. Володимира.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1834–1863)

2.1. Зародження осередку філологічної освіти на 1-му відділенні філософського факультету

25 грудня 1833 р. імператор Микола I підписав проект статуту і штат Імператорського університету Св. Володимира. На час відкриття Київського університету в Російській імперії існували Московський (1755), Дерптський (1802), Казанський (1804), Харківський (1805) та Санкт-Петербурзький (1819) університети.

Загально відомо, що заснуванню університету передувала низка подій політичного характеру. Польські повстання та польська кампанія 1830–1831 рр. змусили керівництво російського уряду розформувати Віленський навчальний округ, до якого входило вісім губерній разом з Київською. Натомість у 1832 р. був створений Київський навчальний округ, який включав у себе Київську, Подільську, Волинську та Чернігівську губернії. Оскільки рескриптом Миколи I всі вищі навчальні заклади Віленського навчального округу були закриті, фактичною основою створення університету став Волинський (Кременецький) ліцей, звідки був переведений весь професорсько-викладацький склад, обладнання і бібліотека. “Заснування університету в Києві безумовно було політичною акцією, а подальша його історія, як і відставка Є.Ф. фон Брадке (першого попечителя Київського навчального округу) як раз були наслідком політичного фактору “виховання західної губернії”¹. Під “вихованням західної губернії” Є.Ф. Брадке мав на увазі політичні дії російського уряду, націлені не

¹ Булкина И. Политика Николая I в Юго-Западном крае и учреждение университета Св. Владимира / И. Булкина // Труды по русской и славянской филологии. Литературоведение: Новая серия . – 2009 . – Т. 7 . – С. 367.

тільки на придушення польського повстання, але й самої польської ідеї, культури та освіти на території Київського навчального округу. Таким довгостроковим заходом було заснування проросійського університету у “споконвічно російському” місті Києві. Єдиний потенційний конкурент – осередок української культури та освіти – Києво-Могилянська академія була закрита у 1817 р. і перетворена на Київську духовну академію, тому влада могла повністю сконцентруватися на побудові нового освітнього оплоту Російської імперії – Київському університеті.

Статут університету Св. Володимира від 25 грудня 1833 р. став основою “Загального статуту Імператорських російських університетів” 1835 р. для всіх інших університетів Російської імперії¹. Протягом 1834 р. попечителі навчальних округів та ради російських університетів вносили правки до проекту статуту 1835 р., який мав на меті не тільки об’єднати всі університети під єдиним керівництвом, але й заохотити молодь дворянського походження отримувати вищу освіту на батьківщині для підготовки до державної служби.

Навчальний рік розподілявся на два півріччя, а повний курс навчання продовжувався чотири роки, з яких останній міг бути повністю присвячений написанню спеціальної праці з обраної галузі науки. Вступ до університету здійснювався двічі на рік на підставі вступних іспитів з предметів гімназійного курсу, причому до 1861 р. право вступу мали лише чоловіки. Студенти поділялися на “казеннокоштных”, що утримувались за рахунок університету, та “своєкоштных”, що вчилися та проживали за власний кошт, тобто за рахунок сімей або сторонніх організацій. Казеннокоштных студентів готували для роботи чиновниками, тому по закінченню повного курсу навчання в університеті вони обов’язково служили певний термін у закладі, до якого їх направляло керівництво університету. Університет також мав право утримувати певну кількість вільних слухачів з числа чиновників.

¹ Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения 1802–1902 / С.В. Рождественский – СПб, 1902. – С. 243.

Загальна схема університету була скопійована з німецьких університетів, але, будучи створеним на базі Волинського (Кременецького) ліцею, Київський університет мав багато гімназійних рис – те саме обов'язкове відвідування лекцій під загрозою покарання (карцеру), шість годин щоденних аудиторних занять, репетиції, перевідні іспити, заключні іспити з усіх предметів чотирирічного курсу. Істотною відмінністю був той факт, що в гімназіях майже всі предмети вивчалися за готовими друкованими посібниками, в той час, як студентам університету необхідно було переписувати лекційний курс професора з його власних матеріалів або конспектувати зі слів викладача, а обсяг таких конспектів часто міг сягати до 250 сторінок на рік при кількості обов'язкових лекцій до 40 годин на тиждень¹. Лише це робило можливою підготовку до репетицій та іспитів.

На початку XIX ст. терміном “філософський” позначалися практично всі гуманітарні дисципліни, у тому числі й мовознавчі, саме тому філософський факультет став осередком філологічної освіти. У 1834 р. філософський факультет складався з двох відділень: історико-філологічного та фізико-математичного. До першого відділення входили науки: 1) філософія, 2) грецька словесність та старожитності, 3) римська словесність та старожитності, 4) російська словесність та історія російської літератури, 5) історія та література слов'янських нарід, 6) загальна історія, 7) російська історія, 8) політична економія та статистика². Сучасні європейські мови не мали окремої кафедри і викладалися як факультативні дисципліни.

Викладання класичної філології мало дві складові: 1) викладання правил грецької та латинської мов, їх граматики за творами класичних авторів з дослівним перекладом і аналізом граматичних конструкцій, стилістики, фразеології, розвитку цих мов та 2) викладання наук, що мали відношення до

¹ Шульгин В. История университета Св. Владимира / Виталий Шульгин; сост. В.А. Короткий. – Репринтное изд. – Киев : Лыбидь, 2010. – С. 190.

² Общий устав Российских университетов 26 июля 1835 г. : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://museum.guru.ru/ustavy/ustav1835/glava_ii.phtml

історичного розвитку не тільки мови, але й до ходу самої історії та суспільства в ньому, що називали “духом часу”. Ця друга складова виділялась як окрема дисципліна під назвою “старожитності” (рос. древности), до якої входили державні старожитності (історія розвитку життя, взаємовідносин держав між собою) і приватні старожитності (родинні взаємовідносини, їх склад, інститут шлюбу, шлюбні та поховальні обряди, фізичне і розумове виховання дітей, дім, одяг, їжу). До складу старожитностей також входило вивчення давнього мистецтва, архітектури, театру та музики. Видатний німецький філолог Ф. В. Річль у свій час сформулював “перелік дисциплін, які складають філологію це – історія філології, герменевтика, критика, граматики, метрика, історія літератури, а також політична історія (географія, топографія, хронологія), міфологія, археологія та суміжні епіграфіка і нумізматика”¹. Тобто, філологія, як гуманітарна наука, була дуже обширною і являла собою сукупність мовознавчих, історичних, літературознавчих та культурознавчих предметів, які вивчали духовну культуру народу.

Згідно біографічного словника В.С. Іконникова, викладацький склад кафедр протягом 1834–1839 рр. був таким. На кафедрі грецької словесності та старожитностей працювали М. Ю. Якубович (1834–1837), О. І. Ставровський (1836–1837), І. Я. Нейкірх (з 1837). На кафедрі римської словесності та старожитностей працювали М. Ю. Якубович (1834–1839), Й. В. Корженевський (1834–1838), І. Ф. Гриневич (1839–1840). На кафедрі російської словесності М. О. Максимович (1834–1838), М. П. Голубков (1836–1837), В. І. Красов (1837–1839). Французьку мову викладав А. К. Плянсон (1834–1839), німецьку мову –

¹ Соснина Е. Б. Вклад И. Б. Помяловского и И. В. Цветаева в развитие латинской эпиграфики / Е. Б. Соснина // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира. Альманах. – 2007. – №6. – С. 467.

А. Ф. Лідль (1834–1839), італійську мову – Ф. П. Бертоні (з 1838), польську мову – Й. Й. Мікульський (1834–1835) і Й. В. Корженевський (1835–1836)¹.

Особливість організації полягала в тому, що студенти 1-го відділення філософського факультету обов'язково вивчали грецьку, латинську (разом із старожитністю), а французьку, німецьку, італійську та польську мови на вибір. Студенти 2-го відділення теж обов'язково вивчали грецьку або латинську мови разом із старожитністю, а також одну із сучасних мов. Студенти юридичного факультету вивчали латинську мову і старожитності та одну із сучасних мов на власний вибір і слухали всі гуманітарні предмети (окрім грецької словесності і старожитностей) разом зі студентами 1-го відділення філософського факультету. Крім цього, італійська мова була не обов'язковою для всіх факультетів, а польську викладали тільки перші два роки².

Вивчення класичної філології було головною складовою тогочасної філологічної освіти, і знання давніх мов вважалося абсолютно необхідними. Так, на урочистому відкритті університету М. Ю. Якубович читав свою промову “*De pulchro Platónico*” саме латинською мовою³. Разом з латиною важливе значення для університетів Росії мало викладання грецької мови і старожитностей. Головною причиною цього були успіхи європейських учених у вивченні давньогрецької історичної спадщини. Також поняття “грецький”, “грецька мова” традиційно асоціювалися з “грецьким обрядом”, тобто православ'ям, що на той час було інструментом протистояння католицизмові на території України, яка частково була полонізована.

Незважаючи на очевидну актуальність викладання грецької мови і старожитностей на початковому етапі, В. Я. Шульгін характеризує цей

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) / [под. ред. В. С. Иконникова]. – К., 1884. – С. 29–31.

² Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 112–113.

³ Записки и речи, читанные при открытии Императорского Университета Св. Владимира 15 июля 1834 г. – Киев, 1840. – 119 с.

навчальний процес як такий, що “не міг процвітати у цей період часу”¹. Причинами цього явища були як відсутність штатного викладача протягом перших трьох років, так і слабкий рівень підготовки студентів. У 1834–1837 рр. грецьку граматику латинською мовою тимчасово читав професор римської словесності та старожитностей М. Ю. Якубович за посібником “Руководство” відомого професора Віленського університету Готфріда Гроддека². У 1836–1837 рр. викладання елліністики тимчасово взяв на себе ад’юнкт кафедри загальної історії О. І. Ставровський, який читав грецьку граматику російською мовою по 3 години на тиждень. Крім цього, у звіті за 1835 р. М. Ю. Якубович зазначав, що “передбачене на цей рік навряд чи може бути пройдено з причин набагато більшої кількості учнів, які вивчають грецьку мову з самого початку”³.

Причин такого низького рівня підготовки з грецької мови у гімназіях Російської імперії було декілька. По-перше, згідно статуту гімназій і повітових училищ від 1828 р., затвердженого Комітетом улаштування навчальних закладів при Міністерстві народної освіти, викладання грецької мови проводилося тільки в гімназіях при університетах. По-друге, територія Київського навчального округу була частково полонізована, і викладання грецької мови, на відміну від традиційної для поляків латини, в середній школі проводилося менш активно. Це також стосувалося домашньої освіти студентів із шляхетних сімей, тому саме латинська мова повинна була стати базовою у викладанні мовознавчих дисциплін. За словами М.Ф. Владимирського-Буданова “у 20-х роках міністерство почало наполягати на вивченні грецької мови в гімназіях, до речі південно-західного краю; але підґрунтя для еллінізму не було ніякого; латино-польська цивілізація

¹ Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 116.

² Якубович М. Ю. Русский биографический словарь. Томъ XXV. Яблоновский – Фомин / Издаваемый Императорским Русским Историческим Обществом. – СПб.: Типография Главного Управления Уделов, 1913. – С 106.

³ Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 116.

цуралася його; не тільки тоді, але при міністерстві С.С. Уварова велика кількість слухачів вступала до університетів без знання грецького алфавіту”¹.

Міністерство народної освіти спробувало вжити певних заходів і підвищити рівень викладання за рахунок укомплектування його висококваліфікованими кадрами. З 1837 р. у Київському університеті спостерігається поява вихованців Дерптського університету. Через переважну кількість прибалтійських німців-поселенців у цьому регіоні викладацький склад Дерптського університету був представлений німцями, викладання велося німецькою мовою, а сам університет вважався чисто німецьким на території Російської імперії. Серед його випускників був І. Я. Нейкірх, який здобув ступінь доктора філософії у Лейпцигу, а потім – ступінь магістра філософії у Дерпті². В університет він був призначений екстраординарним, а з 1839 р. ординарним професором грецької словесності і старожитностей. Відрізняючись високими професійними та особистими якостями, І. Я. Нейкірх залишався на службі понад 30 років і був одним з найвизначніших діячів у справі розвитку філологічної освіти.

З 1837 р. І. Я. Нейкірх почав викладати грецьку мову та старожитності. Всі предмети велися латинською мовою. Для студентів 1-го курсу І. Я. Нейкірх викладав грецьку граматику, починаючи з алфавіту та вимови. Також він проводив заняття з перекладу та тлумачення творів Ксенофонта, Гомера, Софокла, Фукідіда, Теокрита³. У своїй роботі І.Я. Нейкірх використовував греко-німецький словник Роста (1829), “Греческую граматику по Бутману” (1836), академіка Берлінської Академії наук Ф. Бутмана, “Греческую хрестоматию по Якобсу” (1838), німецького філолога, почесного іноземного члена Санкт-Петербурзької академії наук Хр. Якобса, перекладені професором Санкт-Петербурзького університету Д. П. Поповим.

¹ Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. Владимира ... – С. 119.

² Там само ... – С. 118.

³ Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 117.

За свідченнями В. Я. Шульгіна і М. Ф. Владимирського-Буданова, викладання професора І. Я. Нейкірха відрізнялось чіткістю та повнотою. Він привніс “німецький елемент у склад викладачів і знайшов собі притулок переважно у класичному розряді 1-го відділення”¹. Основна частина діяльності І. Я. Нейкірха припадає на 40–60-і рр. XIX ст. На той час І. Я. Нейкірх багато в чому сприяв удосконаленню системи філологічної освіти в університеті не лише як викладач, а й як керівник, обіймаючи посаду декана історико-філологічного факультету 13 років поспіль.

Із самого початку вивчення римської словесності і старожитностей в університеті здійснювалося набагато краще, аніж вивчення грецької мови і старожитностей. Це пояснюється тим, що латиністичні дисципліни були традиційними для училищ і гімназій Київського навчального округу, а до університету вступали студенти досить добре обізнані з латинською мовою і літературою. Протягом 1834–1839 рр. ці дисципліни викладалися Й. В. Корженевським, М. Ю. Якубовичем та І. Ф. Гриневичем.

За характеристиками М. Ф. Владимирського-Буданова, В. С. Іконникова та В. Я. Шульгіна, Й. В. Корженевський не був ученим у прямому значенні слова, але був талановитим белетристом, тому його викладання, незважаючи на свою цікаву форму, відзначалося певною безсистемністю. За словами В. С. Іконникова, аристократичні звички і схильності Й. В. Корженевського “заважали його науковому зближенню зі студентами, до якого він, певне, і не схилявся”². В. Я. Шульгін писав, що “набагато вище він був на кафедрі польської словесності почасти тому, що був найбільш підготовлений до цього предмету, а почасти тому, що сам предмет, незалежно від особистості викладача, викликав зацікавленість в тих слухачах, які складали більшість університету”³. У першу чергу

¹ Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. ... – С. 118.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 282.

³ Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 120.

Й. В. Корженевський був прозаїком та драматургом. Відомо, що деякий час він працював у бібліотеці графа Замойського, а згодом, склавши іспит на звання професора польської літератури у Віленському університеті (1823), став професором польської літератури у Кременецькому ліцеї за призначенням попечителя Віленського навчального округу князя Адама Чарторийського¹.

Під час роботи у Київському університеті у 1834–1838 рр. Й. В. Корженевський займався перекладом на російську мову та тлумаченням творів Юлія Цезаря, Цицерона, Овідія, Теренція та Тіта Лівія, проводив окремі заняття з перекладу з російської на латинську, використовуючи хрестоматію Шеллера, а у 1838 р. викладав окремим курсом правила латинської стилістики та міфологію за власними записами. У викладанні старожитностей Й. В. Корженевський використовував твори шотландського археолога Олександра Адама, німецького історика Бертольда Нібура, а при викладанні міфології – твори німецьких філологів Георга Крейцера і Готфріда Германа, причому приділяв увагу не лише історії та змісту міфів, але також розглядав релігійне, філософське та політичне значення античної міфології². “Власне кажучи, найулюбленішим предметом його викладання була польська література (з моменту звільнення Й. Й. Микульського – 1835 р.), але на класичному відділенні він був ад’юнктом Якубовича, викладав римську старожитність і міфологію”³.

Разом з Й. В. Корженевським з 1834 р. римську словесність та старожитності викладав М. Ю. Якубович. Його курс називався “енциклопедія класичної філології”⁴. Викладання велося латинською мовою за власними записами та за посібниками німецьких філологів Георга Аста, Гофріда Бернгарді

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 279–280.

² Там само. – С. 281.

³ Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. Владимира ... – С. 122.

⁴ Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 118.

та філософа Йоганна Готфрида Гердера. Предмет містив біографії найважливіших античних авторів та переклади вибраних фрагментів з їх порівнянням. Як навчальні матеріали М. Ю. Якубович використовував твори Готфрида Бернгарді, письменника і філолога Фрідріха Шлегеля, а також Готфрида Гроддека. Наприклад, протягом 1-го семестру 1834–1835 рр. М. Ю. Якубович викладав археологію та нумізматику латинською мовою за власними конспектами та латиномовними творами засновника археології класичного мистецтва Йоганна Йохима Вінкельмана, німецького богослова Генріха Ернесті та англійського письменника та перекладача Джозефа Аддісона¹. Тобто вивчення філології було тісно пов'язано із питаннями історії, філософії, літератури, культури на основі творів провідних європейських філологів відродження класичної давнини XVIII – початку XIX ст. У цей час обсяг викладання латиністики цим професором зріс з 2 до 6 годин на тиждень. Окрім цього М.Ю. Якубович приділяв досить багато уваги самостійній роботі студентів, задаючи їм теми для самостійних творів з різних розділів класичної філології і визначав фрагменти з класиків, які студенти повинні були самі пояснювати, розбирати і перекладати “для показання проби власних сил і досвідченості у науці”².

27 червня 1839 р. магістр Харківського університету, викладач римської словесності І. Ф. Гриневич представив свої документи на заміщення посади лектора латинської мови в університеті Св. Володимира. Після пробної лекції російською та латинською мовами рада ухвалила його кандидатуру. Поява цього викладача призвела до розширення предметів з латиністики за рахунок вивчення Плавта, Тацита, Ювенала, римської старожитності та історії римської

1. Бузескул В. П. Введение в историю Греции. Обзор источников и очерк разработки греческой истории в XIX и в начале XX в. / В. П. Бузескул. – Санкт-Петербург: Издательский дом “Коло”, 2005. – С. 295–296.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 787.

словесності¹. Цікаво, що з самого початку проти кандидатури І. Ф. Гриневича виступав І. Я. Нейкірх, оскільки І. Ф. Гриневич вимагав припинити читання лекцій латинською мовою в університеті І. Я. Нейкірхом та О. К. Делленом. Ймовірно, це було особистим конфліктом, тому що після того, як І. Я. Нейкірх у 1840 р. увійшов до Ради університету, І. Ф. Гриневича було звільнено з посади.

За словами В. Я. Шульгіна, викладання дисциплін класичної філології відбувалося за планом, що був занадто широким для студентів, завантажених великою кількістю інших загальноосвітніх предметів². Окрім цього, філологічні та історичні дисципліни були тісно поєднані між собою, і студенти мали засвоювати велику кількість інформації. Таким чином, усвідомлюючи невідповідність змісту і обсягу викладання давньої філології з можливостями студентів, Рада університету виключила з числа філологічних предметів міфологію, енциклопедію філології і археологію з нумізматиною. Такі заходи, ймовірно, призвели до кращого диференціювання та структурування програм і створили перші передумови для відокремлення галузі історичних дисциплін від філологічних.

Оскільки університет мав стати “провідником загальноросійського просвітництва”, у ньому обов’язково існувала кафедра російської словесності, яку на початку очолив перший ректор університету М. О. Максимович³. Він читав філологію (російську та слов’янську), теорію словесності та історію літератури. Під час роботи в університеті з під його пера вийшли “Откуда происходит русская земля” (1837), “Критико-историческое исследование о русском языке” (1838), “История древнерусской словесности”, кн. 1 (1839), “Начатки русской

¹ Там само. – С. 141.

² Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 119.

³ Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. Владимира ... – С. 102.

филологии” (1845)¹. У цих роботах М. О. Максимович створив наукову концепцію взаємовідносин східнослов'янських мов з іншими мовами. Крім цього, він видав збірки “Малоросійськія пѣсни” (1827, 1834, 1849), до яких додав свої коментарі.

Різноманітність і творча обдарованість М. О. Максимовича як вченого-енциклопедиста, вільне володіння давніми й сучасними мовами (при цьому глибокі знання майже всіх слов'янських говірок) було вражаючим, тому викладання російської словесності на кафедрі можна назвати одним з багатьох його наукових інтересів. На жаль, цього не можна сказати про його наступників.

У 1836–1837 рр. М. О. Максимовичу на кафедрі російської словесності допомагав ад'юнкт М. П. Голубков, “взагалі непомічений та пам'ятний тільки тим, що абсолютно не здатен був викладати”, тому його перебування в університеті тривало зовсім недовго². М. П. Голубков тільки закінчив Головний педагогічний інститут, а у 1837 р. був переведений до Чернігівської гімназії³. В університеті він викладав теорію поезії, для студентів філософського та юридичного факультетів пояснював правила російської мови і займався аналізом їх творів.

Наступний ад'юнкт В. І. Красов виявився більше поетом, аніж викладачем. Відомо, що за походженням В. І. Красов був росіянином, народився у 1810 р., у місті Кадніков, Вологодської губернії. Після закінчення Московського університету він був призначений вчителем російської словесності у Чернігівську гімназію у 1837 р. і у цьому ж році опинився в Київському університеті. У

¹ Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 2004. – С. 327.

² Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 106.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 129 –130.

біографічному словнику Іконнікова його особистості та поезії відведено двадцять сторінок¹.

Цікаво, що кандидатуру В. І. Красова М. О. Максимовичу запропонував професор Московського університету М. П. Погодін². Сам В. І. Красов викладав теорію красномовства та російську мову без плану, підготовки, а головне без хисту до предмету, що не могло не позначитися на студентській аудиторії, яка не дуже цінила його лекцій. В. І. Красов був емоційним поетом, аніж викладачем, тому, після невдалого захисту докторської дисертації “О главных направлениях поэзии в английской и немецкой литературах с конца XVIII века”, він остаточно залишив викладання в 1839 р.

Разом з класичною філологією та російською словесністю викладалися сучасні європейські мови. Французька й німецька мови та їх літератури були обов'язковими для студентів перших трьох курсів 1-го відділення філософського відділення. Всі інші студенти повинні були вивчати одну з цих мов і літературу за власним вибором. Італійська мова не була обов'язковою, а польську мову викладали протягом перших двох навчальних років (1834–1836). На відміну від кафедр класичних мов окремих кафедр для вивчення сучасних європейських мов в університеті не існувало. Опанування мов було тісно пов'язане з вивченням літератури, історії мови та країнознавством.

За ступенем володіння мовою студентів поділяли на два “розряди” незалежно від факультету. “Нижчий розряд” відповідав слабкій групі, де починали вивчати мову з азів, тобто мова викладалася практично, проводилося вивчення фонетики, граматики, основ синтаксису та напрацювання лексичного запасу. “Вищий розряд” відповідав сильній групі, де студенти вивчали мову та літературу і могли читати неадаптовану літературу, удосконалюючи свої знання. Тут викладалася історія словесності з критичним поясненням вибраних авторів. На заняття з кожним розрядом відводилося по три години на тиждень, вибір

¹ Там само ... – С. 325–346.

² Там само ... – С. 328.

методики викладання та педагогічних прийомів залежав від особистих уподобань викладача, таким чином викладання різних мов могло суттєво відрізнятись.

Викладання німецької мови почалося з 1834 р. Першим її викладачем став учитель колишньої Віленської гімназії та Кременецького (Волинського) ліцею, титулярний радник, дворянин римо-католицького віросповідання А. Ф. Лідль, який працював до тимчасового закриття університету у 1839 р.¹ У нижчому розряді А. Ф. Лідль викладав головні правила німецької мови, починаючи з вимови та алфавіту, використовуючи підручники Грімма та Гаузе. Проводилися також практичні заняття, на яких студенти займалися перекладами нескладних творів німецьких авторів з поясненням відмінностей німецької та російської мов. Окрім цього, А. Ф. Лідль читав та пояснював нескладні твори Фрідріха Шиллера та Франца Грільпарцера. У вищому розряді А. Ф. Лідль викладав історію німецької словесності за творами істориків німецької літератури Йоганна Вахлера, Августа Коберштейна, Данііла Штебера і Фрідріха Бутервека, проводив критичний аналіз творів Шиллера та Гете, прози Шлегеля. У цьому розряді матеріалами для практики студентів у перекладах з російської на німецьку служили уривки з творів Батюшкова, Жуковського та інших російських поетів і письменників². При викладанні граматики німецької мови А. Ф. Лідль користувався власними записами, що раніше були видані та прийняті Віленським університетом як підручник для гімназій. Як словник використовувався “Великий лексикон” Аделунга.

У 1839 р. А. Ф. Лідля було переведено до Казанського університету, де протягом двох наступних років за дорученням міністра народної освіти працював над створенням німецької хрестоматії для 5-х, 6-х та 7-х класів гімназії, але книга не була видана через великий обсяг. Тоді ця праця, “що містила в собі повне, хоча, і мініатюрне уявлення про розвиток та успіхи словесності у Німеччині у

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 368.

² Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 132.

новітній час та зразки майже всіх відомих творів, була перероблена Лідлем для викладання німецької мови і новітньої історії німецької літератури в університетах, і стала першим навчальним посібником у Росії, призначеним до викладання спеціально в університетах”¹. А. Ф. Лідль зазначав, що за власним досвідом розумів необхідність створення хрестоматії для вищих навчальних закладів, вважаючи кориснішим читати дрібні уривки і твори різних авторів. Відомо, що у 1828 р. А. Ф. Лідль уклав хрестоматію та граматику “Grammatyka języka niemieckiego”, Вільно (1828, 1831), яка була визнана корисною для навчальних закладів Віленського навчального округу².

За відгуками студентів, які мали нагоду вчитися у А. Ф. Лідля, він був майстром своєї справи, вмів примусити і заохотити студентів займатися своїм предметом, оскільки “німецьку мову він викладав науковим філологічним чином у порівнянні з російською мовою”³.

Протилежними якостями характеризувався титулярний радник римокатолицького віросповідання, лектор французької мови А. К. Плянсон (Плансон). У 1834 р. вихованець Паризького університету і колишній учитель з досвідом у сім'ях і гімназіях Білостока (1817), Гродно (1821), Вільно (1825) та Кременця (1830) був прийнятий лектором французької мови в університет Св. Володимира⁴. Відомо, що А. К. Плянсон народився у 1790 р. у Парижі. Після приїзду до Росії у 1812 р., він зайнявся викладацькою діяльністю, а у 1825 р. видав свою французьку

¹ Иностранные ученые в дореволюционной высшей школе (на материалах Казанского университета): научное издание / Ф. Л. Ратнер. – Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1983. – С. 82.

² Русский биографический словарь. Том X. Лабзина – Ляшенко / Издаваемый Императорскимъ Русским Историческим Обществом; под редакцией Н. Д. Чечулина. – СПб.: Типография Главного Управления Уделов, 1914. – С. 428.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 368.

⁴ Там само. – С. 553–554.

граматику та хрестоматію. Крім цього він займався проектом розділення на класи приватних жіночих пансіонів у Києві, а також розробкою методичної літератури для цих пансіонів. У 1834 р. А. К. Плянсон був призначений членом випробувальної комісії на звання учителя французької мови для гімназій та уездних училищ¹.

Викладання мовної дисципліни А. К. Плянсон проводив так само, як і А. Ф. Лідль. У нижчому розряді він викладав головні правила фонетики, граматики і синтаксису, а також труднощі й особливості французької мови. Посібником йому служили власні підручники “Manuel élémentaire de lecture adapté à la Grammaire Française pour les polonais” Wilno (1825) та “Gramatyka francuzka przez... naucz. jez. franc. w gymn.”, Wilno (1825), визнані навчальними посібниками (“руководством”) у Віленському навчальному окрузі. Доповнення до власних матеріалів були “Французская грамматика” Ноеля і Шапсаля, яка була перекладена на російську мову ад’юнктом французької мови Казанського університету І. І. Бюрно. Окрім того А. Ф. Лідль практикував нескладні переклади, твори та декламацію. Сучасники визнавали, що А. К. Плянсон володів чудовою вимовою, а відносно декламації притримувався класичного “співучого” напрямку².

Істотною відмінністю викладання мови А. К. Плянсоном від А. Ф. Лідля, а водночас і недоліком, була манера викладання. В історичних читаннях А. К. Плянсон зосереджувався на епістолярних формах, “був любителем гучних фраз, риторичних прикрас та псевдокласичних байок”, а за відгуками студентів

¹ Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / Харьковский Императорский университет. Историко-филологический факультет; Под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалея. – Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1908. – С. 352.

² Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 133.

користі від викладання французької було ніякої, окрім гучних чудернацьких фраз “слава Расіна буде жити поки люди п’ють каву” студенти нічого не засвоювали¹.

Польська мова була традиційною для земель Київського навчального округу і для багатьох рідною, враховуючи чисельність етнічних поляків серед студентів. З 1834 р. першим лектором польської мови був Й. Й. Мікульський. Він походив з дворян, був римо-католицького віросповідання та мав чин титулярного радника. Після закінчення галицьких гімназій Збаража й Бучача працював вчителем англійської мови у Волинському ліцеї². Й. Й. Мікульський викладав польську мову для бажаючих відповідно до двох розрядів. У нижчому він задавав вправи на переклад і користувався підручником “Polskaja gramatika” (1833) професора російської мови у Варшаві Яна Савініча, а у вищому – читав польську словесність і займався аналізом творів студентів³. Через слабке здоров’я Й. Й. Мікульського у 1835 р. було звільнено і його місце посів ад’юнкт кафедри давньої словесності Й. В. Корженевський. Він продовжував викладання за тим самим планом, що і Й. Й. Мікульський.

Незважаючи на велику кількість студентів-поляків, яких предмет цікавив незалежно від особи викладача та способу викладання, польська мова проіснувала лише два роки. У 1836 р. було відкрито конкурс на заміщення посади лектора польської мови⁴. Доповіді претендентів були заслухані радою і визнані недостатніми. У 1836–1837 рр. викладання польської мови було офіційно припинено за відсутністю викладача, а потім взагалі виключене з університетського викладання. Досить важко повірити в те, що у такому полонізованому краї, яким був Київський навчальний округ у 30-х рр. ХІХ ст.,

¹ Там само... – С. 133.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 427.

³ Там само. – С. 427.

⁴ Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. Владимира ... – С. 216.

неможливо було знайти викладача з відповідним рівнем володіння польської мови. Очевидно, таке рішення було продиктоване політикою російського уряду, направленою на русифікацію і деполонізацію краю.

Остання у списку італійська мова викладалася з 1838 р., хоча у статуті її викладання передбачалося з 1834 р. Причиною цього була відсутність лектора. У 1838 р. лектором італійської мови став італійський підданий, римо-католик, колезький радник Ф. П. Бертоні, який викладав її до 1868 р. Італійська мова не була обов'язковою і викладалася французькою мовою від трьох до п'яти годин на тиждень залежно від кількості студентів. Ф. П. Бертоні пояснював правила італійської граматики і фразеології, для самостійної роботи задавав переклади з італійської на французьку мову, а також проводив аналіз класичних італійських авторів¹.

Оскільки більшість викладачів європейських мов були з країн Західної Європи, можна припустити, що вони привнесли систему європейської освіти в університет Св. Володимира, але ця освіта надавалася переважно дітям дворянського походження та чиновників. Крім цього, всі лектори були державними службовцями і відповідно до “Табеля про ранги” мали чин титулярного радника (IX) або колезького асесора (VIII), що надавався особам з вищою освітою без вченого ступеня.

Крім викладацької діяльності, слід згадати той факт, що Й. Й. Мікульський, Й. В. Корженевський, М. Ю. Якубович А. К. Плянсон та А. Ф. Лідль були колишніми викладачами Волинського (Кременецького) ліцею. Їхня присутність в університеті пояснюється високим рівнем академічної підготовки професорсько-викладацького складу Кременецького ліцею². Крім ліквідації Кременецького ліцею та самого Віленського навчального округу, переведення цих викладачів у Київський університет пояснюється ще й тим, що “міністр освіти Сергій Уваров

¹ Шульгин В. История университета Св. Владимира ... – С. 134.

² Коляденко С. М. Кадровий потенціал Кременецького ліцею у XIX ст. / С. М. Коляденко // Історико-педагогічний альманах. – 2007. – № 2. – С. 90.

сподівався цим притягнути до університету польську молодь, де вона мала б русифікуватися, а по-друге – і що важливіше – у державі не вистачало кадрів, аби заповнити всі кафедри університету”¹.

В. Я. Шульгін навів цікаву характеристику початкового етапу існування університету Св. Володимира. За його словами, “у перші 5 років життя університету... наука розвинулася в ньому місцевими діячами для місцевих студентів за допомогою місцевих вчених та місцевого навчального матеріалу, за переважного впливу місцевих історичних умов та середовища, яке оточувало університет. За характером він не був університетом у широкому сенсі цього слова, не був, навіть, російським університетом, але західно-російським, місцевим, який поляки називають “krajowym”². На жаль, місцеве населення через панування на той час кріпосного права на території України, не мало можливості отримувати вищу освіту у повній мірі, “правда, у 1836 р. в університеті вчилися 1–2 козаки, але це звісно уродженці малоруських задніпровських губерній”³.

Підсумовуючи сказане вище, стверджуємо, що філософський факультет університету Св. Володимира став осередком філологічної освіти. Переведення викладачів колишнього Кременецького ліцею дворянського походження та римокатолицького сповідання (Й. В. Корженевський, А. Ф. Лідль, Й. Й. Мікульський, А. К. Плянсон, М. Ю. Якубович), які отримували освіту на західних територіях Російської імперії та освітніх центрах Європи, зіграло велику роль у формуванні основи університетської академічної школи. До формування славістичного осередку на кафедрі російської мови долучився М.О. Максимович.

¹ Шостак І. В. Професорсько-викладацький склад Університету Св. Володимира у 1834–1839 рр.: національний аспект / І. В. Шостак // Записки Наукового товариства ім. О.Оглоблина. – Т. VI. – Острог, 2006. – С. 69.

² Шульгін В. История университета Св. Владимира ... – С. 61.

³ Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. Владимира ... – С. 144.

Особливість цього історичного етапу розвитку філологічних дисциплін полягає у відсутності уніфікованої системи викладання, які були притаманні лицейні риси. Кожен лекційний курс був унікальним і робити висновки щодо його особливостей та ефективності ми можемо лише за непрямыми відгуками або спогадами сучасників. Період зародження філологічного осередку (1834–1839) входить до першого етапу становлення та розвитку філологічних дисциплін в університеті Св. Володимира (1834–1863), верхня межа зумовлена початком заснування університету, а нижня – його закриттям у 1839 р.

2.2. Діяльність історико-філологічного факультету у 1840–1863 рр.

Розкриття таємного товариства “Співдружність польського народу” у 1838 р. стало причиною посилення репресивних заходів з боку російського уряду. Університет був закритий, весь викладацький склад звільнений, а значна частина студентів була заарештована або звільнена з правом переведення до інших університетів Російської імперії. У постанові № 668 від 9 січня 1839 р. зазначалося: “1) студентам, які знаходяться в університеті і не під слідством, яке проводиться у результаті заворушення у західних губерніях, дозволити вступити до інших російських університетів... 4) колишніх студентів Університету Св. Володимира вдруге не допускати у нього... 5) професори ординарні, екстраординарні, ад’юнкти та викладачі зберігають оклад до відкриття Університету Св. Володимира...”¹. Про цей період М. О. Максимович писав: “Тривожні часи в історії університету Св. Володимира настали п’ятого року його існування, тобто 1838–1839. На місце першого попечителя, який відкрив

¹ Сборник постановлений по Министерству Народного Просвещения. Т. 2. Царствование Императора Николая I. 1825-1855. Отд-ние 1. 1825-1839 / Министерство Народного Просвещения. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашева, 1875. – С. 1459–1460.

університет, приїхав у березні 1839 р. новий попечитель, князь С. І. Давидов: і в той же місяць призупинилися лекції, аудиторії спустіли, настала передчасно довга вакація...”¹.

У 1840 р. університет відкрили знову, а у 1842 р. прийнято новий статут, який дещо обмежував самоврядування і зробив університет прозорішим для владного нагляду. У той же час був кардинально змінений національний склад кафедр. Таким чином, університетська політика була спрямована на виконання того завдання, для якого, власне, університет був заснований – служити владі засобом русифікації краю.

Слід зауважити, що на цьому етапі на діяльність Київського університету вплинула політична ситуація у Європі. Після революцій 1848-1849 рр. російськими навчальними закладами пройшла хвиля репресій та утисків з боку Миколи І. У ДАК збереглася “Копія інструкції про порядок нагляду за викладанням в університеті” за 1851 р. до Московського, Київського та Харківського університетів, яку імператор розсилав попечителям навчальних округів і яка “мала на меті виключно нагляд за університетським викладанням, щоб у змісті програми не закладалося нічого не узгодженого з ученням православної церкви... відданістю государю та любов’ю до батьківщини”². Зверталася особлива увага на дух викладання в училищах і університетах, на поведінку й хід думок вихованців гімназій та студентів університетів, на благонадійність начальників, наставників і вихователів, на приватні навчальні заклади і пансіони, особливо ті, які утримують іноземці. Згідно з цією інструкцією контроль за університетськими курсами та виконанням викладачами своїх обов’язків належав ректору. Декани, як найближчі помічники ректора, допомагали у нагляді за навчальним процесом і атмосферою в університеті.

¹ Кірдан О. Л. Роль попечителя Київського учбового округу в управлінні університетом Св. Володимира (1832–1839 рр.) / О. Л. Кірдан // Історико-педагогічний альманах. – 2010. – № 2 – С. 62.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 90, арк 7–9.

Кожний викладач перед початком занять повинен був надати деканові детальну програму свого курсу, де зазначалися його обсяг, послідовність і способи викладання, а також вказувалися навчальні посібники та конспекти. Складена таким чином програма розглядалася та затверджувалася радою факультету і повинна була слугувати основою лекцій викладача. Читання лекцій допускалося лише після їх затвердження ректором. Зміни у програмі були можливі лише за згоди ректора. Після закінчення навчального півріччя викладачі мали подати деканові рапорти про пройдений матеріал. Ці рапорти також обговорювалися на засіданнях факультетської ради, “щоб факультет міг судити, як про повноту й послідовність, так, особливо, і про відповідність викладання затвердженим програмам”¹.

Утисків зазнали всі сфери університетського життя, навіть захисти дисертацій проходили жорстку цензуру. “Наляканий революційними подіями у Західній Європі, уряд спробував скасувати всі контакти із західноєвропейською наукою... Наукові відрядження та інші закордонні подорожі особам навчального відомства були заборонені. Університетів позбавили права отримувати літературу з-за кордону”². Таким чином майже на десять років припинилося стажування викладачів закордоном, а з 1852 р. (до 1862 р.) вийшла заборона запрошувати іноземних викладачів на вакантні посади для роботи в російських університетах, щоб запобігти іноземному впливу, який суперечить державному устрою Російської імперії³. Крім цього у 1858 р., через низку заворушень, по університетах Російської імперії вийшло ще одне розпорядження “Про заборону

¹ Там само. – С. 8.

² Русский консерватизм XIX столетия. Идеология и практика / [Гросул В. Я., Итенберг Г. С., Твардовская В. А., Шацлло К. Ф., Эймонтова Р.Г.]; под. ред. В. Я. Гросула. – М.: Прогресс–Традиция, 2000. – С. 171.

³ Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения 1802–1902 ... – С. 264.

студентам університетів виявляти ознаки схвалення чи осудження професорських лекцій”¹.

Революція в Європі була не єдиним чинником репресивних дій царського уряду. Пам’ять про польські повстання на території сучасної України та нестабільна ситуація з місцевим населенням спонукали російський уряд тримати у полі зору питання з місцевим самоврядуванням. За спогадами студента історико-філологічного факультету університету Св. Володимира В.Г. Авсеєнка: “В епоху, яка передувала повстанням, Київський університет був найбільш багатолюдним. Число студентів значно переходило за тисячу, коли після повстання скоротилося до 400. Це дає уяву про те, яка була велика кількість поляків. Польська мова переважала. Незважаючи на російське викладання і керування поляки займали позиції домінуючої національності і треба зауважити, що не тільки у кількісному відношенні. Південно-Західний край на той час був чисто польський”². Разом із колонізованістю краю, за словами автора, у 40–50 х рр. XIX ст. Київ став головним центром українофільства, і це для влади було набагато серйозніше. Обидві сили могли у будь-який момент об’єднатися, що було великою загрозою для централізованості Російської імперії. Вносячи корективи до російської системи освіти, влада повинна була тримати під пильним наглядом свої територіальні інтереси.

Незважаючи на утиски і заборони, у системі освіти початку 50-х рр. XIX ст. виникла потреба чіткого розмежування та вивчення гуманітарних і природничих наук. У 1848 р. на 1-му відділенні філософського факультету постало питання розподілу факультету на два розряди: філософсько-історичний (філософія, історія,

¹ Виндинг В. В. Сборник постановлений и распоряжений начальства по Университету Св. Владимира и прочим русским университетам / В.В. Виндинг – К., 1872. – С. 135.

² З іменем Святого Володимира : Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників у 2 кн. Кн. 1 / [упор. В. Короткий, В. Ульяновський]. – Київ : Заповіт, 1994. – С. 265.

політекономія, статистика) та філологічний (грецька, римська, російська словесність, слов'янські наріччя та нові мови)¹. У 1850 р. в університетах Російської імперії відбулося перетворення 1-го гуманітарного відділення філософського факультету на історико-філологічний факультет, а 2-го – на фізико-математичний факультет². У 1856 р. історико-філологічний факультет знов звернувся до Ради університету із проханням розділити його на два розряди: історико-політичних та літературно-філологічних. До історико-політичних віднесли загальну історію, російську історію, політекономію та статистику, а до літературно-філологічних – грецьку, римську та слов'янську словесності. Сучасні європейські мови (німецька, французька, італійська, англійська) були допоміжними, але питання залишилося невирішеним³.

Професорсько-викладацький склад університету Св. Володимира з початку 40-х до кінця 60-х рр. ХІХ ст. виглядав так. Грецьку словесність і старожитність викладали І. Я. Нейкірх (1837–1869), О. К. Деллен (1839–1840), К. Ф. Страшкевич (1840–1868). Римську словесність і старожитність викладали О. К. Деллен (1839–1867), К. Ф. Страшкевич (1867–1868). Російську словесність викладали О. І. Селін (1845–1877), М. Т. Костир (1839–1851), А. Л. Метлинський (1850–1854), А. І. Линниченко (1855–1863). Французьку мову – А. А. Борель (1839–1868), італійську мову – Ф. П. Бертоні (1838–1868), німецьку – С. І. Краузе (1839–1864),

¹ Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. Владимира ... – С. 353.

² Пушкирев С. Г. Россия в ХІХ веке (1801–1914). / С. Г. Пушкирев – Нью-Йорк: Изд-во им. Чехова, 1956. – С. 110.

³ Тарасенко. О. О. З історії становлення та розвитку історичної освіти в Київському імператорському університеті Св. Володимира (до 175 річчя від дня заснування) / О. О. Тарасенко // Історична думка. – 2010. – № 1(2). – С. 9.

англійську – М. О. Фон-Фрейман (1843–1846), А. Н. Томпсон (1847–1848), Д. С. Сипневський (1849–1864). Чеську мову – К. Ф. Страшкевич (1846-1847)¹.

Слід зазначити, що у 40-х–50-х рр. XIX ст. Київському університету разом із Дерптським приділялася особлива увага. Міністр народної освіти граф С. С. Уваров вважав, що для обох університетів необхідно застосовувати посилені міри державного контролю. Таке ставлення було, ймовірно, результатом недовіри російського уряду до місцевого населення цих навчальних округів. Оскільки Дерптський університет за порядками був суто німецьким, його система, на думку керівництва, мала позитивно вплинути на порядки Київського університету. За словами А. І. Павко, “одним із розсадників професорів для Київського університету були російські навчальні заклади, зокрема Дерптський та Московський університети, а також Головний педагогічний інститут”².

На початку 40-х рр. XX ст. університет поповнився талановитими викладачами, які представляли німецьку філологічну традицію. Ця тенденція зберігалась для всієї території Російської імперії. “В рамках академічної науки склалося так, що класична філологія і загальна історія, які займалися вивченням античності ще у 30–40 рр. XIX ст., знаходилися переважно у компетенції іноземців. В Академії наук, а також в університетах переважно працювали німці (Грефе і Фрейтаг – у Петербурзі, Фатер і Струве – в Казані, Нейкірх і Деллен – в Києві та ін.)”³.

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 29–30.

² Павко А. І. “Основні напрями формування викладацького та наукового складу університетів України в імперську добу XIX – початок XXст.” // А. І. Павко // Проблеми історії України XIX – початок XXст. – 2008. – Випуск XV. – С. 293.

³ Летяев В. А. Восприятие римского наследия российской наукой XIX – начала XX вв.: [монографія]. / В. А. Летяев — Волгоград: Изд-во Волгоградского госуниверситета, 2002. – С. 23.

У 1840-х рр. вивчення давніх мов та принципи класицизму були основою вищої освіти. Для вступу до університету, згідно наказу міністра освіти від 21 березня 1849 р., “бажаючі вступити до університету повинні мати ґрунтовні знання з латини, а ті, хто поступає на перше відділення філософського факультету більше того – грецької”¹.

Грецьку словесність та старожитності викладав заслужений професор, дійсний статський радник І. Я. Нейкірх, який залишався на службі 31 рік. Його учнями стали К. Ф. Страшкевич, А. І. Линниченко, В. Я. Шульгін та ін. Завдяки сумлінності й високим особистим якостям він тричі обирався проректором університету і сім разів деканом історико-філологічного факультету. За свідченнями сучасників, лекції І. Я. Нейкірха відрізнялися простотою і ясністю викладу, адаптованістю до потреб та рівня аудиторії. Хто бажав ґрунтовно вивчити грецьку мову, без сумніву міг задовольнити це бажання, навчаючись у нього. Під час заняття проводився детальний аналіз мовних конструкцій оригіналу, пояснювалися різні значення слова, його використання у письменників. І. Я. Нейкірх демонстрував різні види читання фрагменту, розбирав граматичні форми, вказував синтаксичні правила, пропонував історичні, археологічні, міфологічні та інші пояснення, необхідні для повного розуміння змісту даного уривку, “... до кісток розбирав кожний мовний зворот грецького оригіналу...”². За словами М. Ф. Владимирського-Буданова, І. Я. Нейкірх, “не досконало володіючи російською мовою, до кінця своєї діяльності проводив викладання латинською мовою”³.

¹ Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения ... – С. 278.

² Линниченко А. И. Иван Яковлевич Нейкирх. (Некролог) / Андрей Иванович Линниченко // Университетские известия. – 1870. – №10. – С. 2.

³ Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. Владимира... – С. 119.

І. Я. Нейкірх викладав грецьку старожитність, давню археологію, історію грецької літератури та мови. Всі ці курси були стислими і дещо сухими, але при їх невеликому обсязі (2 години на тиждень) відрізнялися повнотою, в них не було пропущено жодного важливого моменту. Лекції з археології І. Я. Нейкірх супроводжував показом зображень давньої архітектури та скульптури. Викладання кожного з предметів супроводжувалося багатим описом посібників, списком кращих творів у кожній галузі написаних латинською, німецькою, французькою, англійською та італійською мовами. Якщо І. Я. Нейкірху доводилося викладати студентам факт, у якому він був невпевнений, наступну лекцію він починав з порушеного питання. Зі студентами, які обрали грецьку філологію своєю спеціальністю, І. Я. Нейкірх працював часто у вільний час, надаючи можливість користуватися своєю власною бібліотекою¹. Таким чином, із наведених фактів можна зробити висновок про високу сумлінність та компетентність цього викладача.

Іншою яскравою особистістю серед викладацького складу був ад'юнкт грецької словесності, статський радник, О. К. Деллен, який почав працювати на кафедрі грецької словесності з 1839 р. і, так само як і І. Я. Нейкірх, був вихованцем Дерптського університету. Батько О. К. Деллена Карл Деллен у свій час допоміг І. Я. Нейкірху вступити до гімназії. У 1864 р. в університеті Св. Володимира О. К. Деллен захистив німецькою мовою дисертацію на звання ординарного професора.

У Києві О. К. Деллен був активним членом ради євангелічної лютеранської громади. З нагоди відкриття нової церкви у 1857 р. він написав брошуру “Kurze Nachrichten über die evangelisch-lutherische Gemeinde in Kiew von ihrem Entstehen an bis auf den heutigen Tag” (1857)². У 1867 р. О. К. Деллен вийшов у відставку, але

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 483–485.

² Винниченко І., Винниченко Р. Німці в історії Київського університету (XIX – половина XX ст.). – К.: Геопринт, 2009. – С. 306.

погодився на пропозицію Харківського університету викладати римську словесність і залишався там на цій посаді до 1882 р.¹. У Харкові з нагоди святкування п'ятдесятиріччя церкви він видав твір “О харьковской протестантской общине” (1880).

В університеті Св. Володимира О. К. Деллен викладав грецьку та латинську мови для студентів 1 курсу, історію римської словесності, римську старожитність та пояснював твори римських письменників. Так само, як і у І. Я. Нейкірха, ці предмети йшли стислим курсом, але багатим на джерела та посібники. Його навантаження складало від 6 до 10 годин на тиждень. Наприклад, у 1866-1865 рр. О. К. Деллен мав 5 годин на тиждень². Також відомо, що О. К. Деллен викладав латинську мову студентам медичного факультету, для яких вона була професійно необхідною. За словами М. Ф. Владимирського-Буданова: “Перший (Нейкірх) працював по 9 годин на тиждень більш всього пояснюючи пам'ятки. Деллен, викладаючи латинську словесність, був помічником Нейкірха і викладав грецьку мову... грецьку викладали з абетки, а латинську вивчали за промовами Цицерона і метаморфозами Овідія. Студенти, які показали на вступному іспиті достатню обізнаність з латинською мовою, інколи з грецькою, слухали ці предмети зі студентами 2-го курсу. На всіх інших курсах Деллен пояснював авторів; таким чином він присвячував на заняття зі студентами по 11 годин на тиждень”³.

За свідченнями В. С. Іконникова, О. К. Деллен був більше педагогом аніж ученим, оскільки “не вдаючись до аналізу наукових якостей і значення в класичній науці... щодо наукової літературної діяльності Деллена, то вона не була

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира – С. 176.

² Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1866–1867 учебного года // Университетские известия. – 1866. – №12. – С. 8.

³ Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. Владимира... – С. 239.

особливо багата кількістю творів”¹. Теж саме писав харківський історик і філолог І. В. Нетушил про роботи О. К. Деллена, вказуючи на те, що “останній не був самостійним вченим, оскільки залежав від думок попередників і не ставив перед собою нові проблеми. О. К. Деллену вдавалося добре збирати думки попередників, аналізуючи їх переваги й недоліки”². Серед його наукової спадщини слід відзначити твір “Cornelii Taciti Germania” з детальним коментарем та вступом (Київ, 1867), статті з педагогіки (“Про покращення первісного виховання та навчання дітей”) і декілька статей, написаних німецькою мовою.

У своїй викладацькій роботі О. К. Деллен дотримувався тих самих принципів і методів викладання, що й І. Я. Нейкірх, але “на відміну від серйозного й сухого філолога Нейкірха, у лекції професора римської літератури Деллена вкрадався романтизм. Жива, активна постать цієї люб’язної людини зовсім не підходила на роль справжнього класика, який, на загальноприйнятій думку, обов’язково має бути схожим на мерця...”³.

Як можна побачити зі свідчень сучасників, підходи у викладанні класичного мовознавства давали можливість слухачам ґрунтовно вивчати латину. Багато хто з учнів І. Я. Нейкірха і О. К. Деллена закінчували університет із ґрунтовним знанням класичної філології, вільно говорили й писали. Ці результати варті ще більшої уваги, якщо згадати про слабкість підготовки вступників: ”під час відвідування гімназії... з усіх учнів у класі майже ніхто не зміг сказати герундію запропонованого міністром латинського дієслова, попри це, один з учнів цього класу, вступив до університету Св. Володимира і після університетського курсу

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 177–178.

² Нетушил И. В. Александр Карлович Деллен : Обозрение его ученой деятельности и биографические данные / Иван Вячеславович Нетушил // Записки Императорского Харьковского университета. – 1903. – Кн. 1. – С. 129.

³ Чалый М. К. Воспоминания / Михаил Корнеевич Чалый// Киевская старина. – 1889. – №11. – С. 266.

досяг таких успіхів у латинській мові, що за великий твір латинською мовою був нагороджений золотою медаллю”¹.

Поступово програми предметів розширювалися, до класичної словесності й старожитностей додавалися нові розділи. У ДАК збереглася “Програма викладання за 2-ге півріччя 1851/52 навчального року” за 1852 р., у якій затверджувався план класичної філології². У документі зазначено, що студенти мають самостійно робити переклад текстів автора на російську мову і навпаки, а викладач повинен тільки пояснювати ті місця, які студент з якихось причин не розуміє, щоб студент самостійно намагався зрозуміти автора, тобто заохочував студентів до самостійної роботи. Там же збереглися рапорти І. Я. Нейкірха і О. К. Деллена, у яких вони детально описували програму викладання своїх дисциплін³. Рапорти стосуються лише нововведень, при чому І. Я. Нейкірх вказував, що основою викладання будуть плани, затверджені раніше, але обширніші.

За словами Еймонтової, І. Я. Нейкірх та О. К. Деллен відносилися до “спеціалістів мовознавчого профілю”, сумлінних і обізнаних, але відірваних від життя гелертерів⁴. У своїх спогадах М. І. Костомаров згадував, що “на факультеті не можна без поваги було ставитися до професора Нейкірха, який викладав грецьку мову і словесність; це був справжній німець, “Gelehrter”, навічно відданий науці, чесна людина і надзвичайно суворий цінитель студентських талантів і успіхів. Студенти, які займалися його предметом, дуже поважали цю особистість. Майже теж саме можна сказати про викладача латинської мови, також німця, Деллена”⁵. Навіть за невеликої кількості наукових робіт, діяльність

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 179.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 96, арк 13.

³ ДАК, ф. 16, оп. 474, спр. 6, арк 1 – 30.

⁴ Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох ... – С. 61.

⁵ Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография ... – С. 478.

І. Я. Нейкірха та О. К. Деллена мала дуже великий вплив не лише на удосконалення системи викладання дисциплін класичної філології в Київському університеті, але й на підготовку висококваліфікованих кадрів. Так, І. Я. Нейкірх підготував знавця класичних мов, поліглота К.Ф. Страшкевича.

У 1840 р. Рада університету обрала К. Ф. Страшкевича ад'юнктом кафедри грецької і римської словесності. Син дрібного чиновника, православного віросповідання, К. Ф. Страшкевич народився на Волині. Він був першим вихованцем університету, який став у ньому викладачем. При вступі до університету К. Ф. Страшкевич вже володів німецькою, французькою та польською мовами, вивчивши їх самостійно. У процесі навчання він виявив великі здібності до мов і ще студентом почав викладання класичних мов у 2-й Київській гімназії. В університеті К.Ф. Страшкевич вивчав давні класичні мови і захистив дисертацію латинською мовою, а пізніше оволодів сербською, чеською, болгарською, новогрецькою, італійською, англійською, шведською мовами¹.

У рапорті, який розглядався радою історико-філологічного факультету у 1865 р. було зазначено, що К. Ф. Страшкевич перебував закордоном з метою вивчення найвідоміших у Європі мінц-кабінетів Відня, Парижу, Лондона та Санкт-Петербургу². В університеті він ретельно описав фонди та видав ряд статей з нумізматики: 1) “Клады, рассмотренные в минц-кабинете университета Св. Владимира с 1838 по 1866 г.” та 2) “Клады, рассмотренные в минц-кабинете университета Св. Владимира в 1866 г.”³.

До 1868 р. К. Ф. Страшкевич викладав латинською мовою грецьку мову студентам, користуючись як власними конспектами, так і підручниками німецьких філологів Філіпа Буттмана, Христиана Якобса та французького

¹ Линниченко А. И. Кондратий Федорович Страшкевич. (Некролог) / Андрей Иванович Линниченко // Университетские известия. – 1868. – №10. – С. 4.

² Іваненко О. А. Українсько-французькі зв'язки ... – С. 121.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 629.

філолога Жана-Луи Бюрнуфа¹. Викладання так само як і у І. Я. Нейкірха відрізнялося детальністю і граматичною системністю. Такий висновок можна зробити на основі фрагментарного звіту К. Ф. Страшкевича з грецької словесності, який знаходиться у “Програмах викладання грецької мови на 2-е півріччя 1851–52 навчального року”, де до програми з граматики грецької мови включені окремі граматичні розділи і детальне пояснення викладання².

У ДАК також збереглися “Теми для обов'язкових творів за друге півріччя 1854–1855 навчального року”, ступінь складності яких також дає уяву про рівень опанування мови, літератури та історії давнього світу³. Ці твори, окрім перекладів, мали бути написані латинською або грецькою мовами відповідно.

У 1846–1847 рр. К. Ф. Страшкевич, окрім грецької мови, викладав чеську мову за посібником Конечного і своєю “Чешской грамматикой” (1847). Це була перша спроба викладання чеської мови в Київському університеті. Іншим визначним твором К. Ф. Страшкевича є “Краткий очерк греческих древностей”, надрукований в “УИ” у 1863–1864 рр. У передмові до другого видання “Краткого очерка греческих древностей” 1874 р., зазначається, що цей підручник був прийнятий у гімназіях, оскільки “міг принести немало користі учням, познайомити їх із суспільним та приватним життям давніх греків і тим самим сприяти ґрунтовному розумінню грецьких авторів”⁴.

Таким чином, очевидними є успіхи викладання грецької мови в університеті. Це можна пояснити тим, що викладачі класичної філології були, в першу чергу, хорошими методистами та вміли заохотити студентів. Серед предметів класичної філології слід виділити вивчення та коментування авторів

¹ Там само. – С. 626.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 96, арк. 21.

³ ДАК, ф. 16, оп. 361, спр. 42, арк. 8.

⁴ Страшкевич К. Ф. Краткий очерк греческих древностей. / Кондратий Федорович Страшкевич. – Киев: Типография С.Т. Еремеева, 1874. – 548 с.

давнього світу, системний підхід у викладанні мови, літератури та історії разом із старожитностями.

На кафедрі російської словесності у цей час працював ад'юнкт кафедри російської словесності, колезький асесор М. Т. Костир. Відомо, що він народився у 1816 р. у селі Чернятин Київській губернії. Оскільки батько М. Т. Костира був заможним дворянином з Полтавської губернії, останній зміг отримати гарну освіту, закінчивши 1-у Київську гімназію у 1835 р., а потім 1-е відділення філософського факультету Київського університету. Його здібності до філологічних наук були відзначені золотою медаллю та особисто М. О. Максимовичем, який заохотив його до роботи.

На відміну від попередніх кандидатур, М.Т. Костир мав певні ораторські здібності. За спогадами сучасників, його “лекції найбільше відповідали ідеалам університетського викладання і викликали живий інтерес”¹. З часом викладання теорії драми, поезії, прози, історії давньоруської літератури остаточно перейшли від М. О. Максимовича до М. Т. Костира. З 1846 р. він зайнявся викладанням суто філологічних предметів: критичним аналізом історико-порівняльних досліджень російської мови та методом порівняльно-історичного мовознавства. Результатом цієї роботи став опублікований курс “Предмет, метод и цель филологического изучения русского языка. Курс читанный в I-м отделении философского факультета в 1846–1848 годах Николая Костыря”. У ньому М. Т. Костир розглянув теорію походження мови та її зв'язок з філософією та порівняльним мовознавством, основи яких він намагався впроваджувати на заняттях. Але М. Т. Костир вимагав від студентів ґрунтовного знання предмету без вступних курсів санскриту й зенду, що спричинило протиріччя між ним на керівництвом та призвело до відставки М. Т. Костира у 1851 р.². У тому ж році його було

¹ Чалый М.К. Воспоминания ... – С. 269.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 301.

переведено до Харківського університету, де він працював до своєї смерті у 1854 р.

Ще одним викладачем на кафедрі російської словесності у 1850 р. став А.Л. Метлинський, доктор слов'яно-російської філології, статський радник з дрібних поміщиків. Відомо, що А. Л. Метлинський народився у 1814 р. у м. Гадяч і виховувався в українській родині. “Стара няня його пестувала й пеленала, рідним словом годувала, рідній говірці вчила, співала пісні про козаків”¹. Освіту А. Л. Метлинський отримав у Харківському університеті, а у 1839 р. захистив дисертацію на тему “О сущности цивилизации и значении ее элементов”. У 1851–1854 рр. він читав курси теорії поезії та прози, російську мову в історичному та філологічному контексті.

Наукова й літературна діяльність А. Л. Метлинського проявилася найяскравіше у галузі дослідження української мови та літератури. Він належав до течії фольклористів доби українського романтизму 1830-х–1850 х рр. Ретельно збираючи та аналізуючи українське слово, А. Л. Метлинський зробив великий внесок у розвиток української літератури та фольклору. Головними його працями є “Думки и песни та ще дещо” (1839), “Памятники для истории языка и словесности южно-русской” (1840), “Народные южно-русские песни” (1854) та ін². У своїх спогадах М. І. Костомаров згадував А. Л. Метлинського, як “дуже працюючого вченого... , але як професор, (він) не користувався особливою повагою”³.

Викладання сучасних європейських мов в університеті обмежувалося лише кількома західноєвропейськими мовами. Станом на 1839 р. у планах викладання було зазначено французьку, німецьку та італійську мови. Викладання англійської мови через відсутність викладача почалося лише у 1843 р. і, очевидно, було

¹ Там само. – С. 409.

² Коцаренко Тетяна. А. Метлинський – дослідник українських народних пісень / Т. Коцаренко // Слово і час. – 2006. – № 11. – С. 77–80.

³ Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография ... – С. 456.

продиктоване політичною необхідністю у зв'язку з розширенням територіальних володінь Британської імперії і зростанням її політичного значення.

Відомо, що у 1868 р. для отримання посади лектора іноземної мови в університеті Св. Володимира була введена пропозиція, згідно якої всі іноземці мали скласти кандидатський іспит на вільне володіння не тільки іноземної, але й російської мови і літератури, і бути кандидатами історико-філологічного факультету в одному з університетів Російської імперії. За таких умов посади лекторів французької і італійської мов протягом наступних п'яти років були незаміщені, оскільки “посада лектора не являла собою таке забезпечене чи особливо чільне місце, щоб вона могла стати ціллю окремої наукової підготовки з боку кандидатів історико-філологічних факультетів”¹. Тобто підготовки викладачів сучасних європейських мов не існувало, а викладання іноземної мови було факультативною, хоча і обов'язковою дисципліною без окремої кафедри і спеціалізації.

За словами В. І. Модестова, який вніс зауваження на Раді університету щодо скасування вимоги ступеня кандидата філологічного факультету, “лектору немає ніякої потреби бути записним вченим. Філологічне вивчення мови викладається з професорських, а не з лекторських кафедр. Обов'язок лектора навчити своїх слухачів живому розумінню мови, володінню письма і слова і познайомити з видатними зразками літератури – на цьому його мета досягнута.”². У 1874 р. Рада університету скасувала попередню постанову від 1868 р. на складання окремого іспиту для іноземців за умови наступних правил для кандидата на посаду лектора сучасних європейських мов: 1) мати диплом на ступінь бакалавра, 2) представити твір на задану тему, 3) захистити цей твір, 4) прочитати дві пробні лекції³.

¹ Протоколи засіданий совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1873. – №.12. – С. 9.

² Там само. – С. 12.

³ Протоколы заседаний Совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1874. – №.2. – С. 43.

Французьку мову в університеті Св. Володимира викладав А. А. Борель (1839–1868). Відомо, що А. А. Борель, француз швейцарського походження, народився у Женеві, був переведений з Харківського університету, де протягом року займав посаду лектора французької мови. До цього він викладав у Дерпті та приватних пансіонах латину, французьку мову, історію та географію, а у 1838 р. став лектором французької мови у Харківському університеті¹. Окрім університету Св. Володимира, у 1839–1840 рр. він безкоштовно викладав у 1-й Київській гімназії, а у 1853–1863 рр. – французьку мову у Київському кадетському корпусі. На викладацькій посаді у Києві А. А. Борель перебував близько 30 років, а після завершення служби повернувся до Швейцарії².

З огляду викладання за 1861–1868 рр. в “УИ” видно, що програма викладання французької мови А. А. Борелем не підлягала істотним змінам. Про його викладацьку діяльність можна судити за збереженими звітами лише за останні роки його служби. Цікаво, що рапорти лекторів європейських мов написані іноземними мовами, хоча серед вимог вже було зазначене знання російської мови. Так, рапорт А. А. Бореля за 1862–1863 рр. написаний французькою мовою з детальним описом програми³. За спогадами М. К. Чалого, А. А. Борель за 30 років життя в Росії так і не вивчив російську мову, а “щодо історії французької літератури, то вона вся зберігалася у невеликому зошиті, з коритким викладом біографій письменників та анекдотів, які, ймовірно, лектор і знав, і достатньо пікантно розповідав декільком слухачам, які випадково забрідали до нього в аудиторію”⁴.

Серед наявних документів виявлено цікаву докладну записку І. Я. Нейкірха на ім'я ректора університету, яка збереглася у “Програмах викладання на перше

¹ Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) ... – С. 352.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4750, арк. 162–167.

³ ДАК, ф. 16, оп. 474, спр. 6, арк. 2.

⁴ Чалый М. К. Воспоминания ... – С. 267–268.

півріччя 1854–55 рр. навчального року”: “На запит (...) чи вважає факультет за потрібне викладати студентам окремо граматику німецької та французької мов, маю честь доповісти, що хоча граматика французької і німецької мов не зазначена окремо у програмах, але при поясненні авторів і перекладах з російської на обидві іноземні мови студентам пояснюють практичні правила граматики і, що окреме її викладання, яке потребує призначення окремих годин, для студентів, що й без того мають мало часу для самостійної роботи, на думку факультету не може принести особливої користі”¹. Тобто окремого курсу граматики не існувало, а пояснення граматичних основ велося за необхідністю.

Згідно аналізу науково-методичної літератури з французької мови, викладання велося за популярною на той час “Новой грамматикой французкого языка” Ноеля і Шапсаля, яка пережила багато видань. За 1847 р. збереглася справа, цікава критеріями відбору методичної літератури. Рада університету розглянула і відхилила “рукопис перекладу граматики французької мови Ноеля і Шапсаля якогось титулярного радника Уманського... оскільки в ній не збережена навіть граматична термінологія і тому відділення вважає, що вона не варта бути підручником у Київському навчальному окрузі, оскільки граматика (Ноеля і Шапсаля) вже перекладена російською мовою і надрукована у Санкт-Петербурзі у минулому 1846 р. відповідно до духу російської мови”². Таким чином, науково-методична література для Київського навчального округу проходила суворий ценз університетської ради.

Німецьку мову у цей час викладав вихованець Дерптського університету С. І. Краузе (1839–1864). З біографічних відомостей дізнаємося, що С. І. Краузе був німцем, який прийняв російське підданство. В Київському університеті він залишався 25 років поспіль, після чого був звільнений за вислугою³. Протягом

¹ ДАК, ф. 16, оп. 361, спр. 30, арк. 28.

² ДАК, ф. 16, оп. 469, спр. 65, арк. 201–203.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 346.

усього часу С. І. Краузе викладав студентам німецьку мову і словесність за творами німецьких істориків літератури Йоганна Вахлера, Карла Коберштейна, Августа Шлегеля та ін. З огляду викладання видно, що у першому півріччі 1861–1862 рр. С. І. Краузе проводив переклади з німецької на російську мову та з російської мови на німецьку, пояснював “Марію Стюарт” Шиллера, викладав історію німецької словесності, а у 2-му півріччі – “Вільгельма Теля” Шиллера та викладав огляд історії німецької літератури для всіх бажаючих¹. За критичними спогадами М. К. Чалого, “хоча фізіономія С. І. Краузе нагадувала Гете, не зважаючи на схожість з геніальним німецьким поетом, йому краще було б продавати ковбаси, аніж читати лекції в університеті,” оскільки той “належав до тих німців, які відправляються nach Russland з тією метою, з якою інші європейці прямують у Каліфорнію: одні ставали професорами й гувернерами, інші, за відсутністю вакансій – шевцями та ковбасниками...”².

Зростання міжнародного авторитету Великої Британії, її успіхи в економічній, політичній та культурній світовій експансії упродовж ХІХ ст. зумовили необхідність підготовки спеціалістів, які б досконало володіли англійською мовою. У Київському університеті з 1843 по 1863 рр. англійську мову викладали: М. О. Фон-Фрейман (1843–1846), А. Н. Томпсон (1847–1848), Д. С. Сипневський (1849-1864).

Відомо, що на посаду лектора англійської мови балотувалося декілька кандидатів. У “Справі канцелярії Попечителя Київського округу на представлення в Раду Університету Св. Володимира про конкурс на кафедру англійської мови і визнання вчителя Фреймана” за 1843 р. є справа Романа Деннета, іноземця, російського підданого, який навчався у Московському університеті (1833), був вчителем французької мови у Тамбовській гімназії (1835), а потім лектором

¹ Обозрение преподавания лекций на вторую половину 1861–1862 учебного года // Университетские известия. – 1861. – №4. – С. 38–40.

² Чалый М. К. Воспоминания ... – С. 268.

Харківського університету (1855)¹. Була створена комісія у складі доктора медицини та хірургії, професора Е. Е. Мірама і викладача італійської мови Ф. П. Бертоні, які визнали конкурсну роботу Р. Деннета “Размышления о происхождении английского языка и поэзии”, написану англійською мовою, “дуже коротким нарисом, який зовсім не відповідає програмі конкурсу, оскільки перша частина твору зовсім не пояснює розвиток англійської мови, а друга частина є тільки короткою біографією деяких англійських поетів”². Цю справу можна вважати однією з перших згадок про критерії відбору на посаду лектора сучасної європейської мови в університеті, але очевидно, що Е. Е. Мірам і Ф. П. Бертоні не були спеціалістами у цій галузі. У Харківському університеті твір Романа Деннета “Об успехах английского языка и поэзии” на посаду лектора був швидко схвалений попечителем, але працював він там тільки у 1837–1838 рр.³

Крім твору на означену тему викладачу необхідно було прочитати кілька пробних лекцій. Кандидат М. О. Фон-Фрейман після схвалення його конкурсного твору радою факультету прочитав лекції російською “Про порівняльне вивчення мов відповідно до англійської мови” та англійською мовою “Про різні написання англійською мовою і про успіхи англійської лексикографії”, під час якої робив переклад з англійської на німецьку мову з аналізом і поясненням. Як зазначає В. С. Іконников, М. О. Фон-Фреймана обрали з числа багатьох конкурентів на цю посаду⁴. Крім цього, йому було запропоновано у присутності ректора стати перекладачем під час переговорів з підрядчиком на будівництві головного корпусу університету англійцем Ньюкомом. Після задовільного виконання усіх вимог і отримання від губернатора довідки про лояльність, М. О. Фон-Фрейман

¹ ЦДІАК, ф. 707, оп. 8, спр. 239, арк 30.

² Там само. – С. 22.

³ Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) ... – С. 364.

⁴ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 679.

був призначений лектором англійської мови в університет Св. Володимира з 1 жовтня 1843 р., а затверджений на цій посаді у 1845 р. До своєї смерті у 1846 р. він викладав англійську мову за посібником Робертсона (2 години на тиждень) та англійську словесність за власними конспектами (1 година на тиждень)¹.

Після смерті М. О. Фон-Фреймана, за протекцією І. Я. Нейкірха, Радою університету був затверджений А. Н. Томпсон, який викладав англійську мову протягом 1847–1848 рр., але за особистим проханням звільнився.

Тоді викладання англійської мови взяв на себе вихованець Волинського ліцею Д. С. Сипневський. У 1845 р. він був призначений у Канцелярію Київського, Волинського і Подільського генерал-губернатора, а у 1849 р. склав іспит на звання домашнього вчителя у Харківському університеті. У 1852 р. Д. С. Сипневський був затверджений на посаді лектора англійської мови і працював до звільнення у 1864 р.²

Протягом своєї діяльності в університеті Д. С. Сипневський викладав граматику англійської мови, історію англійської літератури і проводив практичні заняття з перекладу з англійської на російську мову. Відомо, що у 1851 р. Д. С. Сипневський подав прохання на ім'я ректора про дозвіл на введення у свою програму систематичної граматики англійської мови, на що отримав позитивну відповідь. До програми входило викладання історії і літератури. Цікаво, що історію англійської літератури він читав французькою мовою (принцип білінгвізму, який використовували класичні філологи) для студентів за власними розробками “через недостатню обізнаність студентів з англійською мовою... попередньо коротко ознайомлюючи їх із станом суспільства і, вказуючи на головних письменників епохи, їх заслуги і найкращі твори...”³. З програм дізнаємося, що Д. С. Сипневський використовував популярний на той час підручник Робертсона. У його плані є також диференційованість, зумовлена

¹ Там само. – С. 679.

² Там само. – С. 638.

³ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 859, арк. 27–28.

різним рівнем підготовки студентів. Оскільки англійська мова, на відміну від французької та німецької мов, була менш знайомою для більшості студентів, тому згадується необхідність напрацювання вимови. Для сильної групи пропонувалося самостійне написання творів. Цікавим моментом є також стандартизація російськомовних хрестоматійних джерел. Так, для перекладу існував той же автор Устрялов, що й при викладанні німецької та французької мов. Звідси робимо висновок про сумлінність та творчий пошук Д. С. Сипневського як методиста.

Слід зауважити, що протягом 1839–1863 рр. італійська мова викладалася чи не найменший час з усіх сучасних європейських мов. Одним із не багатьох викладачів, хто залишався на своїй посаді після поновлення діяльності університету у 1840 р., був лектор італійської мови Ф. П. Бертоні, який працював до відставки за вислугою у 1868 р.¹ Серед свідчень про викладацьку діяльність Ф. П. Бертоні зберігся документ, що містить затвердження програми італійської мови ректором, у якому говориться: “Прошу... сповістити мене про спосіб, яким лектор Бертоні збирається практично працювати зі студентами у граматиці і пояснювати твори Тарквато Тассо “Звільнений Єрусалим”, а також сповістити, яким чином викладач цей збирається, призначені йому для лекції години, розподілити для викладання вказаних у цій програмі 4 частин: граматики, практичних вправ, історії словесності і пояснення Тассо”². Цікаво, що програма італійської мови “Programme № 26 pour l’année 1862–1863” за 18 травня 1862 р. написана особисто Ф. П. Бертоні частково французькою, частково італійською мовами і частково їх сумішшю – свого роду діалектом, що, можливо, і був рідною мовою Ф. П. Бертоні, який виріс на Сардинії³.

Як зазначалося, свої лекції Ф. П. Бертоні читав французькою мовою, поділяючи їх на мову та літературу. Основними посібниками були “Божественна

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) ... – С. 38.

² ДАК, ф. 16, оп. 361, спр. 30, арк 4.

³ ДАК, ф. 16, оп. 474, спр. 6, арк 2.

комедія” Данте, “Звільнений Єрусалим” Торквато Тассо і твори Петрарки. Для перекладу з російської мови на італійську Ф. П. Бертоні використовував “Царствование Петра Великого” Устрялова. У 1864–1865 рр. Ф. П. Бертоні викладав граматику італійської мови, займався перекладами “Арістодем” Вінченцо Монті, пояснював драму “Саул” Вітторіо Альф’єрі і читав історію італійської літератури¹. За час роботи в університеті Ф. П. Бертоні склав аналітичну граматику та курс італійської словесності, які використовував на лекціях до своєї відставки².

З вищезначеного робимо висновок, що сучасні європейські мови, незважаючи на їх обов’язковість, викладалися факультативно і не мали окремих кафедр. Крім німецької, французької та італійської мов, відзначаємо впровадження англійської мови, що було наслідком посилення політичного впливу Великої Британії на міжнародній арені та зростанням її економічних зв’язків з Російською імперією. На даному етапі (1840–1863) важливу роль у створенні філологічного осередку в університеті Св. Володимира відігравали мігранти з європейських країн та підлеглих Російській імперії на той час територій Польщі та Прибалтики. На посаду лектора європейських мов існував конкурс та спеціальні критерії відбору, які допомагали знаходити кваліфіковані кадри, але не всі викладачі відповідали університетському рівню, деякі використовували роботу в університеті для отримання чину та привілеїв, аніж за покликанням.

Протягом цього періоду в Київському університеті з’являються вихованці Дерптського університету, висококваліфіковані методисти І. Я. Нейкірх та О. К. Деллен. Їхня присутність була результатом не тільки налагоджених зв’язків двох університетів, але й політики міністерства. Крім цього, на мовознавчих

¹ Обозрение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1864–1865 учебного года // Университетские известия. – Отдел 1. – 1864. – №12. – С. 57.

² Краткие отчеты по университету Св. Владимира в 1858–59 и 1859–60 учебных годах. – К., 1861. – С. 18.

кафедрах з'являються перші вихованці Київського університету: К. Ф. Страшкевич, М. Т. Костир. Крім тенденції до залучення місцевих кадрів, на кафедрі російської словесності помітна робота не тільки у галузі російської словесності, але й у галузі української мови та літератури. Таким чином, цей етап характеризується збільшенням професорсько-викладацького складу та формуванням німецького та вітчизняного контингенту у складі історико-філологічного факультету.

Наголосимо, що найважливішою структурною подією для розвитку філологічних дисциплін було створення у 1850 р. історико-філологічного факультету, який став повноцінним осередком філологічної освіти. У 40-х-50-х рр. XIX ст. на факультеті починається активна розробка програм та стандартизація підручників для реалізації навчального процесу, що вказує на формування власного осередку університетської освіти.

Відзначаємо, що протягом даного періоду відбувалася посилена реакція у галузі освіти з боку російського уряду, а саме – зменшення наукових зв'язків з університетами Європи у 50-х рр. XIX ст., що не могло не вплинути на практику стажування найбільш обдарованих вихованців у провідних зарубіжних науково-освітніх центрах та підготовку професорсько-викладацького складу в університеті Св. Володимира.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

3.1. Освітня реформа 1863 р. та запровадження нових дисциплін

Епоха Олександра II ознаменувалася низкою реформ: селянської (1861), судової (1864), міського самоврядування (1870), військовою (1874), а також реформою народної освіти (для вищих навчальних закладів – університетський статут 1863 р.). За часів перетворень у 60-і рр. у Росії проблеми розвитку університетів займали не останнє місце. Реформи Олександра II потребували різкого збільшення кількості освічених людей, серйозних змін у сфері народної освіти. Тому не випадково постало питання про суттєві зміни в університетах, про розробку нового університетського статуту¹.

Університетський статут 1863 р. був найліберальнішим за всі статuti епохи Російської імперії. Університети отримали більше прав на автономію, управління передавалося радам професорів, міністру освіти формально надавалося право затверджувати чи відмінити рішення ради, були зменшені повноваження попечителя округу і, хоча структура університетів залишалася тією ж, з'являлися нові кафедри та підрозділи. Статут 1863 р. передбачав на історико-філологічному факультеті існування 11 кафедр: 1) філософії, 2) грецької словесності, 3) римської словесності, 4) порівняльної граматики індоєвропейських мов, 5) історії російської мови та літератури, 6) історії всесвітньої літератури, 7) слов'янської словесності, 8) всесвітньої історії, 9) російської історії, 10) теорії і історії мистецтв та 11) церковної історії. До грецької і римської словесності відносили вивчення відповідної мови із тлумаченням авторів, історії літератури та старожитностей. До слов'янської філології відносили слов'янські наріччя, історію

¹ Аврус А. И. История российских университетов : Очерки / Анатолий Ихильевич Аврус. – М. : Московск. Общ. Науч. Фонд, 2001. – 192 с.

слов'янських літератур та слов'янські старожитності¹. Як нововведення, можна побачити появу нових кафедр порівняльної граматики індоєвропейських мов та історії всесвітньої літератури, що було не примхою влади, а реальним наслідком розвитку нових галузей наук.

Розвиток філологічних наук у країнах Європи середини ХІХ ст. знаходився під великим впливом порівняльного мовознавства, яке мало на меті дослідження ступеня спорідненості мов, вивчення їхньої еволюції, витоків та закономірностей. Цей процес спричинив підвищення наукового інтересу не тільки до традиційних класичних мов, якими були грецька та латинська, а й до таких, як готська (важлива для порівняльно-історичного вивчення германських мов), зендська (староіранська) та санскрит (староіндійська), які на той час вже викладалися у європейських (насамперед, німецьких) університетах. Університет Св. Володимира не міг залишатися осторонь розробок наукової індоєвропейістики і внаслідок зв'язку з німецькою педагогічною традицією впровадив групу нових дисциплін.

Відомо, що кафедра порівняльної граматики індоєвропейських мов була вакантною з 1863 по 1885 рр. Питання про її заміщення поставало у 1871 р., коли Рада університету обговорювала кандидатуру відомого польського мовознавця, поліглота І. О. Бодуена-де-Куртене на посаду штатного доцента². За словами В. І. Модестова, в університеті проти І. О. Бодуена-де-Куртене активно виступала німецька професорська корпорація, яка пояснювала свою позицію тим, що останній був римо-католиком, поляком за походженням, хоч мав французьке прізвище³. На жаль, кандидатуру Бодуена-де-Куртене відхилили. З цього приводу між В. І. Модестовим і одним з професором, лютеранином за віросповіданням,

¹ По поводу нового университетского устава // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1863. – Ч. 119. – С. 365.

² Протоколы заседаний совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1871. – №.4. – С. 19.

³ Модестов В. И. В Казани и в Киеве (1867 – 1877) :.. – С. 592.

розгорілася полеміка на сторінках газет “Санкт-Петербургские ведомости” (1871) та “Киевлянин”, але кафедра так і залишилася вакантною, що можна вважати великою необачністю, оскільки І. О. Бодуен-де-Куртене згодом зміг створити свою лінгвістичну школу у Казані.

У 1885 р. в “УИ” з’являється перша згадка про викладання порівняльного мовознавства вихованцем Дерптського університету Ф. І. Кнауером. Цей час можна вважати початком викладання сходознавчих дисциплін, хоча деякі питання орієнталістики до цього розглядалися на кафедрах історії, філософії, слов’янознавства. У другому півріччі 1885–1886 рр. Ф. І. Кнауер читав порівняльне мовознавство (вчення про звуки і санскрит). При цьому він користувався посібниками піонерів у вивченні санскриту та порівняльного мовознавства Августа Шлейхера, Йоганеса Шмідта та Адольфа Штенцлера. Крім цього, Ф. І. Кнауер користувався своїм власним курсом “Elementarkurs der Sanscrit”, а також “Griechische Grammatik” 1880 р. Gustav Meyer¹. Усі ці посібники були німецькомовними і написані без урахування особливостей та потреб російськомовної аудиторії.

Як зазначав Ф. І. Кнауер у “Вступительной лекции по сравнительному языкознанию” у 1885 р., “цей предмет буде мати вплив на вивчення історії давніх часів у культурному і міфологічному відношенні, на класичну філологію і нові іноземні мови”². Важливість порівняльного мовознавства у системі філологічної підготовки відбито у вступних лекціях М. Т. Костира “Предмет, метод и цель филологического изучения русского языка” (1846-1848), В. Я. Яроцького “Предварительные понятия об языке вообще, с обращением особенного внимания на язык славянский” (1870), В. О. Розова “Новейшее направление русской лингвистики в деле изучения древних русских и церковно-славянских памятников

¹ Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира в первом полугодии 1885–1886 учебного года // Университетские известия. – 1885. – №7. – С. 1–24.

² Кнауер Ф. Вступительная лекция по сравнительному языковедению / Ф. Кнауер // Университетские известия. – 1885. – №3. – С. 57–66.

в связи с общим ходом развития европейского языкознания” (1907), О. М. Лук’яненко “Основные методы и направления в области славянского языкознания в связи с историческим ходом науки языкознания вообще, индоевропейского в частности” (1909), Т. Д. Флоринского “Основные методы и направления в области славянского языкознания в связи с историческим ходом развития науки языкознания вообще, индоевропейского – в частности” (1909) тощо. Всі вони розглядали вивчення свого предмету крізь призму порівняльного мовознавства, яке полонило всі інші галузі гуманітарних наук.

Відомо, що Ф. І. Кнауер народився у селищі Сараспе Аккерманського району в Бессарабії. Завдяки великому бажанню вчитися та захопленню давніми мовами у 1869 р. він зайнявся вивченням класичних мов під керівництвом пастора Целлера¹. У 1871 р. Ф. І. Кнауер вступив до богословського факультету Дерптського університету, який закінчив із золотою медаллю. Після закінчення у 1877 р. він продовжив вивчати порівняльне мовознавство на історико-філологічному факультеті, спеціалізувався у галузі класичної філології, відвідував семінари професора В. Гершельмана, лекції професора Л. Мейера та академіка Л. Шредера.

У 1881 р. Міністерство народної освіти направило Ф. І. Кнауера на трирічне навчання закордон. У місті Йен він слухав лекції відомого німецького філолога, професора порівняльного мовознавства Бертольда Дельбрюка, із санскриту і праkritів (група середньо-індійських діалектів) Каппелера, із загальної фонетики й германських мов німецького вченого, германіста Зіверса, із санскриту і зендської мови видатного німецького орієнталіста, професора східних мов Рудольфа Рота у Тюбінгені². У місті Йені він написав магістерську дисертацію

¹ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4766, арк. 94.

² Кнауер Ф. І. Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. / [упоряд.: Е. Г. Циганкова, Ю. М. Кочубей, О. Д. Василюк ; редкол.: Матвеева Л. В. (голов. ред.) та ін.]. – К. : Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, 2011. – С. 115.

“Ueber die Betonung der Composita mit a privativum im Sanskrit” і захистив її у Дерпті у 1882 р. У 1884 р. Ф.Г. Кнауер став приват-доцентом Дерптського університету і у 1886 р. був переведений до Києва.

У співавторстві з В. Ф. Міллером Ф. Г. Кнауер написав “Руководство к изучению санскрита (грамматика, тексты и словарь)” (1891), перевиданий “Санскрит: Учебное пособие для студентов вузов” (1999). Серед одноосібних наукових робіт слід зазначити “Учебник санскритского языка: Грамматика. Хрестоматия. Словарь” (1908) та “Сравнительная грамматика индо-европейских языков” (1912–1913). Протягом багатьох років Ф. І. Кнауер працював над виданням унікальних пам’яток індійської літератури – гріхьясутри і шраутасутри школи Манава. Ці видання стали найкращими посібниками для усіх російських і українських санскритологів, які цікавляться пізньоведійськими текстами і ритуалами¹.

Разом із дослідженнями у галузі порівняльного мовознавства та санскриту слід відзначити науково-дослідну роботу Ф. І. Кнауера у галузі історії Київської Русі. У статті “О происхождении имени народа Русь”(1899) він спробував пов’язати назву Русь з однією з давньоіндійських назв Волги (Раса), яка стала ареалом розселення так званого приволзького народу, що розійшовся до західних кордонів Київської Русі. Ім’я народу Русь він вважав суто слов’янського походження².

Про постать Ф. І. Кнауера згадує відома українська письменниця З. П. Тулуб, яка вчилася на початку ХХ ст. на історико-філологічному факультеті Київського університету. Незважаючи на наукові заслуги, за німецький снобізм і

¹ Щербань Т. О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира: 1834–1918 / Т.О. Щербань // Східний світ . – 2006. – № 4. – С. 79.

² Кнауэр Ф. И. О происхождении имени народа Русь. /Ф. И. Кнауэр // Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве. 1899. Т 2. Ч. 2. Доклады исторического и филологического содержания / Под ред. Граф. Уваровой и С.С. Слуцкого. – Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля. – Москва, 1901. – С. 19.

скрупульозність Ф. І. Кнауера не любили всі студенти. За переконаннями Ф. І. Кнауер був типовим монархістом, який не визнавав вищої освіти для жінок. Крім того, його лекції були сухими й нудними. На той час “це був кволий дідуган середнього зросту, згорблений з вузьким червоним лицем, з великим закарлюченим носом у малинових прожилках й рижувато-сивими вусами, з вузькими плечима та червоними риб’ячими очима з під припухлих повік”¹. За її словами, викладав він тихо, буркотів щось під носа зі своїм німецьким акцентом, оскільки за 30 років так і не навчився правильної вимови.

Дійсний статський радник, професор Ф. І. Кнауер працював на кафедрі порівняльного мовознавства протягом 32 років до звільнення з посади у 1915 р. Підставою було отримання його синами німецького підданства. Враховуючи перебування Російської імперії у цей час у стані війни з Німеччиною, “більшість професорів відступилися від нього, перестали вітатися... причиною такого ставлення до професора Кнауера була та обставина, що він перевів своїх синів Гельмута і Зігфрида у германське підданство”². Проти Ф. І. Кнауера розгорнулася ціла антикомпанія, у якій були задіяні всі можливі засоби наклепу. За розпорядженням Головного начальника Київського військового округу, Ф. І. Кнауер був відправлений до м. Каїнськ, Томської губернії. Прохання про переведення Ф. І. Кнауера до південного краю Росії, підписане академіками Карпинським, Ольденбургом, Шахматовим та Перетцом у 1916 р., було невдовзі відхилено і тільки у 1917 р. Генеральний секретаріат Українського народної республіки дав згоду на переведення Ф. І. Кнауера до Києва³. На жаль, через поганий стан здоров’я, Ф. І. Кнауеру не судилося повернутися до Києва і у 1917 р. він помер.

¹ Тулуб Зинаїда. Моя життя ... — С. 262.

² *Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 ...* – С 667.

³ ОГКУ ГАТО, ф. 3, оп. 77, спр. 1226, арк. 26-27; арк. 54; арк. 63.

Подібна доля спіткала у 1914 р. директора Інституту князя Безбородько у Ніжині Й. А. Леціуса, коли “шовіністичний чад і антинімецькі настрої у російському суспільстві досягли небаченого раніше розмаху”¹. Використали навіть той факт, що Й.А. Леціус за часів перебування на посаді професора університету Св. Володимира нібито належав до групи лівих професорів, які підтримали кандидатуру М. Грушевського по кафедрі історії, а окружне начальство намагалося цього усіяко не допустити.

Така тенденція усунення професорів, німців за походженням, під час військової кампанії Російської імперії не могла не вплинути на кадрову ситуацію, тому політичні обставини змусили керівництво Київського університету зайнятися пошуком нового кандидата і тимчасово покласти все викладання на приват-доцента В. О. Розова, який до цього займався викладанням історичних і славістичних дисциплін, а саме – церковнослов'янської мови і російської діалектології².

Останню згадку про відновлення конкурсу знаходимо у “Протоколах засідання деканату факультету і матеріали до них” Т. 1 за 1915 р., де зберігається лист-відмова професора Новоросійського університету А. І. Томпсона замістити відповідну кафедру у Київському університеті³. Згідно протоколів засідань, рада історико-філологічного факультету у 1915 р. планувала покласти викладання порівняльного мовознавства на О. М. Лук'яненка, але в огляді викладання за

¹ Мордвінцев В. М. Політика російського уряду щодо історичної науки в Київському університетів другій половині XIX ст. / В. М. Мордвінцев // 150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті: матеріали республ. Наук.-прак. Конф., 20–21 жовт. 1992 р. Київ, 1993. С. 82.

² Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете Императорского университета Св. Владимира в 1914–1915 учебный год // Университетские известия. – 1914. – №10. – С. 9.

³ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1239, арк 35 зв.

1915–1916 рр. є тільки прізвище В.О. Розова¹. У 1916 р. виконувачем обов’язків завідувача кафедри порівняльного мовознавства став М. Я. Калинович, який був вихованцем університету Св. Володимира і у свій час вчився у Ф. І. Кнауера і В. М. Перетца.

Відомо, що у 1912 р. М. Я. Калинович був у закордонному відрядженні: у Лейпцигу слухав лекції з індійської філології В. Віндіша, вивчав порівняльну граматику індоєвропейських мов і грецьку мову у К. Бругмана та вчив литовську мову у А. Лєскіна². Він один з не багатьох філологів дорадянського періоду став академіком АН УРСР, з 1930 р. – завідувачем відділу загального мовознавства новоствореного Інституту мовознавства АН УРСР, а упродовж 1939–1944 рр. був його директором.

Крім порівняльного мовознавства, у другій половині ХІХ ст. активного розвитку набули численні курси історії західноєвропейських і західнослов’янських літератур. До цього часу літературознавчі дисципліни викладалися у курсі відповідної мови, але у 60–70 рр. ХІХ ст. вони виділилися в окрему групу і в такому стані проіснували до початку ХХ ст. Тривалий час літературознавчі дисципліни викладалися як частина мовних курсів, що не завжди було ефективним. У “Звіті викладання за перше півріччя 1854–55 навчального року” І. Я. Нейкірх писав: “Всі викладачі... прочитали всі лекції, запропоновані до читання, за винятком... лекторів французької, німецької і англійської мов, які не читали історію літератури за браком слухачів”³.

У 1863 р. за новим статутом була заснована кафедра історії всесвітньої літератури, яку очолив один із перших вихованців університету А. І. Линниченко.

¹ Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете Императорского университета Св. Владимира в 1915–1916 учебный год // Университетские известия. – 1915. – №9. – С. 9.

² Щербань Т.О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира ... – С. 79.

³ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 56, арк 4–5.

Відомо, що він народився у Києві у 1822 р. у родині міщан, успішно закінчив Київську гімназію у 1839 р. і вступив до 1-го відділення філософського факультету університету Св. Володимира, закінчивши його із золотою медаллю у 1843 р. Деякий час А. І. Линниченко працював молодшим вчителем у Житомирській гімназії, але залишився в університеті на посаді помічника бібліотекаря¹. На початку кар'єри А. І. Линниченко збирався присвятити себе класичній філології, але збіг обставин спрямував його до вивчення російської мови і літератури. У 1845 р. А. І. Линниченко захистив дисертацію “Очерк развития важнейших идей отечественного языкознания от возникновения ученых исследований русского языка до утверждения их на началах сравнительно-исторической науки о языке” і у 1846 р. здав іспит на магістра російської словесності².

На кафедрі російської словесності А. І. Линниченко працював з 1855 р., паралельно викладаючи російську словесність у Київському Володимирському кадетському корпусі та училищі графині Левашової. У 1859 р. він також був призначений начальником Київської Фундуклеївської жіночої гімназії³. Згодом А. І. Линниченко отримав чин статського радника.

У 1863 р. рада історико-філологічного факультету затвердила кандидатуру ад'юнкта А. І. Линниченко⁴. Про обрання А. І. Линниченко на посаду доцента по

¹ Линниченко А.И. Русский биографический словарь. Томъ X. Лабзина – Ляшенко / Из. Императорским Русским Историческим Обществом. – СПб.: Типография Главного Управления Уделов, 1914. – С. 445–446.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4757, арк 159–171.

³ Линниченко А. И. Русский биографический словарь. Томъ X. Лабзина – Ляшенко / Из. Императорским Русским Историческим Обществом. – СПб.: Типография Главного Управления Уделов, 1914. – С. 445–446.

⁴ Протоколы и заседаний Совета 31 августа и 6 сентября 1863 г. // Университетские известия. – Отдел 1. – 1863. – № 9. – С. 12.

кафедрі всесвітньої літератури згадував В. І. Модестов¹. За його словами, А. І. Линниченко був недостатньо підготовлений до викладання курсу західноєвропейських літератур. Переважна більшість на факультеті вважала пріоритетним питанням оновлення кафедр молодими кадрами, але декан О. І. Селін із групою професорів із 25-річним стажем підтримали кандидатуру А. І. Линниченка. Навіть після голосування історико-філологічного факультету проти продовження строку А. І. Линниченко, останній знайшов можливість обійти раду університету і залишитися на посаді, оскільки у нього було багато друзів і “всі банківські ділки були за нього”² Для підвищення кваліфікації у 1864 р. А. І. Линниченка відправили у відрядження закордон до Німеччини, Італії, Франції, Греції³.

Сучасний історик А. І. Чуткий зауважує, що сам А. І. Линниченко не належав до геніїв науки через відсутність належної кількості праць у списках видань викладачів університету, але він був першим, хто очолив кафедру⁴. У його науковому доробку є 1) “Очерк развития важнейших идей отечественного языкознания” (1856), 2) “Курс истории поэзии для средних учебных заведений (мужских и женских)” (1866), 3) Курс истории поэзии для воспитанниц женских институтов и воспитанников гимназий (1861), 4) “Курс истории русской литературы для средних учебных заведений” составил А. Линниченко⁵.

¹ Модестов В. И. В Казани и в Киеве (1867 – 1877) ... – С. 602.

² Там само. – С. 603.

³ Іваненко О. А. Українсько-французькі зв'язки ... – С. 121.

⁴ Чуткий А. І. Історичне літературознавство в Університеті Св. Володимира: виникнення наукової традиції (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / А. І. Чуткий // Проблеми розвитку філології, історії та культури. – 2006. – №31. – С. 152.

⁵ Книга в Україні 1861–1917 Матеріали до репертуару української книги Вип. 9. – С. 156.

Першу згадку про диференційне викладання літератури знаходимо в оглядах викладання за 1869 р., коли А. І. Линниченко читав предмет під назвою “Історія загальної літератури”¹. Цю дисципліну можна побачити у розкладах викладання до 1877 р. Цього ж року А. І. Линниченка замінив його кращий учень і наступник М. П. Дашкевич, який 19 вересня 1877 р. прочитав вступну лекцію “Постепенное развитие науки истории литературы и современные ее задачи”, яка “фактично означила всі основні завдання та методи історико-порівняльного дослідження, які згодом розвинув у своїх дослідженнях учений і його послідовники”².

У 1878 р. доцент кафедри всесвітньої літератури М. П. Дашкевич був направлений у відрядження на два роки до Європи для написання науково-дослідної роботи і здобуття ступеня магістра загальної історії літератури. Опрацьовані у Франції матеріали лягли в основу лекційних курсів з історії західноєвропейських літератур середньовіччя та нового часу.

З 1881 р. у розкладі історико-філологічного факультету можна побачити ім'я доцента М. П. Дашкевича, який читав історію західноєвропейських літератур IX–XI ст., історію англійської, німецької та французької літератур XVII–XVIII ст. Крім цього, до програми були введені практичні заняття з історії загальної літератури. На дану групу предметів відводилося по 4 години на тиждень³.

Життя і творчий шлях М.П. Дашкевича були детально розглянуті А. І. Чутким у його роботі “М. П. Дашкевич: особистість, наукова та педагогічна

¹ Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1869–70 // Университетские известия. – Отдел 1. – 1870. – № 1. – С. 1–8.

² Марченко Н. П. Микола Павлович Дашкевич: визнаний і незнаний діяч української науки / Н. П. Марченко // Українська біографістика . – 2010. – Вип. 6. – С. 90.

³ Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира во втором полугодии 1881–1882 учебного года // Университетские известия. – 1881. – №12. – С. 169–170.

спадщина вченого”. Наскільки важливою для української науки була постать М.П. Дашкевича можна судити з розділу “Науково-видавнича діяльність та участь у наукових інституціях”. “Дашкевич здобув перш за все репутацію визнаного фахівця саме з давньоруської історії і навіть після переорієнтації своїх наукових інтересів на літературознавство не облишив суто історичних наукових студій. Зокрема, він продовжив вивчення “галицької теми” і пов'язаного з нею “болоховського питання”, довівши, що Галицько-Волинське князівство було спадкоємцем Київської Русі, а болоховці в етнічному відношенні були східними слов'янами, і що на базі болоховського руху в XIV – XV ст. виникло українське козацтво. Дашкевич також обстоював думку про значний вплив “руського” елементу у Великому князівстві Литовському і створив низку ґрунтовних досліджень з історії литовсько-польської доби в історії України.”¹. Сучасник М. П. Дашкевича Т. Д. Флоринський надав йому наступну характеристику: “Малорос за походженням, він зробив цінний внесок у вивчення малоросійської історії, етнографії і літератури”². Сучасні дослідники називають М. П. Дашкевича “відомим представником культурно-історичної школи та порівняльно-історичного методу в літературознавстві, якій спеціалізувався на російській літературі, а з часом перейшов до вивчення західноєвропейської та української літератур”, а методологічною основою його досліджень літературних і фольклорних текстів був історизм³. Про приналежність М. П. Дашкевича до культурно-історичної

¹ Чуткий А. І. М. П. Дашкевич: особистість, наукова та педагогічна спадщина вченого: автореф. дис. ... – С.7.

² Флоринский Т.Д. Н. П. Дашкевич (1852–1908) [Текст] : [некролог] / Т.Д. Флоринский // Ж-л М-ва нар. Просвещения. – Спб., 1908. – № 9. – С.12–23.

³ Бернадська Н. Перші спроби осмислення роману як жанру викладачами Університету Св. Володимира / Н. Бернадська // Русистика. – 2004. – №4. – С. 64.

школи і використання порівняльно-історичного методу у літературознавстві у науково-дослідній роботі також згадується у “Литературной энциклопедии”¹.

Про кількість курсів, які читав М. П. Дашкевич, можна судити з огляду викладання на факультеті у 1885 р., де знаходиться чи не найбільша кількість рекомендованої літератури². Слідкуючи за розвитком викладання зарубіжної літератури, можна спостерігати поступову зміну не лише джерел, але й самого викладання. Так, з 1887 р. М. П. Дашкевич запровадив романський, а у 1888 р. – германський семінар, що по суті стало рушійним фактором у питанні щодо створення романо-германського відділення. На романському семінарі займалися аналізом творів Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо та представників французького класицизму XVII ст. П. Корнеля, Ж. Расіна та Жана-Батіста Мольєра³. На практичних заняттях германського семінару проводили читання та пояснення головних ліричних творів Гете. Судячи з огляду посібників, розглядалися саме оригінальні твори в хрестоматійних варіантах, оскільки всі посібники є франко- та німецькомовними⁴. У наступному 1889 р. М. П. Дашкевич викладав вже огляд провансальської поезії з перекладом та поясненням зразків і такий же за обсягом курс історії італійської літератури до Данте із залученням оригінальних зразків⁵. За активну науково-

¹ Дашкевич Н.П. Литературная энциклопедия. Том 3. Григорович – Дяльский. / [отв. ред. В.М. Фриче] [Электронный ресурс] – Москва: Издательство Коммунистической Академии, 1930. – 634 с.: Режим доступа: <http://febweb.ru/feb/kle/kle-abc/ke3/ke3-8912.htm>

² Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира в первом полугодии 1885–1886 учебного года ... – С. 1–24.

³ Іваненко О.А. Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії ... – С. 127.

⁴ Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира в весеннее полугодие 1888 учебного года ... – С. 1–38.

⁵ Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира в весеннее полугодие 1889 года ... – С. 1–38.

дослідну роботу протягом сімнадцяти років у 1890 р. Рада університету одноголосно присудила М. П. Дашкевичу ступінь доктора історії всесвітньої літератури без захисту дисертації¹.

Згідно статуту 1884 р., кафедру історії всесвітньої літератури було перейменовано на кафедру історії західноєвропейських літератур. Це перейменування було наслідком швидкого зростання курсів європейських літератур різних періодів від XI по XVIII ст. та науково-дослідної роботи у галузі романської та германської філології.

При викладанні літературознавчих дисциплін М. П. Дашкевич не обмежувався рамками історії літератури і аналізу творів. Він вводив до програми курси, які мали відношення до культури і мистецтва, зокрема у 1897–1898 рр. він читав курс під назвою “Очерк учения о высоком, трагичном и комичном”, а у 1880–1881 рр. “Историю умственного развития в средние века и подготовке Возрождения”. Ці курси напевне були авторським пошуком викладача і читалися не більше року кожний. Головним у роботі М. П. Дашкевича було те, що він зміг не тільки поставити і розвинути історію вивчення західноєвропейських літератур, але й підготувати певне коло учнів, серед них І. В. Шаровольський, В. О. Розов та ін.².

У 1893–1901 рр. загальний курс західноєвропейської літератури читав приват-доцент Є. В. Анічков. З біографічних даних Є. В. Анічкова відомо, що він народився у 1866 р. у Новгородській губернії. У 1887 р. він був відрахований з історико-філологічного факультету Санкт-Петербурзького університету за участь

¹ Протоколы заседаний Совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1887. – № 11. – С. 63–72.

² Чуткий А. І. Історичне літературознавство в Університеті Св. Володимира ... – С. 155.

у заворушеннях та відбув військову повинність на території України у 1887–1889 рр., але у 1892 р. поновився і закінчив університет.¹

Крім середньовічної літератури Є. В. Анічкова читав лекції з естетики та історії новітньої літератури, а також систематичні курси публічних лекцій і був секретарем історичної товариства “Нестора-Летописця”, що мало на меті поширення університетської науки серед широкого загалу². На основі його курсу були опубліковані дві статті “Новейшие работы по истории литературы северной Франции” в “УИ” №3 (1900) та “Очерк литературной истории Арраса в XIII в.” у “ЖМНП” № 2 (1900). У вступній лекції “Научные задания истории литературы” 1896 р. Є. В. Анічков зауважував, що “історія літератури, як окрема дисципліна тісно пов’язана з наукою про мову (філологією)... і історик літератури має бути філологом”³. Крім мови, історичних подій, соціальних і філософських ідей в основі літературних творів, за його словами, також лежить літературна традиція та її еволюція. У своїй науково-дослідній діяльності Є. В. Анічков був прихильником порівняльно-історичного літературознавства⁴.

Літературні дослідження Є.В. Анічкова, як філолога та історика, відобразилися у великій праці “Язычество и Древняя Русь” (1914), де він провів

¹ Аничков Е. В. Новый энциклопедический словарь Т. 2: Александр Ягеллон – Антидот / Под общ. ред. акад. К.К. Арсеньева. – СПб. – Пг.: Изд-во Ф.А. Брокгауз и И. А. Ефрон, 1911. – С. 872.

² ІРНБВ, ф. 10, спр. 4812, арк 1.

³ Аничков Е.В. Научные задачи истории литературы. // Университетские известия. – 1896. – № 4. – С. 4.

⁴ Аничков Е. В. Литературная энциклопедия. Том 1. Абай–Бывалов. / [отв. ред. В. М. Фриче] [Электронный ресурс] – Москва: Издательство Коммунистической Академии, 1930. – 768 с.: Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclop/0encyc.htm>

аналіз давньоруських джерел та охарактеризував культуру руського середньовіччя та язичницькі культури XI–XII ст.¹

У 1904 р. курс зарубіжної літератури почав читати І. І. Гливенко. Після закінчення Санкт-Петербурзького університету у 1896 р він став викладачем італійської мови в університеті Св. Володимира². Його головними працями київського періоду є “Руководство для изучения итальянского языка” (1899), “Типы героев в литературе в их отношении к действительности. Историко-литературная гипотеза”, (1904), “Витторио Альфьери. Жизнь и произведения”, (1912). У своїй науково-дослідній роботі І. І. Гливенко був прихильником психологічної школи у літературознавстві³. В Київському університеті І. І. Гливенко читав історію італійської літератури XVI – XVIII ст. і європейського театру у XVIII ст. за посібниками Gasparg “Storia della letteratura italiana”. Firenze (1891); De-Sanatis “Storia della letteratura italiana”. Napoli (1873); Sattembrini “Lezioni di letteratura italiana”. Firenze (1892); Klein “Geschichte des Drama”⁴. Очевидно, цей курс, у першу чергу, призначався для студентів, які вивчали італійську мову.

У 1901–1907 рр. на кафедрі західноєвропейських літератур працював ще один випускник Санкт-Петербурзького університету граф Ф.Г. Де-Ла-Барт, який разом із І. І. Гливенком та Є. В. Анічковим складали покоління “романо-

¹ Аничков Е. В. Язычество и Древняя Русь. – Тип. М. М. Стасюльевича. – С Петербург, 1914. – С. 385.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4779, арк. 20–25.

³ Гливенко Иван Иванович. Литературная энциклопедия. Том 2. Былины–Грибоедов. / [отв. ред. В.М. Фриче] [Электронный ресурс] – Москва: Издательство Коммунистической Академии, 1929. – 768 с.: Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclop/le2/le2-5561.htm>

⁴ Обзорение преподавания по историко-филологическому факультету в Университете Св. Владимира на 1904–1905 учебный год // Университетские известия.– 1904. – № 9. – С. 1–115.

германців”, учнів О. М. Веселовського та О. І. Кірпічнікова, яскравих представників порівняльно-історичного літературознавства. У Санкт-Петербурзі на романо-германському відділенні Ф. Г. Де-Ла-Барт слухав курси провансальської, старофранцузької, готської мов. Тому напрям його науково-дослідної роботи сформувався ще за студентських часів і зміг продовжитися у Київському університеті. Ф. Г. Де-Ла-Барт почав працювати на кафедрі західноєвропейських літератур, епізодично викладаючи французьку мову за запрошенням М. П. Дашкевича. Після смерті останнього, при розподілі кафедри історії західноєвропейських літератур на романське та германське відділення у 1908 р., романіст Ф. Г. Де-Ла-Барт не був переобраний і перейшов працювати до Московського університету¹.

Ф. Г. Де-Ла-Барт читав курс загальної історії зарубіжних літератур. До його праць київського періоду відносяться “Беседы по истории всеобщей литературы” (1903), “Французский классицизм в литературе и искусстве” (Київ, 1903); “Импрессионизм, символизм и декадентство во Франции” (1903); “Беседы по истории всеобщей литературы и искусства” (1903); “Шатобриан и поэтика мировой скорби в конце XVIII в начале XIX ст. во Франции” (1905), “Новые произведения итальянской литературы второй половины XIX ст.” (1906), “Критические очерки итальянской литературы второй половины XX ст.” (1906), курс лекцій “Разыскания в области поэтики французского романтизма” (1908), “Критические очерки по истории романтизма” (1908) і стаття “Шевченко – народный поэт” (1912). Усього його творчий спадок налічує близько сорока праць, здебільшого присвячених вивченню течії романтизму в літературі².

Наукові пріоритети Ф. Г. Де-Ла-Барта влучно сформулював його сучасник Д. К. Петров, який зауважив, що “Де-Ла-Барт відстоював достатньо правильну думку про необхідність при вивченні нової і навіть новітньої літератури

¹ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4769, арк. 67–70.

² Петров Д. Граф Ф. Г. Де-Ла-Барт [Современная летопись] // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1916. – № 1. – С. 13–14.

користуватися тими ж методами, що й при вивченні давньої та середньовічної. Критик, наближаючись до наших часів, не повинен ставати публіцистом, естетом тощо. Він повинен залишатися істориком, пам'ятаючи, що його першочергове завдання – з'ясування генезису літературних пам'яток”¹. У своїй науково-дослідній роботі Де-Ла-Барт був також прихильником порівняльно-історичного методу у літературознавстві².

У 1911 р. у Москві Ф. Г. Де-Ла-Барт виступив із доповіддю “Шевченко – народний поет” на вечорі, присвяченому 50-річчю з дня смерті Т.Г. Шевченка³. У ній Ф. Г. Де-Ла-Барт стверджував, що імперіалізм та національна самобутність у ХІХ ст. дійшли найвищого конфлікту. Такі теоретики, як Гобиной й Маріо Морассо у Європі, а слов'янофіли у Росії активно просували ідею вищої раси, яка могла б нав'язувати свою культуру, мову і закони іншим політично слабкішим європейським народам. Натомість чехи, балканські слов'яни, греки, мадяри та українці ще більше відстоювали свою національну самобутність, досліджуючи історію свого народу, зберігаючи свої традиції, звички та мову. Це у свою чергу зумовило інтерес до народної поезії, говірок, легенд і створило окрему романтичну течію у західноєвропейських літературах. Ф. Г. Де-Ла-Барт бачив Т.Г. Шевченка як народного поета, представника колективної творчості цілого народу і найяскравішим проявом художнього індивідуалізму. Його поезія стала синтезом епічної й ліричної народної творчості України.

¹ Там само.– С.8.

² Ла-Барт Фердинанд Георгиевич, де, граф. Литературная энциклопедия. Том 6. Ла-Барт–Маркс. / [отв. ред. А.В. Луначарский] [Электронный ресурс] – М.: ОГИЗ РСФСР, гос. словарно-энцикл. изд-во "Сов. Энцикл.", 1932. – 920 с.: Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclop/le6/le6-0091.htm>

³ Де-Ла-Барт Ф. Г. Шевченко – народный поэт / Фердинанд Григорьевич Де Ла Барт // Сборник, посвященный памяти Тараса Григорьевича Шевченка. – М. : Тип. К. Л. Меншова, 1912. – С. 48.

У 1906 р. викладання історії західноєвропейських літератур для групи германської філології повністю перейшло до учня М. П. Дашкевича, приват-доцента І. В. Шаровольського¹. Його науковим інтересом було вивчення давніх скандинавських саг. У 1906 р. з під його пера вийшли у світ I-й і III-й том історико-філологічного дослідження “Сказание о мече Тюрфинге”, яке мало об’єктом дослідження Саги про Герварар і Хейдрека². На момент затвердження у І. В. Шаровольського налічувалося вже сім повноцінних праць, переважно у галузі германської філології³.

Відомо, що І. В. Шаровольський народився у селі Прохорівка Полтавської губернії у 1876 р., середню освіту отримав у Черкаській прогімназії і Київській другій гімназії. У 1895 р. І. В. Шаровольський навчався на слов’яно-російському відділенні історико-філологічного факультету університету Св. Володимира, але згодом обрав своєю спеціалізацією історію західноєвропейських літератур. У 1900 р. він закінчив університет, отримав звання магістра і був відправлений у 1904 р. закордон на два роки⁴.

З 1907 р. приват-доцент І. В. Шаровольський читав вступ до германської філології разом із західноєвропейським героїчним епосом⁵. У 1909 р. його навантаження, як екстраординарного професора, збільшилося до 6 годин на

¹ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1130, арк. 12.

² Мартинюк Ольга. Життя і творчість Івана Васильовича Шаровольського [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.pinchukfund.org/zavtra/uk/scholars/2007/?student=174>

³ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1133, арк. 46.

⁴ Мартинюк Ольга. Життя і творчість Івана Васильовича Шаровольського...

⁵ Обзорение преподавания по историко-филологическому факультету в Университете Св. Владимира на 1907–1908 учебный год // Университетские известия.– 1907. – №10. – С. 6.

тиждень¹. У весняному семестрі 1913 р. І. В. Шаровольський проводив заняття з читання і розбору “Пісні про Нібелунгів” з германістами (5 чоловік у групі), “Життя Св. Алексія” і “Roman de Rose” з романістами (5 чоловік у групі), а також перевірку рефератів (тільки п’ятеро представили)². Натомість І.В. Шаровольський мав чи не найбільшу кількість академічних годин на тиждень – по 10 годин у кожному півріччі. У 1914–1915 рр. на нього було повністю покладене викладання західної літератури і деяких дисциплін порівняльного мовознавства, романістики і германістики³. Цікаво, що у викладанні романської філології І. В. Шаровольському допомагав А.І. Сонні, який викладав історичну граматику італійської мови⁴.

Про постать І. В. Шаровольського згадує З. П. Тулуб: “Маленький, товстенький з помітним черевом, великою головою та великим білим чолом, прикритим залізаним чорним волоссям, він швидко бігав по коридорах та сходах, весело й привітливо посміхаючись своїм свіжим рум’яним лицем і яскравими чорними очима”⁵. Курс західноєвропейської літератури І. В. Шаровольський викладав дуже цікаво, голосно й енергійно. У цьому викладачеві відчувалися велика працездатність та надмір сил. У політику він не втручався, а на факультетських засіданнях приєднувався до помірковано правих. І. В. Шаровольський був одним з не багатьох, хто зміг пережити революційні

¹ Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете на 1909 учебный год // Университетские известия.. – 1909. – № 11. – С. 1–49.

² Учебная и ученая деятельность профессоров и преподавателей Университета и учебно-вспомогательные учреждения // Университетские известия. – 1913. – № 12. – С. 15.

³ Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете Императорского университета Св. Владимира в 1914–1915 учебный год // Университетские известия. – 1914. – № 10. – С. 13.

⁴ Там само. – С. 7.

⁵ Тулуб Зинаида. Моя жизнь ... – С. 251.

події 1917 р. і залишитися працювати у Київському університеті. У 40-х рр. ХХ ст. він “вже дуже старою людиною, керував заняттями студентів у себе вдома і тут, залишав нас (студентів) для чаювання, розповідав про перекладацький талант, глибоке знання та непересічний талант графа Де-Ла-Барта”¹. Таким він залишився у спогадах його сучасників – ерудитом та приємною людиною.

З вищезначеного можна зробити висновок про швидкий розвиток галузей порівняльного мовознавства і літературознавства. Освітня реформа 1863 р. відкрила шляхи до впровадження нових кафедр і створення нових спеціальностей. Вивчення санскриту зіграло вирішальну роль у формуванні порівняльно-історичного мовознавства, як одного з найважливіших напрямів у ХІХ ст., тому створення кафедри порівняльного мовознавства, яку очолив вихованець Дерптського університету Ф. І. Кнауер з 1885 р., можна вважати логічним продовженням традицій західного мовознавства та офіційним початком вивчення сходознавства.

Створення кафедри історії західноєвропейських літератур зумовило появу окремих курсів західних літератур різних періодів. Поступово зростала кількість курсів і практичних занять, на яких студенти читали, перекладали і аналізували оригінальні твори західноєвропейських літератур ІХ – ХVІІІ ст. Вже на цьому етапі спостерігається тенденція до розмежування романської та германської групи мов та літератур для чіткішої їх диференціації. У своїй науково-дослідній діяльності викладачі кафедри західноєвропейських літератур використовували культурно-історичний і порівняльно-історичний методи у дослідженні питань літературознавства і тяжіли до культурно-історичної школи, філософською основою якої був позитивізм. Таким чином, у Київському університеті виникли окремі літературознавчі студії.

¹ Галинская И. Л. Загадки известных книг / И. Л. Галинская – М.: Наука, 1986. – С. 65–66.

3.2. Класична філологія та її представники

Після смерті І. Я. Нейкірха (1870), К. Ф. Страшкевича (1868) і відставки О. К. Деллена (1869) викладання класичних мов втратило ті риси, які воно мало за життя цих викладачів, і набуло іншої форми. У статті “З приводу призначення від міністерства деяких професорів в Університет Св. Володимира” за 1869 р. зазначалося: “Сприяти всіляким чином покращенню стану середніх навчальних закладів краю, надаючи їм найкращих викладачів, і сприяти розповсюдженню російської освіти серед місцевого населення і її перемозі над польською ідеєю... а рада систематично “забалотує” всіх професорів”, так що майже нікого не залишилося на історико-філологічному факультеті¹. Тобто кандидатури викладачів на переобрання не проходили раду факультету. Причинами цього явища були відсутність належної кадрової політики в університеті і внутрішні проблеми університету. Про це згадує В. М. Мордвінцев, зауважуючи, що на історико-філологічному факультеті не виконувалися програми підготовки професорів, а у раді існував розкол на німецьку і так звану “українофільську” групи².

Відсутність кадрової політики історико-філологічний факультет у 1863 р. пояснював наступним чином: “Попереднє влаштування університетів стало наслідком нестачі хороших викладачів. Після закриття професорського інституту у Дерпті і заборону викликати іноземних вчених до занять по кафедрі; при ускладненнях відправки молодих вчених закордон; при обмеженості

¹ По поводу назначения от министерства некоторых профессоров в университет св. Владимира // Журнал Министерства народного просвещения. – Современная летопись . – 1869. – № 141. – С. 25.

² Мордвінцев В. М. Політика російського уряду щодо історичної науки в Київському університетів другій половині XIX ст. / В. М. Мордвінцев // 150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті: матеріали республ. Наук.–прак. Конф., 20–21 жовт. 1992 р. Київ, 1993. – С. 185.

професорських окладів та надзвичайно складних іспитах на науковий ступінь, кількість осіб, бажаних посісти кафедри, дуже зменшилася”¹. Тобто керівництво визнавало факт складності отримання знань молодим поколінням через надзвичайно складні іспити, які старе покоління саме й розробило. Міністерство освіти вирішило боротися з цією ситуацією шляхом усунення старих кадрів, запровадивши у новому університетському статуті 1863 р. § 78, у якому зазначалося, що професори після 25-річної вислуги мали проходити переобрання з перевагою не менш 2/3 голосів².

Внутрішню боротьбу університетської корпорації детально описав В. І. Модестов у своїх спогадах “В Казани и в Кіеве”³. Кандидатури на заміщення посад на історико-філологічному факультеті постійно забалотувалися чи знімалися Радою університету під різними приводами. За останні двадцять років в університеті сформувалися дві партії “німецька” й місцева або “українофільська”, які вели постійну боротьбу між собою. До місцевої партії входили як місцеві, так і вихованці Петербурзького й Московського університетів, до німецької – німці та інколи росіяни, тобто ці назви були досить умовними, але загальну тенденцію відображали чітко. Інколи ці партії об’єднувалися в одну корпорацію для боротьби з попечителем і міністерством, як, наприклад, проти змін, які впроваджувалися параграфом § 78 нового статуту на переобрання професорів на п’ятирічний термін після їх двадцятип’ятирічного перебування на посаді.

¹ Краткий отчет по Университету Св. Владимира за 1862–1863 учебный год // Университетские Известия. – 1863. – № 9. – С. 27–28.

² Кірдан О. Л. Управлінська діяльність у вітчизняних університетах ХІХ століття / О. Л. Кірдан // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Серія "Педагогічні науки". – Полтава, 2012. – Вип. 10. – С. 122.

³ Модестов В. И. В Казани и в Кіеве (1867 – 1877)... – 339–343.

Боротьба історико-філологічного факультету із Радою університету почалася із “справи Шульгіна”, коли професор кафедри акушерства й гінекології А. П. Матвеев у 1864 р. без згоди історико-філологічного факультету запропонував кандидатуру професора В. Я. Шульгіна на звання почесного доктора історії. Почалося протистояння, і впродовж 1866–1868 рр. були забалотовані майже всі професори із 25-річним стажем: А. К. Деллен, О. І. Ставровський, С. С. Гогоцький, О. І. Селін, В. О. Більбасов, І. Я. Нейкірх звільнився сам у 1870 р., залишився тільки В. Я. Яроцький і декілька доцентів. Навіть після повернення міністром народної освіти О. І. Селіна, В. О. Більбасова й С. С. Гогоцького ситуація не покращилася. Таким чином, невирішене кадрове питання та внутрішня напруженість зумовили появу нових фахівців, випускників інших російських університетів В. І. Модестова, П. І. Аландського, М. Є. Скворцова, І. В. Цветаєва.

За класифікацією відомого російського антиковеда Е. Д. Фролова, в університеті Св. Володимира з’явилася ціла культурно-історична течія у галузі класичної філології, яку представляли Ф. Г. Міщенко, В. І. Модестов, П. І. Аландський, М. Є. Скворцов, Ю. А. Кулаковський¹. Вони досліджували античну культуру, філософію, релігію, суспільно-політичну думку, соціальний устрій із залученням літературної, археологічної та історико-географічної спадщини. До історико-філологічної течії Е. Д. Фролов відніс І. В. Цветаєва, оскільки його дослідження були пов’язані з вивченням епіграфічного та граматичного матеріалу у галузі латинської філології.

Одним з перших у цей період на кафедру римської словесності був прийнятий вихованець Санкт-Петербурзького університету В. І. Модестов, який працював в університеті у 1869–1877 рр. У цей час він паралельно працював у Київській духовній академії. У 1862–1864 рр. В. І. Модестов пройшов обов’язкове стажування закордоном від Міністерства народної освіти, де захопився вивченням Тацита. Протягом двох років разом з іншими молодими вченими він займався

¹ Фролов Э. Д. Русская наука об античности ... – С. 203.

підготовкою дисертації “Тацит и его произведения” в університетах Германії та Італії (1862–1864 р.)¹. У 1870 р. він знову був у відрядженні закордоном для вивчення топографії, археологічних розкопок у Римі та новітньої італійської наукової літератури. Деякий час В. І. Модестов перебував у Лейпцигу, де відвідував філологічний семінар з класичної філології під керівництвом відомого філолога Фрідріха Вільгельма Річля. Таким чином, В. І. Модестов “заклав там базу своєї філологічної освіти і намітив загальний хід своїх майбутніх робіт в галузі римської літератури”².

Відомо, що В. І. Модестов був “палким прихильником прогресивних, ліберальних поглядів, негативно ставився до насильницького впровадження формальної класичної освіти, за що неодноразово піддавався гонінням...”³. Він активно виступав проти політики міністерства та реформи середньої освіти (1871), що була націлена на збільшення обсягу класичної філології у гімназіях і мала відвернути молодь радикально мислити, виховуючи покірних громадян на прикладах античної літератури. Через свої погляди та характер В. І. Модестов часто міняв місце роботи. В. П. Бузескул описав темперамент В. І. Модестова, як “бойовий... чоловік багато подорожуючий, не тільки у тому сенсі, що він часто і довго перебував закордоном, але й у сенсі зміни місця його професорської діяльності: він був не довго доцентом в Одесі, потім у Казані, професором у Києві, у духовній академії у Петербурзі і після шестирічної перерви приват-

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) ... – С. 448.

² Ростовцев М. И. Модестов В. И. (Некролог) / М. И. Ростовцев // Журнал Министерства Народного Просвещения. – Новая серия – 1907. – №10. – С. 75–82.

³ Фролов Э. Д. Русская наука об античности: ... – С. 212–213.

доцентом у Петербурзькому університеті; знову професором у Одесі, рідко де уживався”¹.

В університеті В. І. Модестов читав не менше п’яти лекцій, чотири присвячувалися читанню і тлумаченню римських авторів, а п’ята відводилася для історії римської літератури або римських державних старожитностей. Звичайно, після курсу історії літератури, що закінчувався “срібною годиною”, читався курс старожитностей. З особливим бажанням студенти всіх відділень факультету відвідували його лекції з читання і тлумачення Лівія, Тацита, Плавта, Тібулла, Горація та Ювенала². На своїх заняттях В. І. Модестов ґрунтовно знайомив студентів із ходом історичного розвитку латинської літературної мови. Протягом перших двох років навчання практичні заняття присвячувалися читанню написаних латиною рефератів з того чи іншого періоду римської літератури. Ці заняття, за свідощвом В. С. Іконникова, відрізнялися надзвичайно живим характером і приваблювали інших студентів. Спілкування В. І. Модестова зі слухачами не обмежувалося лише аудиторією. Він із задоволенням підтримував з ними дружні стосунки, вислуховував різні питання, що виникали у процесі роботи або лекцій, давав пояснення та поради, надавав можливість користуватися посібниками зі своєї особистої бібліотеки. Його особистим переконанням був той факт, що особистість професора грає величезну роль у зацікавленні студентів у своєму предметі та заохоченні їх до наукової роботи³.

Окрім викладацьких успіхів В. І. Модестова слід відзначити його талант дослідника. Його найвизначнішим досягненням є дві дисертації: “Тацит и его сочинения. Историко-литературное исследование” (1864) і докторська – “Римская

¹ Бузескул В. П. Всеобщая история и её представители в России в XIX и начале XX века : Ч. 2 / Владислав Петрович Бузескул. – Л. : Изд-во АН СССР, 1931. – С. 197.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 449–450.

³ Модестов В. И. Университетский вопрос // Наблюдатель. –1882. – С. 241.

письменность в период царей”, опублікована в “ЖМНП” (1868), видана у Казані, а надрукована у Берліні німецькою мовою під заголовком “Der Gebrauch der Schrift unter den römischen Königen” (1871). Серед робіт київського періоду необхідно зазначити його “Лекции по истории римской литературы” (1873, 1875). Крім цього, протягом своєї роботи в університеті В.І. Модестов написав сім статей та оглядів¹.

Свій погляд на розвиток класичної філології В. І. Модестов висловив у вступній лекції “Задачи классической филологии и разные ее направления” у 1877 р., де зробив спробу охарактеризувати і систематизувати напрями класичної філології, розподіливши їх на граматичний, психологічний, порівняльний і критичний. Порівняльний напрям полягав у вивченні латинської мови на рівні її спорідненості з італійськими діалектами і був відносно новим. Психологічний напрям вивчав спосіб мислення давнього письменника, а критичний – історико-літературний, історичний і археологічний процеси². Також В. І. Модестов стверджував, що у майбутньому у викладанні латинської мови відбудеться переворот, який полягатиме “у використанні у викладанні латинської мови початку порівняльного мовознавства, при якому засвоєння форми мови... робиться свідомим і раціональним”³. Цю ідею про “порівняльну філологію” він порушував ще у 1862 р. у статті “Про значення класичної філології у теперішній

¹ Модестов В. И. Энциклопедический словарь / [под ред. И.Е. Андреевского, К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского]. Т. XIXА (38), Михаила орден – Московский телеграф – СПб.: Семеновская Типо-Литография И. А. Ефрона, 1896. – С. 585.

² Модестов В. И. Задача классической филологии и разные в ней направления / Василий Иванович Модестов // Университетские Известия. – 1877. – № 9. – С. 706–707.

³ Модестов В. И. Ученая литература по латинской филологии в 1874 и 1875 гг. в России и за границей / Василий Иванович Модестов // Университетские известия. Критико-библиографический отдел. – 1876. – №. 9. – С. 10.

час і про викладання класичних мов”. На його думку, вивчення історії, філософії, політики, культури, соціальних відносин глибоко пов’язане із вивченням класичних мов. Вивчати давню історію неможливо без давньої літератури, а ознайомитися з літературою можна тільки на базі давніх мов (грецької і латини). “Будь кому, хто займався серйозно історією, відомо, що без знайомства з фундаментальними джерелами неможливо знати історію”¹. За його словами, викладання класичної філології в університеті складалося лише з читання історії давньої літератури, державних старожитностей і читання римських і грецьких поетів та прозаїків. В. І. Модестов був абсолютно переконаний, що словесність, історія і філософія невід’ємні від класичної філології і є головними науками на історико-філологічному факультеті².

У 1868–1870 рр. за дозволом попечителя і ухвалою декана І. Я. Нейкірха грецьку словесність викладав випускник Московського університету М. Є. Скворцов, який у 1868 р. був прийнятий на кафедру філософії. У протоколах засідання Ради університету за 1871 р. надаються позитивні відгуки викладачів Іконникова, Лінніченка, Модестова з приводу наукової діяльності М. Є. Скворцова. Магістерська дисертація М. Є. Скворцова з передмовою, аналізом “Менон. Диалог Платона” отримала схвальний відгук відомих на той час спеціалістів К. М. Леонтьєва і П. Д. Юркевича, а “...лінгвістичні примітки склали б одне із найкращих філологічних видань, навіть у літературах багатших на такі

¹ Модестов В. И. О значении классической филологии в настоящее время и преподавании классических языков / Василий Иванович Модестов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1862. – № СХІV. – С. 48.

² Модестов В. И. Место классической филологии среди наук историко-филологического факультета и её преподавание. Вступительная лекция в Новороссийском университете, сказанная 5 сентября // Журнал Министерства народного просвещения. – 1889. – № 3. Отдел наук. – С. 5.

твори у розділі грецької класичної літератури філології”¹. За наказом Міністерства народної освіти у 1867 р. М.Є. Скворцов був відправлений на два роки у відрядження для підвищення кваліфікації².

Творча спадщина М. Є. Скворцова не перевищує десяток творів, усі вони переважно торкаються проблем літератури, філософії, грецької філології та освіти. Його захоплення філософією втілювалося у статтях “Природознание и философия” і “Литература и наука”³. У звіті “Литература и наука” (1866) М. Є. Скворцов розглядає питання про ставлення до проблем філософії, розвитку літератури, зауважуючи, що “є два головних чинники, якими мотивується існування літературної науки у наш час – прагнення до популяризації і мислення без авторитетів”⁴. Тобто вивчення літератури, за його словами, формує особистість студента і виховує його незалежне мислення, що необхідне у науковій діяльності. За словами А. А. Пінського, який досліджував творчий шлях М. Є. Скворцова, останній був більше філософом аніж філологом у чистому розумінні: “...і в кожній роботі, нехай навіть у маленькій рецензії, ми бачимо усі головні компоненти його мислення, мислення філософського і рефлексивного, для якого кожна знайдена риса в об’єкті – це в той самий час вимога до себе, до самовизначення, самоорганізації... ми легко робимо висновок, що в самому Скворцові філософ превалував над філологом”⁵. В університеті у 1869–1870 рр.

¹ Протоколы заседаний совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1871. – №. 4. – С. 22.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 611.

³ Там само. – С. 612.

⁴ Извлечение из отчетов лиц, отправленных за границу для приготовления к профессорскому званию. Н. Скворцов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1866. – №СXXXII. – Часть неофиц. Отдел 3. – 1866. –С. 177–207.

⁵ Пинский А. А. Пайдейя: работы 1986–96 годов. / Анатолий Аркадьевич Пинский. – М. : Частная школа, 1997. –С. 9.

М. Є. Скворцов викладав “Критику чистого розуму” Канта, грецьку мову, Гомера, Демосфена¹.

З 1872 р. грецьку словесність і старожитність почав викладати випускник Київського університету Ф. Г. Міщенко. Відомо, що грецькою філологією він займався під керівництвом професора І. Я. Нейкірха, латинською – під керівництвом професора О. К. Деллена, а пізніше професора В. І. Модестова і П. І. Аландського. У 1872 р. Ф. Г. Міщенко захистив дисертацію на звання приват-доцента *pro venia legendi* “Фиванская трилогия Софокла” (обсягом 30 сторінок).² Його опонентами були В. І. Модестов і П. І. Яроцький. У 1874 р. Ф. Г. Міщенко був обраний доцентом кафедри грецької словесності і почав викладати історію грецької літератури, твори Гомера для студентів слов'яно-руського та твори Демосфена – для історичного відділення³.

У 1875–1877 рр. Ф. Г. Міщенко перебував у відрядженні у Німеччині, Італії, Франції, де слухав курси видатних учених. У Парижі він відвідав заняття професора грецької філології Едуарда Турн'є на тему “Объяснения и критика текстов”, Анрі Вейля “История греческой литературы”, Шарля Гро “Грамматика и палеография”⁴. За словами Ф. Г. Міщенко, у Парижі завдяки багатству фондів Національної бібліотеки рівень викладання палеографії був найвищим у Європі⁵.

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 449–450.

² Пискунов И. В. Как стать российским приват-доцентом? / И. В. Пискунов // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – М.: Аквилон, 2015. – С. 243–261.

³ Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1873–74 // Университетские известия. – 1873. – № 12. – С. 1.

⁴ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 445.

⁵ Іваненко О. А. Українсько-французькі зв'язки ... – С. 73.

Ф. Г. Міщенко також викладав на I вищих жіночих курсах і був активним членом Історичного Товариства Нестора-Літописця (ІТНЛ). Його доповідь “Торговые отношения Афинской республики с царями Босфора” можна вважати одним із перших досліджень зв’язків міста Керч з Афіньською республікою. Для того часу ця доповідь надавала найсучаснішу інформацію з епіграфічного і археологічного матеріалу Криму. За свідченнями С.П. Шестакова: “Цією статтею вперше визначається новий напрям у різноманітних інтересах нашого дослідника: історія культурного впливу грецького світу на території південної Росії”¹. У своїх дослідженнях Ф.Г. Міщенко пішов навіть далі. Досліджуючи етюди з географії та етнографії Геродота, він прослідкував торгові шляхи давніх греків і, завдяки археологічним розкопкам під Вишгородом, дійшов висновку, що греки отримували від ольвійських торговців бурштин, який добувався на території сучасної України. Свої думки з цього приводу він виклав у звіті “Известия Геродота о внескифских землях России” на X археологічному з’їзді у Ризі².

Оскільки Ф.Г. Міщенко був палким прихильником української мови та літератури, у протоколах засідань ІТНЛ він є опонентом доповідей Науменка “Происхождение малорусской думы про Самуила Кошку” (Чтение II, с. 188) і Соболевського “Как говорили в Киеве в XIV–XV ст.” (Чтение II, с.226) за 1882 р. За В. С. Іконниковим, наукова спадщина Ф. Г. Міщенка налічувала 50 творів, серед яких 25 творів присвячені грецькій та латинській цивілізації, 10 – огляду літератури. П’ять з усіх творів написані німецькою та французькою мовами³. За словами В. П. Бузескула, “крім виданих окремих книжок, праці Ф. Г. Міщенка розсіяні по періодичним виданням – Киевск. ун. изв., Киевск.старине, ЖМНП,

¹ Шестаков С. П. Міщенко Ф. Г. (Некролог) / С. П. Шестаков // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1907. – № 7. – С. 45.

² Мищенко Ф. Краткий отчет о командировке на X Археологический съезд в Риге. – Казань, 1896. – 10 с.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 446–447.

Зап. Казанск. унив., Филолог. обозр., Русск. мысли., а також в Энцикл.словаре Брокгауза и Ефрона”¹. Таким чином, простежується формування Ф.Г. Міщенка як серйозно дослідника.

Ф. Г. Міщенко був деякий час фактичним редактором часопису “Киевская Старина”, друкованим органом тогочасної київської громадської організації “Стара Громада”. Там від надрукував свої статті “К вопросу о царских скифах” (1884), “Был ли Геродот в пределах южной России”(1886)². Безсумнівно, Федір Григорович був яскравим представником української наукової інтелігенції, який займався не тільки своїми прямими обов’язками в університеті, але й всіляко підтримував українське слово і культуру. Найгучнішою справою Ф. Г. Міщенка, про яку неохоче згадують біографічні джерела царської Росії, було його звільнення з посади через українофільські погляди. У 1884 р. міністр внутрішніх справ генерал П. В. Оржевський писав міністру народної освіти І. Д. Делянову: “За відомостями, отриманими за останній час департаментом поліції з різних джерел, з’ясовується дуже шкідливий антидержавний напрям професорів Муромцева, Міщенка, Дриля и Сицянка, відносно них і раніше були свідчення про їх політичну неблагонадійність”³. Ф. Г. Міщенку закидали у провину діяльність у групі українофілів, особливо його виступ на святкуванні річниці Т. Г. Шевченка у Санкт-Петербурзі на початку 1884 р. У дію пішла “справа Свиридова”, директора збанкрутілого банку Північно-Західного краю, де Ф.Г. Міщенко був старшиною присяжних засідателів. Свіридов був виправданий, але 22 викладачі Київського університету від “німецької партії” подали заяву

¹ Бузескул В. П. Всеобщая история и её представители в России в XIX и начале XX века ... – С. 150.

² Систематический указатель журнала “Киевская Старина” (1882–1906) [Текст] сост.: И.Ф. Павловский... [и др.]. – Полтава: Электр. тип. Г.И. Маркевича, 1911. – С. 6.

³ Карпюк С. Г. Дело о назначении ординарного профессора греческой словесности Московского университета / С. Г. Карпюк // Вестник Древней Истории. – 1993. – № 1. – С.177.

ректору Ренненкампу про необхідність обговорення справи професора Ф. Г. Міщенка на раді університету, яка була відхилена за браком доказів.

За спогадами Л. Г. Міщенко, саме факт приналежності його діда Ф. Г. Міщенко до ліберального об'єднання української інтелігенції “Громада” став приводом для звільнення з посади¹. Ф. Г. Міщенко не цурався свого українського походження і відкидав усі звинувачення. У листі від 30 серпня 1884 р. міністру І. Д. Делянову він писав: “Однак, саме українофільство, як таке, не являє собою не тільки нічого антидержавного, але й взагалі політичного руху. Малоруський різновид російського народу існує, як незаперечний факт; любов малоросів до свого рідного походження, Україні, до її мови, пісень, музики, не виключає лояльності до російської держави”². Це були не загравання з владою, а чітка позиція громадянина багатонаціональної імперії, до якої входили на той час території українських земель.

Разом із Ф. Г. Міщенком у 1874–1883 рр. на кафедрі грецької словесності працював П. І. Аландський. З біографічних відомостей дізнаємося, що він народився у 1844 р. у Петербурзькій губернії, закінчив Олександрівське духовне училище і історико-філософський факультет Санкт-Петербурзького університету у 1866–1870 рр. Під час навчання П. І. Аландський захоплювався лекціями відомого філолога та педагога К. Я. Люгебіля³. У 1872 р. П. І. Аландський захистив дисертацію на тему “О значении и употребления conjunctivi в языке Иллиады и Одиссеи” і деякий час викладав грецьку словесність у Санкт-Петербурзького університеті. У 1877 р. доцент кафедри грецької словесності П. І. Аландський був відправлений радою університету на

¹ Міщенко Л. Г. Пока я помню... — М.: Возвращение, 2006. — 143 с.

² Там само. — С. 177.

³ Венгеров С. А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых (от начала русской образованности до наших дней) : Т. 1–6 / С. А. Венгеров. — С - Петербург : Семен. типолитограф. (И. Ефрона) — Т. 1. Вып. 1–21 : А. — 1889. — С. 347–348.

рік у відрядження для вивчення пам'яток давнього мистецтва у Флоренції, Римі та Неаполі¹.

П. І. Аландський цікавився питаннями фіології, філолософії, психології, про що свідчать його праці київського періоду “Философия и наука” (1877), “Изображение душевных движений в трагедиях Софокла. Опыт для теории поэтического творчества” (1877), “Филологическое изучение произведений Софокла” (1877). Одним з найкращих філософсько-історичних творів П. І. Аландського вважається “Древнейший период истории Рима и его изучение” (1882). З 1874 р. в “УИ” надруковані огляди нових видань з класичної фіології і давньої історії, які П. І. Аландський писав за творами історика і археолога Ернста Курціуса, філолога Бертольда Дельбрюка, філолога Олександра Шварца, Блоха та ін. Окремо виділимо його дослідження культури арійських народів до їх розселення та місцезнаходження у статті “В. Э. Герн об арийской семье, ее строе и развитии” (1880). Ця праця була реакцією на дослідження мельбурнского професора Герна (Hern)². У творчий доробок П. І. Аландського також входить робота зі сходознавства “Религиозная жизнь современной Индии” (1883), в якій він розглянув частину монографії А.С. Lyall’а “Asiatic Studies religious and social” (1882), де йшлося про релігійне життя однієї з індійських провінцій. Історик Т.О. Щербань зазначила, що “заслуга П. І. Аландського полягала в ознайомленні вітчизняних фахівців з новою і надзвичайно змістовною працею А.С. Lyall’а. Проте його коментарі не вирізнялися аналітичністю і не мали жодного наукового значення. Павло Іванович фактично лише старанно переповів російською мовою зміст кількох глав з монографії А. Lyall’а”³. Творчий доробок та життєвий шлях

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 13.

² Мищенко Ф. Г. Некролог. П. И. Аландский (1844–1883) / Федор Герасимович Мищенко // Университетские известия. – 1883. – № 12. – С. 5–7.

³ Щербань Т.О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира: 1834–1918 / Т.О. Щербань // Східний світ . – 2006. – № 4. – С. 77.

П. І. Аландського були ґрунтовно досліджені у монографії В. А. Филимонова, А. Г. Канева “П. И. Аландский как историк-антиковед”¹. На думку авторів, П. І. Аландський знаходився під значним впливом ідей позитивізму західноєвропейської науки, нові питання методології й теорії пізнання середини ХІХ ст. зумовили інтерес П. І. Аландського до психології, філології, історії давнього світу, що фактично привело до міждисциплінарного синтезу у його науково-дослідній роботі.

Хоча спеціалізацією П. І. Аландського була грецька філологія, в Київському університеті з 1878 р. він почав викладати латинську мову, історію римської літератури та римську старожитність на кафедрі римської словесності². За словами Ю. А. Кулаковського, П. І. Аландський “брав на себе по 6 лекцій на тиждень на своїй кафедрі, крім того читав по кафедрі римської словесності авторів, історію, літературу, а потім узяв на себе викладання давньої історії”³, що видно з огляду викладання на 1875–1876 рр.⁴ У роботі зі студентами він використовував твори та статті історика і філолога Теодора Моммзена, німецького історика Карла-Людвіга Петера, французького історика Жюля Сільвена Целлера, німецького археолога Вольфганга Гельбіга, німецького історика Генріха Ніссена та ін.

¹ Филимонов В. А., Канев А. Г. П. И. Аландский как историк-антиковед / В. А. Филимонов, А. Г. Канев: монография. – Сыктывкар: Изд-во СыктГУ, 2013. – 136 с.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 13.

³ Кулаковский Ю. А. К поминке по П. И. Аландском / Юлиан Андреевич Кулаковский // Университетские известия. – 1884. – № 3. – С. 7–8.

⁴ Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1875–1876 учебного года // Университетские известия. – Офиц. Часть.– 1875. – № 12. – С.32.

Предмет класичної філології на історико-філологічному факультеті був тісно пов'язаний з історією, літературою, філософією, психологією, етнографією та географією. Підтвердженням цьому є слова П. І. Аландського, який зауважував, що “завдання історико-філологічного факультету полягає у становленні теорії свідомості на базі вивчення всіх продуктів свідомої діяльності людини, а саме подій суспільного життя (історія), витворів мистецтва і промисловості (археологія), мовних пам'яток (філологія), мови (лінгвістика) і наприкінці елементарних процесів відчуття і почуттів (тобто психологія)”¹.

На жаль, життя П. І. Аландського обірвалося у Києві у 1883 р. Від місця його поховання на Байковому цвинтарі нічого не залишилося, але у свій час на чорній мармуровій плиті був створений горельєф за мотивами гомерівських творів із надписом: “Он все знал о глубинах прошлого, но не смог предвидеть ужасного случая, который произошел с ним на рыбалке”².

У 1876–1877 рр. римську словесність викладав І. В. Цветаєв. В “УИ” за 1876 р. зазначено, що професор В. І. Модестов подав прохання про відрядження закордон до Італії на сім місяців³. Рада університету задовольнила прохання професора за умови заміщення його іншим викладачем. Таким викладачем став випускник Санкт-Петербурзького університету І. В. Цветаєв, який “не дивлячись на те, що закінчив університетський курс нещодавно (1870), вже встиг заявити свою вчену і викладацьку діяльність із самого найкращого боку” і опублікував ряд робіт російською і італійською мовами, а також здобув любов і повагу у Варшавському університеті. Іншою причиною заохочення доцента І. В. Цветаєва до викладання на факультеті була недостатня кількість викладачів: “Обираючи

¹ Кулаковский Ю. А. К поминке по П. И. Аландском ... – С.1–13.

² Дружбинский В. Памяти погибших могил, диагноз: скорбное бесчувствие [Электронный ресурс] // Зеркало недели. – 2003. – № 46. – 29 нояб. Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/SOCIETY/pamyati_pogibshih_mogil_diagnoz_skorbnoe_beschuvstvie.html

³ Протоколы заседаний совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1876. – № 6. – С. 20–21.

пана Цвєтаєва в доцєнти кафедри римської словєсности, факультет мав на меті заохотити не тільки нового викладача, але й зміцнити викладання на кафедрі, яка при пануванні класичної системи освіти в середніх навчальних закладах мала особливе значення¹. Протягом 1876–1877 навчального року І. В. Цвєтаєв читав твори Цицерона і Лєлія, “Германію” і “Annales” Тацита, а також нарис латинської морфології².

Наступного року викладання латинської мови перейшло до С. С. Гогоцького, для якого цей предмет не був спеціальним, оскільки він викладав філософію та психологію. С. С. Гогоцький викладав за тією ж програмою, що й І. В. Цвєтаєв, але без нарису граматики. Вже у 1878–1879 рр. цей обов’язок був з нього знятий і латинську мову було поділено між П. І. Аландським і Ф. Г. Міщенко³.

У другому півріччі 1879–1880 рр. курс латинської граматики почав викладати випускник університету Св. Володимира, надворний радник С. І. Бєх⁴. З біографічних відомостей С. І. Бєха відомо, що він народився у с. Бєхах, Овруцького району, Волинської губернії, у родині колишньої шляхти. С. І. Бєх навчався в Овруцькому дворянському училищі, склав екстерном іспит у 1871 р., а у 1875 р. закінчив університет Св. Володимира і захистив дисертацію на звання приват-доцєнта по кафедрі римської словєсности. Серед його робіт у галузі філології та історії слід зазначити “Основы государственной жизни древнего

¹ Там само – С. 23.

² Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1876–1877 учебного года // Университетские известия. – 1876. – № 12. – С. 93–102.

³ Обзорение преподавания в Университете Св. Владимира во втором полугодии 1878–1879 учебного года // Университетские известия. – 1878. – № 12. – С. 94–103.

⁴ Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1879–1880 учебного года // Университетские известия. – 1879. – № 12. – С. 59–66.

Рима” (1879), “Наблюдения и замечания к языку Персия” (1879), “К вопросу об изучении научной латинской грамматики” (1880), “Римская женщина до эмансипации и после нее” (1883)¹. Оскільки С. І. Бех останній раз з’являється у весняному півріччі 1889 р., можна припустити, що цього року він пішов з посади. До останнього на заняттях у 1888 р. він викладав латинський синтаксис і стилістику за посібниками німецьких філологів Рейнольда Клотца і Карла-Фрідріха Негельсбаха².

Відомо, що С. І. Бех та інші викладачі (В. І. Модестов, Ф. Г. Міщенко, І. В. Цвєтаєв тощо) були дійсними членами Київського відділення товариства класичної філології і педагогіки, що у свою чергу було філіалом Товариства класичної філології і педагогіки, заснованим за ініціативою А. І. Георгіївського у Санкт-Петербурзі у 1874 р. Серед існуючих філіалів цього товариства у Москві, Харкові, тільки Київське стало самостійним. Печатним виданням товариства був “Отдел классической филологии” у ЖМНО, а після 1897 р. окремий розділ у журналі “Филологическое обозрение”. Згідно статуту Київського товариства, його головними завданням була не тільки наукова розробка питань класичної філології, але й педагогічна діяльність його членів, розробка питань шкільної освіти. У “Звіті про діяльність Київського відділення класичної філології і педагогіки” за 1877 р. у порядку денному знаходиться “вирішення деяких питань педагогічної практики, остаточну розробку проекту правил для конкурсних занять учнів у гімназіях Київського навчального округу по давнім мовам, обговорення тем для цих робіт комісією на 1876–1877 навчальний рік, обговорення покажчика книг, необхідних для бібліотек середніх навчальних закладів, складеного за дорученням

¹ Венгеров С.А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых (от начала русской образованности до наших дней). Т. 3. Бени – Боборыкина / С.А. Венгеров. – СПб. : Типолитограф. И.А. Ефрона, 1892. – С. 228.

² Обозрение преподавания в Университет Св. Владимира в весеннее полугодие 1888 учебного года // Университетские известия. – 1887. – № 12. – С. 1–38.

секретаря М.Г. Ружицьким, а також читання і обговорення рефератів членів товариства”¹.

Цікавим, на нашу думку, у звіті є обговорення проекту правил для конкурсних занять учнів гімназій Київського навчального округу по давнім мовам. Проект цих правил був розісланий усім київським гімназіям для попереднього обговорення. Після узгодження і поправок засідання товариства затвердило наступні положення: 1) теми для конкурсу мають бути представлені попечителю округу з проханням рекомендувати їх педагогічним радам гімназій, 2) всі роботи проходять перевірку викладачами давніх мов і російської словесності відповідно, 3) найкращі роботи учнів педагогічна рада представляє Київському відділенню товариства класичної філології і педагогіки, 4) найкращі твори можуть бути зачитані на літературних вечорах, а для незаможних учнів передбачається грошова допомога. Тобто товариство фактично виконувало функції міністерства і мало право вживати заходи для заохочення учнів середніх шкіл вивчати класичні мови, разом з цим воно було осередком науково-дослідної роботи.

З 80-х рр. XIX ст. почався новий етап у викладанні класичної філології. Після переведення М. Є. Скворцова у Харківський (1871), І. В. Цветаєва – у Московський (1877), В. І. Модестова у Санкт-Петербурзький університет (1878) та звільнення Ф. Г. Міщенка (1884) і смерті П. І. Аландського (1884) історико-філологічний факультет знову постав перед питанням забезпечення професорсько-викладацького складу.

У 1881 р. на історико-філологічному факультеті з’явився відомий археолог і візантолог Ю. А. Кулаковський. За словами В. П. Бузескула, “син священика міста Поневеж, Ковенської губернії, і це походження із “західного краю” наклало

¹ Отчет о деятельности Киевского отделения общества классической филологии и педагогики со 2 апреля 1876 года по 2 апреля 1877 года // Университетские известия. – 1877. – № 11. – С. 136–137.

відбиток на нього та його переконання”¹. Відомо, що Ю. А. Кулаковський навчався у Віленському ліцеї, а потім у Московському університеті. У ліцеї він був учнем засновника цього навчального закладу П. М. Леонтьєва, який читав для ліцеїстів велику кількість грецьких та латинських авторів. За відгуком самого Ю. А. Кулаковського, читання творів Гомера, Софокла, Платона, Цицерона, Горация та інших давніх авторів П. М. Леонтьєвим проводилося не лише з метою введення учнів у живе та повне розуміння давньої культури, але й у розвиток їх у філософському, естетичному та моральному відношеннях². П. М. Леонтьєв намагався розвинути здатність до мислення, пробудити естетичні почуття та розуміння філософської думки давнього світу серед своїх студентів.

У 1878–1880 рр. Ю. А. Кулаковський перебував у відрядженні у Німеччині, де слухав лекції відомого філолога Теодора Моммзена та німецького історика Германа фон Гутшмідта, у 1881 р. захистив дисертацію *pro veni legendi* на звання приват-доцента, а у 1888 р. – докторську дисертацію на тему “К вопросу о начале Рима”, яка відзначалася надзвичайною складністю, оскільки, за його словами, “Рим – це таке питання, по якому дослідження ніколи не може завершитись однозначним рішенням, прийти до переконливих висновків”³. У 1889 р., згідно з наказом Міністерства народної освіти, вже ординарному професору класичної філології Ю. А. Кулаковському надавалося відрядження до Нідерландів і Великої

¹ Бузескул В. П. Всеобщая история и её представители в России в XIX и начале XX века. Материалы. Ч. 2. Л., Акад. наук СССР. – 1931. – С. 202.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) / [под. ред. В. С. Иконникова]. – К., 1884. – С. 347–348.

³ Матвеева Л. В. Юліан Кулаковський: сюжети з класичного світу (80-ті роки XIX ст.) / Л. Матвеева // Східний світ. – 1998. – № 1–2. – С. 162.

Британії¹. Таким чином, як учений Ю. А. Кулаковський сформувався у європейських освітніх центрах.

За спогадами філософа В.Ф. Асмуса у 1914–1919 рр., “Кулаковський був чудовим, можливо, найкращим, як я потім переконався, після Зеньковського на факультеті лектором... Темперамент Кулаковського був темперамент політичний. Це був професор, який не приховував своїх “правих” політичних переконань, його читання були переповнені політичною тенденцією. І герої самого історико-літературного процесу, і вчені корифеї – західні і вітчизняні – історії римської літератури були зображені в його курсі як носії доблесних чи шкідливих політичних переконань, які він уособлював”². Характер Ю. А. Кулаковського, який на той час був вже у віці, “але доволі живим та енергійним. На ньому був гарно скроєний штатський одяг, ошатні брюки та вишукані шкарпетки. Увійшовши до аудиторії, він швидко привітався, оглянув суворим поглядом і почав без будь-яких передмов лекцію. Читав він енергійно, стрімко і кожна фраза говорила про велику ерудицію і бездоганне володіння предметом... Він попередив нас, щоб готуючись до іспиту, ми не думали користуватися Модестовим і дуже не втішно відзивався про його курс... Лекції були змістовними та цікавими, а темперамент Кулаковського живим і драматичним”³.

Про викладацьку діяльність Ю. А. Кулаковського також згадує колишній студент у 1909–1914 рр. В. О. Романовський: “Достатньо сильно була представлена грецька і римська словесність. Особливий вплив мав Ю. А. Кулаковський. Він був учнем петербурзького професора Васильєвського та

¹ Іваненко О. А. Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії ... – С. 79.

² *Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 ...* – С. 250–273.

³ Вспоминая В. Ф. Асмуса... [Текст] / Сост. М. А. Абрамов, В. А. Жучков, Л. Н. Любинская. – Прогресс-Традиция – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – С. 212–213.

берлінського професора Моммзена. Для філологів Ю. А. Кулаковський читав Лукреція Кара “Про природу речей”, для істориків – Тацита, Тіта Лівія та ін. Особливо він захоплювався римськими письменниками і перейшов потім до історії Візантії”¹.

Формування наукових інтересів Ю. А. Кулаковського розвивалося під впливом робіт Моммзена (в галузі епіграфіки) та лекцій Васильєвського (з вивчення пам’яток візантійської історії). Окремі аспекти історії Стародавнього Риму та археології Північного Причорномор’я і візантійських написів цього регіону він досліджував, застосовуючи текстологічний аналіз писемних джерел. За словами В.Ю. Чеканова “В його основі лежав успадкований від засновника епіграфічної школи німецького історика Т. Моммзена, в якого київський візантиніст навчався особисто, позитивістський підхід до історичного факту як до окремоті, відділеної від нашарування пізніших інтерпретацій”².

Після археологічних розкопок у Криму Ю. А. Кулаковський видав серію звітів “Керченская христианская катакомба 491” (1891), “Две керченские катакомбы с фресками” (1896), історичний нарис “Прошое Тавриды”³. Багатогранність знань Ю. А. Кулаковського виявлялася у його роботі зі студентами і у викладанні римської історії, римських старожитностей, енциклопедії класичної філології, читанні римських авторів, на практичних заняттях з латинської мови, у викладанні основ метрики давніх і сучасних мов та багато іншого. Його ранні праці були присвячені соціально-економічним

¹ Кулаковский Ю. А. История римской литературы от начала Республики до начала Империи в конспективном изложении / [під ред. Пучкова А. А.]. – Киев: Изд. Дом А+С, 2005. – LXVI, С. 16.

² Чеканов В. Ю. Візантиністика в Київському університеті Св. Володимира (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. істор наук : спец. 07.00.06 / В. Ю. Чеканов. – Київ, 2009. – С. 13.

³ Латышев В. В. Памяти Ю. А. Кулаковского // Вестник литературы. 1919. – № 9. – С. 11.

питанням історії Давнього Риму, а саме - передачі землі ветеранам Римської імперії, непрямим податкам у римлян, копальням у Римській імперії, які входили до курсу вивчення римських старожитностей.

Наприкінці ХІХ ст. за сприянням міністра народної освіти І. Д. Делянова на історико-філологічному факультеті відбулося значне розширення навчальних програм за рахунок вивчення класичних мов. За короткий час програми з класичних дисциплін зросли вдвічі, відповідно збільшився професорсько-викладацький склад факультету, з'явилися нові викладачі А. І. Сонні, М. Ф. Фокков, В. І. Петр, Й. А. Леціус, О. О. Поспішиль. З 1885 р. в оглядах викладання на історико-філологічному факультеті викладачі почали вказувати посібники з кожного предмету, тому можна прослідкувати об'єм їх навчального матеріалу, залученого до занять.¹

З 1881 р. новий викладач А. І. Сонні викладав грецьку і римську метрику, палеографію, релігію, міфологію, історію грецької літератури, вів практичні заняття з латинської і грецької мов. Найвідомішим був його курс лекцій про Катулла, який він любив і краще всього викладав. За словами Сонні, на факультеті головними предметами, які входили до філологічних дисциплін були “історична граматики грецької і латинської мов і грецька і латинська старожитності. Інтерпретація давніх авторів, історія грецької і римської літератур, метрика, палеографія та ін. – другорядними”².

¹ Обозрение преподавания в Университет Св. Владимира в первом полугодии 1885–1886 учебного года ... – С. 1–20.

² В историко-филологический факультет ун. Св. Владимира заслуженного ординарного проф. Сонни А.И. // Университетские известия. – 1913. – № 12. – С. 206–207.

Відомо, що А. І. Сонні, народився у 1861 р., за віросповіданням був євангелістом-лютеранином¹. Здобувши вищу освіту у Російській філологічній семінарії при Лейпцизькому університеті, у 1882 р. він почав педагогічну діяльність у Санкт-Петербурзькій п'ятій гімназії, де викладав давньогрецьку і латину. У 1883–1885 рр. А. І. Сонні був у відрядженні закордоном. Після захисту дисертації “De Massiliensium rebus quaestiones” (Про Массилійські спірні речі) у Дерптському університеті у 1887 р. А. І. Сонні почав читати лекції по кафедрі класичної філології як приват-доцент. З 1889 р. став екстраординарним професором, а у 1896 р. – доктором класичної філології. У 1909 р. А. І. Сонні був відправлений у Каїр на Міжнародний Архівний Конгрес на місяць, а у 1912 р. став заслуженим професором². Серед його навчально-методичної літератури слід виділити “Учебник латинского языка для трех низших классов гимназий и прогимназий”(1893)³.

П. П. Блонський, який вчився у Київському університеті на початку ХХ ст., описує А. І. Сонні, як “маленького, повнуватого чоловіка з великим басом. Зовнішньо він створював напівкомічне враження. Але у ньому жило сильне відчуття поезії, його семінар, присвячений поету Катуллу надавав неабияку насолоду”⁴. З. П. Тулуб описує А. І. Сонні як добру та м'яку людину, “володіючи великим ораторським мистецтвом, він говорив правильно, але з легким незнайомим акцентом”⁵. Про велику ерудицію А. І. Сонні згадував також В. Ф. Асмус: “Сонні рідко заглядав в конспект і читав головним чином,

¹ Энциклопедический словарь/ [под ред. К. К. Арсеньева, В. Т. Шевякова]. – Т. 30 (60) Слюз – София Палеолог. – СПб.: Типография Акц. Общ. “Издательское дело”, Брокгауз–Ефрон, 1900. – С. 861.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4816, арк. 5–10.

³ Указатель статей, помещенных в неофициальной части Журнала министерства Народного Просвещения за время с 1892 года по 1900 год. –Спб., 1903. – 35.

⁴ Блонский П. П. Мои воспоминания ... – С. 56–57.

⁵ Тулуб Зинаида. Моя жизнь ... – С. 270.

спираючись на пам'ять... був чудовий керівник семінарських занять, майстер філологічного аналізу тексту на спеціальних курсах. Кулаковський був історик і історик літератури, особливо візантолог. Сонні – не тільки історик літератури, але й мовознавець і лінгвіст... Кулаковський підкоряв вченістю, блиском ерудиції, величезною пам'яттю, Сонні – не тільки глибокою філологічною вченістю, але й артистизмом, художнім темпераментом”¹. Автор цього уривку настановує на думку щодо існування двох течій класичного мовознавства наприкінці 90-х XIX ст. в університеті Св. Володимира. Ймовірно, А. І. Сонні належав до історико-філологічного напрямку, а Ю. А. Кулаковський тяжів до культурно-історичного.

Відома спільна наукова діяльність Ю. А. Кулаковського і А. І. Сонні над перекладом “Римской истории” (“Res Gestae”) Амміана Мацелліна протягом 1906–1908 рр. У ДАК збереглося клопотання до правління історико-філологічного факультету про виділення коштів на друге видання “Історії Амміана Марцеліна” від 14 жовтня 1906 р., яке попечитель Київського округу задовольнив вже 18 листопада 1906 р.² Також вони написали декілька відзивів на роботи колег та взяли участь у Першому Всеросійському з’їзді викладачів давніх мов у Санкт-Петербурзі у 1911 р. разом із Й. А. Леціусом³.

З 1887 р. на історико-філологічному факультеті з’явився новий викладач О. О. Поспішиль. Відомо, що він народився у 1851 р., чех за походженням, православний, переїхав до Росії у 1874 р.⁴ О. О. Поспішиль закінчив Санкт-Петербурзький університет зі званням учителя французької мови в гімназіях, а з

¹ Вспоминая В. Ф. Асмуса... [Текст] / Сост. М. А. Абрамов, В. А. Жучков, Л. Н. Любинская. – Прогресс-Традиция – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – С. 250–273.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1131, арк. 16.

³ Пучков А. А. Архитектуроведение и культурология: Избранные статьи. – Киев: Изд. Дом А. С. С., 2005. – С. 534–536.

⁴ Незабутые могилы. Российское зарубежье: некрологи 1917—1997 в 6 томах, 8 книгах. Том 5. Н – П. М.: “Пашков дом”, 2004. – 640 с.

1884 р. працював учителем грецької мови у Київській 1-й гімназії¹. За спогадами правнуки О. О. Поспішиля, Л. М. Михайлової, у родині розмовляли чеською². Три його сини, закінчивши гімназію, переїхали до Праги і після 1917 р. зв'язок з ними перервався. Тільки донька Ольга залишилася у Києві. У 1917 р., коли ситуація почала ускладнюватися, О. О. Поспішиль разом із дружиною прийняв рішення переїхати до міста Здолбунов у Чехії і зв'язок з ним був втрачений.

Викладацька діяльність О. О. Поспішиля не обмежувалася Київським університетом та 1-ю гімназією. Він також викладав німецьку мову (1878–1882) у Музичному училищі Київського відділення Російського музичного товариства, латинську мову у чеських гімназіях А. Бейтель (1898–1901) та В. І. Петра (1906–1908), А. В. Шекуліної (1908–1909) і на курсах латинської мови А. Я. Балицької (1907–1909). Крім цього він був членом випробувальної комісії по давнім мовам при правлінні Київського навчального округу та Київського відділення товариства класичної філології та педагогіки.

Його визначними працями стали “Платон: Апологія Сократа” (1897) та “Платон. Диалог Критон” (1896). Також О. О. Поспішиль був автором словників, підручників і хрестоматій з латинської мови: 1) “Греческо-русский словарь, изданный Киевским отделением Общества классической филологии и педагогики” (1890), 2) “Учебник латинского языка для трех низших классов гимназий и прогимназий” у двох частинах (1891, 1898), 3) “Латинская грамматика в объеме гимназического курса” (1916), 4) “Краткая латинская грамматика для младших классов гимназий и прогимназий” (1910).

Наступний викладач Й. А. Леціус, євангеліст-лютеранин, працював в університеті Св. Володимира у 1886–1911 рр. Відомо, що він народився у 1860 р., теж, як і А. І. Сонні, закінчив Російську філологічну семінарію при Лейпцизькому університеті у 1880 р. і готувався до магістерського іспиту в Дерптському

¹ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4807, арк. 20–25.

² Михайлова Л. М. Батьківський дім / Л. М. Михайлова. – К.: Наш час, 2010. – С. 16.

університеті. У 1883 р. він захистив дисертацію “De Plutarchi in Galba et Othone Fontibus”¹. Крім дисертації іншою визначною працею Й. А. Леціуса було видання “De Alexandri Magni expeditione indica quaestiones”, Dorpati Livonorum, typis expressit C. Mattiesen, 1887 р.

Збереглася вступна лекція Й. А. Леціуса за 1886 р., у якій він розмірковує про місце філології серед інших дисципліни на початку ХХ ст.². Класична філологія, як історія класичної давнини, відрізнялася від предмету історії тільки у методах дослідження. Загальна історія, за Й. А. Леціусом, це універсальна, енциклопедична наука, яка досліджує різні періоди, народи, країни та сфери життя, а класична філологія навпаки пояснює історію давнини через побут, долю та мову греків та римлян, які є основою європейської цивілізації. Дослідження мови як головного витвору людського духу необхідно проводити історично, залучаючи порівняльно-історичний метод. Головне джерело для Й. А. Леціуса “це давня словесність, тому треба знати мови, вони мертві, їх треба оживити. Чим тонкіший розвиток мови, тим спеціальніше має бути дослідження. Також треба встановити тексти, щоб користуватися незіпсованою легендою”³. Автор рядків мав на увазі відновлення первісного змісту тексту, з’ясування його оригінального стилю без вікових нашарувань, інтерпретацій та перекладів, що є головним завданням філолога.

За словами З. П. Тулуб, “Леціуса у нас дуже всі любили, як людину чуйну, доступну, навіть простецьку, який нагадував провінційного вчителя, аніж професора. Він багато допомагав бідним курсисткам, домагаючись для них звільнення плати за навчання, рекомендував їх для своїх численних знайомих, як репетиторів для відстаючих і, кажуть, навіть сам вносив за них платню із свого

¹ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4794, арк. 35–39.

² Лециус И. О значении филологии // Университетские известия. – 1886. – №8. – С. 78–82.

³ Там само. – С. 82

професорського окладу”¹. Така увага з боку Й. А. Леціуса була ймовірно через те, що у нього самого було шість доньок. А. І. Сонні і Й. А. Леціус пройшли німецьку школу класичної освіти. За спогадами сучасників, “студенти слухали професорів Леціуса з історії грецької літератури, санскритської мови Кнауера..., а також молодого професора Сонні – професорів, що були імпортовані для боротьби з місцевим рухом і майже не володіли російською мовою. Пізніше західноєвропейська культурність і наукова порядність проф. Леціуса, Кнауера і Сонні себе виправдали, утворивши з них представників солідного складу професури історико-філологічного факультету”².

З другого півріччя 1885–1886 рр. з’явився новий викладач, чех за походженням, В.І. Петр. Відомо, що В.І. Петр народився у 1848 р., закінчив Празький університет у 1872 р., а у 1873 р. витримав іспит на звання вчителя класичних мов у Санкт-Петербурзькому університеті. У 1879 р. В.І. Петр був вчителем давніх мов в Одеській 3-ій гімназії. У 1881 р. отримав орден Св. Станислава і став колезьким асесором. У 1883 р. В.І. Петр став магістром римської словесності, що дозволило йому згодом у 1885 р. зайняти посаду приват-доцента на кафедрі класичної філології в університеті Св. Володимира³.

В. І. Петр відрізнявся високою соціальною активністю та мав хороші організаторські здібності. Відомо, що у 1891 р. він організував чесько-слов’янське товариство “Беседа”, яке мало на меті допомагати незаможним дітям чеського походження. Крім роботи в університеті, він був дев’ятнадцять років поспіль директором П’ятої чоловічої гімназії⁴. Згодом В. І. Петр відкрив свою власну

¹ Тулуб Зинаида. Моя жизнь ... – С. 267–268.

² Пучков А. А. Адольф Сонни, киевлянин: К истории классической филологии в Императорском университете Св. Владимира / ИПСИ НАИ Украины. – Киев: Феникс, 2011. – С. 13.

³ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4805, арк. 42–49.

⁴ Каганов Эмиль. Пятая киевская мужская гимназия. [Електронний ресурс] / Каганов Эмиль/ – Режим доступу: <http://www.proza.ru/2015/05/10/1789>.

Восьму чоловічу гімназію, у якій перші п'ять класів мали всі права та переваги державних. Згодом Міністерство народної освіти надало такі ж права й вищим класам цієї гімназії за умов належного рівня навчально-викладацької роботи¹. Також В. І. Петр займався організацією екскурсій для своїх учнів. Відомо, що він влаштовував екскурсійні подорожі, як на території сучасної України, так і закордон, які згодом описав у роботі “О летних экскурсиях учеников Киево-Печерской гимназии” (1901)².

Крім викладацької діяльності В. І. Петр займався розробками у галузі музичної теорії. Його перу належать “О мелодическом складе арийской песни. Историко-справный опыт” (1899), “О составах, строях и ладах в древнегреческой музыке” (1901), “Речь и пение. Лингвистико-музыкальное исследование” (1906) та ін.³ Завдяки захопленню музикою В. І. Петр у 1890 р. опублікував курс фізіологічних основ звукоутворення грецької, латинської та слов'янських мов в “УИ” № 8 у 1895 р. під назвою “Фонологические вопросы”⁴.

Під час своєї роботи в Київському університеті В. І. Петр викладав погляд на ритміку і метрику Аристоксена, твори Аристофана, порівняльну граматику латинської і грецької мов, історію музики давнього світу, займався проблемами фонетичного складу мови і видав “Элементарную грамматику греческого языка”

¹ Каганов Эмиль. Восьмая мужская гимназия Вячеслава Петра. [Электронный ресурс] / Каганов Эмиль. – Режим доступа: <https://www.proza.ru/2015/05/23/1556>.

² Тарасова Н. В. Гражданско-патриотическое воспитания учащейся молодежи посредством экскурсионной работы в России во второй половине XIX – начале XX вв. / Н. В. Тарасова, Е. А. Никитина, О. В. Чернышова и др. / Былые годы. – 2014. – № 32 (2). – С. 262–265.

³ Петр Вячеслав / Энциклопедія українознавства. Т. 6. Словникова частина. – Париж, Нью-Йорк: Молоде Життя, 1970. – Т. 6. – С. 2031.

⁴ Петр В. И. Фонологические вопросы / Вячеслав Иванович Петр // Университетские известия. – 1895. – № 8. – С. 1–13.

(1895)¹. Навчальними посібниками слугували тексти німецького філолога Рейнольда Клотца, філолога, археолога і музиканта Отто Яна, німецького філолога Йогана Ернста Еллендта, а також видання Цицерона з коментарями письменника Теодора Пидеріта.

Відомо, що разом з іншими філологами класиками він був одним з членів Київського відділення товариства класичної філології і опублікував “Отчет о состоянии и деятельности Киевского отделения о-ва классической филологии и педагогики (1875–1895)” (1896). До цього часу звіти цього товариства писали С. І. Бех (1883) і А. І. Сонні (1892).

З 1885 р. на історико-філологічному факультеті елліністку викладав М. Ф. Фокков. Відомо, що він народився у 1838 р., був православним за віросповіданням. М. Ф. Фокков закінчив Санкт-Петербурзький університет, після чого у 1868 р. був призначений учителем грецької мови в П'ятигорську класичну прогімназію. За пропозицією Попечителя Кавказького навчального округу М. Ф. Фокков був переведений вчителем латинської мови у Тифліську гімназію, з 1871 р. був окружним інспектором Санкт-Петербурзької гімназії і тільки у 1884 р. став приват-доцентом в університеті Св. Володимира².

Головними його працями були “Грамматика греческого языка” (1870), “К чтению церковного греческого текста” (1886), “К синтаксису греческого новозаветного языка и византийского” (1887) та переклад “Истории философии” Ибервега (т. 1, ч. 1, 1876)³. У 1889 р. він був переведений у Ніжинський історико-

¹ Указатель статей, помещенных в неофициальной части Журнала министерства Народного Просвещения за время с 1892 года по 1900 год. –Спб., 1903. – С. 35.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4760, арк. 132–138.

³ Фоков Николай Федорович. Энциклопедический словарь/ [под ред. К. К. Арсеньева, В. Т. Шевякова]. – Т. 2А Пруссия – Фома. Россия. – СПб.: Семеновская Типография Акц.Общ. Брокгауз–Ефрона, 1907. – 934 с.

філологічний інститут¹. На жаль, дізнатися про викладацьку діяльність та етапи життя М.Ф. Фоккова не вдалося.

Таким чином, робимо висновок про збільшення кількості викладачів на факультеті². Якщо у 1866 р. на історико-філологічному факультеті кафедру класичної філології представляли І. Я. Нейкірх, О. К. Деллен, К. Ф. Страшкевич, то у 1888 р. відомі 8 викладачів: О. М. Гіляров, Ю. А. Кулаковський, В. І. Петр, Й. А. Леціус, А. І. Сонні, О. О. Поспішиль, С. І. Бех, Ф. І. Кнауер. Повний перелік викладачів-класиків надається (Додаток 1).

Збільшення кількості викладачів не означало збільшення студентів. Відомо, що у цей час на заняттях з класичної філології кількість студентів не перевищувала 8. Слід зазначити, що історико-філологічний факультет був завжди нечисленним, на відміну від інших факультетів. Це підтверджують результати іспитів за 1891 р. На історико-філологічному факультеті було видано 15 свідоцтв (всього на факультеті навчалося 61), на фізико-математичному факультеті – 65 свідоцтв, на юридичному факультеті – 122 свідоцтва і на медичному – 14. Загальна кількість свідоцтв – 216³.

У 1897 р. на історико-філологічному факультеті з'явився викладач А. Ф. Семенов. Відомо, що він народився у 1863 р. у Німеччині, отримав освіту у Мюнхенському університеті, де слухав лекції німецьких професорів історика Вільгельма Кріста (грецька словесність), історика мистецтва Генріха Вельфліна (римська словесність), історика Карла-Адольфа Корнеліуса (історія середньовіччя), філолога-візантиста Карла Крумбахера (історія нового часу) та

¹ Записки о состоянии и деятельности Императорского университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1890. – № 1. – С. 5.

² Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира в весеннее полугодие 1888 учебного года // Университетские известия. – 1887. – № 12. – С. 1–2.

³ Записка о состоянии и деятельности Императорского университета Св. Владимира в 1890 г. // Университетские известия. – 1891. – № 2. – С. 1–26.

ін.¹ У 1890 р. А. Ф. Семенов переїхав до Росії, де здав іспит на звання магістра у Санкт-Петербурзькому університеті. У 1893 р. він здав додатковий іспит на звання вчителя гімназії і вступив на державну службу як учитель давніх мов у 2-гу Київську гімназію. Після публічного захисту дисертації на тему “*Antiquitates iuris publici Cretorum*” він працював в університеті Св. Володимира до 1904 р. У Київському університеті А. Ф. Семенов проводив заняття з історії римського періоду грецької літератури, грецьких старожитностей, історії Олександрійського періоду грецької літератури, візантійської історіографії, Фукидіда, діалектології грецької мови з аналізом обраних уривків².

Разом із А. Ф. Семеновим на історико-філологічному факультеті почав працювати випускник Київського університету В. П. Клінгер (1875–1962), який вважав своїми вчителями Ю. А. Кулаковського і А. І. Сонні. Вдалося з’ясувати, що В. П. Клінгер, поляк за походженням, народився у 1875 р. у селі Варівці (Warowce) біля Хмельницького. Після революції 1917 р. він працював у Познанському університеті, був спеціалістом із грецького та римського фольклору³. Його наукова діяльність відображена у семи роботах, присвячених вивченню античних казок та трагедій⁴. У 1910 р. він викладав грецьку для початківців як приват-доцент¹.

¹ Казарова Н. А. Историки Варшавского университета. Время и судьбы. / Казарова Н. А., Казарова С. С. Лобова В. В. – Ростов-на-Дону, 2014. – С. 132.

² Обзорение преподавания по историко-филологическому факультету в Университете Св. Владимира на 1897–1898 учебный год // Университетские известия. – 1897. – № 10. – С. 1–83.

³ Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski [red.]: Wielkopolski Słownik Biograficzny. Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, 335–336 р.

⁴ Российские философские журналы XIX начала – XX века. Полнотекстовая база данных по истории отечественной философии XIX начала – XX века. Периодические издания [Электронный ресурс] / В. П. Клингер. – Режим доступа до ресурсу:

За спогадами сучасників, В. П. Клінгер був “сором’язливим, худорлявим, блідим молодим чоловіком під 30 років, трохи сутулим, з розчесаним на косий проділ рудим волоссям та світло-голубими, зеленуватими очима”². В. П. Клінгер ретельно готувався до захисту магістерської дисертації під назвою “Животное в античном и совершенном суеверии”, назбиравши тисячі згадок про усіх тварин з різних рукописних джерел. На диспуті опоненти із серйозним виразом обличчя обговорювали всіх казкових тварин, а потім присудили звання магістра класичної філології. Історико-філологічний факультет висловив бажання надати В. П. Клінгеру ступінь доктора класичної філології, але через його польське походження та виступи проти членів союзу російського народу, був змушений відмовитися.

В останні роки зміни по кафедрах класичних мов мали переважно організаційний характер. А. І. Сонні був переведений на позаштатну посаду за вислугою 30 років, О. О. Поспішилъ був призначений директором гімназії і припинив викладання в університеті, Й. А. Леціус став директором Інституту князя Безбородка в Ніжині, а В. І. Петр перейшов працювати у Кам’янець-Подільську гімназію. Таким чином, історико-філологічний факультет знов постав перед питанням пошуку нових викладачів, тому у 1915–1916 рр. викладання елліністики взяв на себе випускник Київського університету М. В. Пахаревський, який читав виключно курс грецької мови для початківців.

За спогадами сучасників, М. В. Пахаревський “був для свого рівня типовий викладач класичної гімназії, однак, надзвичайно досвідчений і тямущий у педагогічному відношенні. Він акуратно прописував на великій дошці, яка стояла в аудиторії, усі парадигми (форми відмінювання і дієвідмін) і уважно слідкував,

http://journals.rhga.ru/authors/index.php?ELEMENT_ID=34679&sphrase_id=791
846

¹ Обозрение преподавания на историко-филологическом факультете на осенний семестр 1910 г. // Университетские известия. – 1910. – № 11. – С. 5.

² Тулуб Зинаида. Моя жизнь... – С. 270.

щоб ми не ставили крапки над грецькою ‘йотою’ і, щоб відтворювали знак ‘йота субскриптом’ відповідно усім правилам палеографії”¹. Згідно оглядів викладання, предмет грецької мови для початківців був заявлений у 1914–1915 р.² Оскільки М. В. Пахаревський мав досвід екскурсійної справи, його запрошували проводити екскурсії по давньому Києву, він особисто розробив екскурсійну програму на сім днів по м. Києву для вчителів³. Крім цього, відома робота М. В. Пахаревського у складі Археологічного комітету в Інституті археології Національної академії наук України, створеному у 1919 р. у Києві⁴.

У квітні 1915 р. на кафедрі класичних мов працював приват-доцент С.С. Дложевський. Відомо, що він народився у місті Кам’янці-Подільському у 1889 р., закінчив університет Св. Володимира, прослухав курс лекцій закордоном, після чого одержав ступінь магістра і став професором класичної філології. Одночасно С. С. Дложевський працював на Київських вищих жіночих курсах і Педагогічних курсах Київського навчального округу. У 1918 р. він став організатором Таврійського університету, потім професором Новоросійського університету, а у 1924–1926 рр. - проректором Одеського інституту народної освіти і деканом факультету соціального виховання до самої смерті. У радянські часи С.С. Дложевський брав активну участь в охороні пам’яток культури України,

¹ Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 ... – с. 255.

² Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете Императорского университета Св. Владимира в 1915–1916 учебный год // Университетские известия. – Офиц. Часть. – 1915. – № 9. – С. 3.

³ Грибанова С. Екскурсії як метод підвищення культурно-професійного рівня учительства в Україні на початку ХХ ст. [Текст] // Краєзнавство. – 2012. – № 3. – С. 104.

⁴ Колесникова В. А. Археологічні установи Української академії наук у перші роки її існування / В. А. Колеснікова // Археологія. – 2012. – № 1. – С. 115–118.

був директором одеського археологічного музею, краєвим інспектором з охорони пам'яток культури степово-приморського півдня до 30-х рр. XX ст.¹

За словами філософа В.Ф. Асмуса, перед початком Першої світової війни С.С. Дложевський знаходився у науковому відрядженні у Німеччині, де займався у Лейпцігу класичною філологією і збирав матеріал, готуючись написати роботу про синтаксис Еврипіда. “Восени 1915 р. (він) розпочав на історико-філологічному факультеті Київського університету спеціальний курс з Еврипіда (Іпполіт-вінценосець). Трагедія Еврипіда цікавила Дложевського не стільки сама по собі, але як явище історії давньогрецької літератури, як матеріал його спостережень для написання історії давньогрецького синтаксису. Він був більше лінгвіст, аніж історик літератури... Дложевський читав чудово. До кожної лекції він ретельно готувався і передивлявся монографію, яка стосувалась предмету. До нас, студентів, він ставився достатньо по-товариськи. Слідкувати за його курсом було цікаво і приємно”². Зберігся звіт “Відомості про практичні заняття з грецької мови” С.С. Дложевського, у яком він детально описав свої методичні прийоми та вимоги для успішного опанування курсу³.

Таким чином, бачимо, що становлення осередку класичної філології на історико-філологічному відбувалося у декілька етапів. З 60-х рр. у Київському університеті з'являються вихованці Санкт-Петербурзького, Московського університетів, а з 80-х рр. – Лейпцизького, Санкт-Петербурзького та Празького університетів. Найбільший відсоток вихованців Київського університету припадає на початок XX ст. Протягом усього періоду викладачі кафедри класичної філології займалися активною педагогічною та науково-методичною роботою. Переважна писала підручники та розробляла нові курси. Окремі вчені проявили високу кваліфікацію та користувалися певним авторитетом у своїй галузі. До

¹ ІРНБУВ, ф. 10, спр. 17318, арк. 1-3.

² Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 ... – с. 250–257.

³ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1243, арк. 2.

наукових інтересів київських філологів входили питання історичних, суспільно-політичних, культурних, філологічних (епіграфіка), соціальних, етнографічних, історико-географічних, релігійних, естетичних та інших аспектів у вивченні давнини на основі класичної літературної спадщини, що вказує на їх міждисциплінарність, тому умовно їх наукові інтереси поділено на культурно-історичну та історико-філологічну течії, які розвивалися під впливом філософських ідей позитивізму. Протягом цього періоду головна увага приділялася курсам класичної філології, античної історії і філософії. Помітна участь багатьох викладачів у наукових товариствах ІТНЛ та Київського відділення товариства класичної філології і педагогіки. Останнє виконувало функції міністерства і курирувало діяльність середніх шкіл.

3.3. Роль сучасних європейських мов в університетській освіті

Викладання сучасних європейських мов в університеті Св. Володимира почалося з перших років його існування і обмежувалося лише кількома західноєвропейськими мовами. Ситуація залишалась незмінною до кінця XIX ст. Так, станом на 1839 р. було зазначено французьку, німецьку та італійську, а з 1843 р. англійську мови. Відомо, що для отримання посади лектора іноземної мови була введена пропозиція (1868), за якою всі іноземці мали скласти кандидатський іспит на вільне володіння не тільки іноземної, але й російської мови і літератури і бути кандидатами історико-філологічного факультету в одному з університетів Російської імперії. Але посади лекторів французької і італійської мов протягом наступних п'яти років були не заміщені, оскільки “посада лектора не являла собою таке забезпечене чи особливо чільне місце, щоб вона могла стати ціллю окремої наукової підготовки з боку кандидатів історико-філологічних факультетів”¹.

¹ Протоколы заседаний совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – Отдел 1. – 1873. – № 12. – С. 9.

Тобто підготовки вітчизняних викладачів сучасних європейських мов на той час не існувало і до викладання іноземної мови ставилися як до факультативної дисципліни без окремої кафедри і спеціалізації. За словами В. І. Модестова, який вніс зауваження на Раді університету щодо скасування від конкурсантів вимоги ступеня кандидата філологічного факультету одного з російських університетів, “лектору немає ніякої потреби бути записним вченим. Філологічне вивчення мови викладається з професорських, а не з лекторських кафедр. Обов’язок лектора навчити своїх слухачів живому розумінню мови, володінням письма і слова і познайомити з видатними зразками літератури – на цьому його мета досягнута”¹. У 1874 р. Рада університету скасувала попередню постанову від 1868 р. на складання окремого іспиту для іноземців за наступних умов: 1) мати диплом на ступінь бакалавра, 2) представити твір на задану тему, 3) захистити цей твір, 4) прочитати дві пробні лекції².

Французьку мову в університеті Св. Володимира протягом ХІХ–ХХ ст. викладали А. А. Борель (1839–1868), Л. Е. Пекюс (1876–1890) і А. О. Наліс (1892–1900). Після відставки А. А. Бореля у 1868 р. викладання французької мови перервалося до 1876 р., коли з’явився Л. Е. Пекюс.

Відомо, що Л. Е. Пекюс отримав ступінь бакалавра словесних наук у Сорбоні і до 1858 р. був викладачем у різних приватних та державних навчальних закладах, зокрема в колегії архімандрита Гавріїла Айвазовського. У 1858 р. він переїхав до Феодосії, де протягом чотирьох років викладав у Халібівському училищі для вірменського юнацтва³. Після складання іспиту на звання вчителя гімназії у 1864 р. у Рішельєвському ліцеї він одинадцять років працював у Олександрівській керченській чоловічій гімназії і шість років у жіночій гімназії

¹ Там само... – С. 12.

² Протоколы заседаний совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – Офиц. Часть. – 1874. – № 2. – С. 43.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 539.

Сімферополя¹. Під час роботи у місті Сімферополь він видав книгу з 3-х частин “Echos et chants des bords de la Mer Noire” (Paris, 1873). За особистим проханням у 1876 р. Л. Е. Пекюс був переведений у 2-у Київську гімназію, а у 1876–1877 рр. він пройшов за конкурсом на посаду лектора, після чого у 1877 р. був затверджений на цій посаді радою Київського університету. Крім того, Л. Е. Пекюс паралельно викладав французьку мову у 2-й Київській гімназії, на вищих жіночих курсах, у Київській військовій гімназії та в Інституті шляхетних дівчат². За сумлінне виконання службових обов’язків він отримав орден Святої Анни другого ступеня (1881 р.) та Святого Володимира четвертого ступеня (1888). У 1883–1888 рр. попечитель Київського навчального округу оголосив Л. Е. Пекюсу шість подяк³.

Про дослідницьку діяльність Л.Е. Пекюса свідчать твори 1) “Размышления о романтизме” французькою мовою – твір на отримання звання лектора у 1876 р. (рукопис), 2) “Очерк об образовании и начальном развитии французского языка”, 3) викладення у віршах деяких питань з французької історії “Генеральные штаты со времени их учреждения, до их прекращения”, за що у 1879 р. він отримав схвальний відгук від комітету спілки французьких поетів під головуванням Віктора Гюго. В університеті Св. Володимира Л. Е. Пекюс з 1878 р. викладав французьку граматику, проводив переклад з французької мови на російську⁴. З оглядів видно, що навчальними матеріалами слугували твори Монтеск’є “Роздуми про причини величі й падіння римлян”, Мольєра ”Мізантроп” та “Вчені жінки”. Серед рекомендованих підручників, зазначених в “УИ”, були “Грамматика

¹ Іваненко О. А. Українсько-французькі зв’язки... – С. 90.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 540.

³ Іваненко О. А. Українсько-французькі зв’язки... – С. 90.

⁴ Обзорение преподавания в Университете Св. Владимира во втором полугодии 1878–1879 учебного года // Университетские известия. – 1878. – №12. – С. 94–103.

французского языка” Марго (1887) і “Историческая грамматика французского языка” Браше (1872)¹.

Про особистість Л. Е. Пекюса згадував російський письменник Б. О. Лазаревський: “Останній був низенький, із залишками волосся на потилиці, схожими на соломку, обличчям він дуже нагадував французького історика Мішле, як його зображають на ілюстраціях. Смішною людиною був цей Пекюс: спалахнувши, він страшенно розмахував руками, тупотів своїми, як у жінки ногами на високих підборах... Але його ніхто не боявся. Він був людиною доброю й пристрасним музикантом”².

Після відставки Л. Е. Пекюса у 1892 р. викладання французької мови перейшло до А. О. Наліса, який проводив її за тією ж схемою. Курс граматики французької мови Марго (“Cours élémentaire” Margot) залишався основним підручником, змінювалися лише хрестоматійні матеріали. Безперечною ознакою прогресу слід вважати перехід від простих комедій Мольєра до складніших за структурою та стилем творів, “Історія французької трагедії XVII ст.” Трістана Л’Ерміта чи “Історія Карла XII” Вольтера³.

З біографічних даних А. О. Наліса відомо небагато. Він був римокатолицького віросповідання, витримав іспит на звання вчителя французької мови гімназій та протогімназій. У 1874 р. А. О. Наліс був учителем у 2-ій Одеській прогімназії. За вислугу років був затверджений у чин колезького асесора, а з 1878 р. став надвірним радником. З 1891 р. А. О. Наліс став лектором французької мови

¹ Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира в весеннее полугодие 1888 учебного года // Университетские известия. – 1887. – № 12. – С. 6.

² Лазаревский Б. А. Повести и рассказы. – М: Типо-литография "Русского Товарищества печатного и издательского дела", 1903. – Т. I. – С. 28.

³ Обзорение преподавания по историко-филологическому факультету в Университете Св. Владимира на 1897–1898 учебный год // Университетские известия. – 1897. – № 10. – С. 1–83.

у Київському реальному училищі, а потім викладачем в університеті Св. Володимира¹. Спогадів про цього викладача знайти не пощастило.

З 1900 р. викладання французької мови перейшло до графа Ф. Г. Де-Ла-Барта, який проводив курс фонетики, морфології, епізодичний курс етимології та синтаксису, практичні заняття, читання та розбору статей². У 1906 р. він подавав прохання читати італійську мову для студентів-романістів, оскільки посада лектора італійської мови з 1906 р. була вакантною. За словами Ф. Г. Де-Ла-Барта “курс італійської мови для студентів романо-германського відділення є дуже важливим... його курс можуть слухати студенти інших факультетів, оскільки між літературою XIII–XIV ст. і сучасним літературним досвідом немає суттєвої відмінності, особи, які вільно читають Данте, будуть читати роман Д’Ануціо”³. Окрім італійської мови у його навантаження входили психологія творчості, старофранцузька мова, провансальська мова.

У 1907–1909 рр. посада лектора французької мови була не заміщеною. Тільки у 1910 р. за розкладом “УИ” з’являється лектор А. А. Шовен, який в обох півріччях читав граматику французької мови за посібником Фабрицієва “Грамматика французского языка” (1910). Він також користувався власним посібником А. Турньє і А. Шовен “Новый курс французского языка”, III ч. (1914) та А. Анніков и Камилл Бенуа “Краткая систематическая грамматика французского языка” (1907)⁴. Відомо, що А. А. Шовен був римо-католиком, народився у 1883 р., закінчив філологічне відділення Паризького університету з дипломом, а потім працював учителем у Чернігівській гімназії⁵. А.А. Шовен

¹ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4802, арк. 21–24.

² Общий обзор преподавания на историко-филологическом факультете на 1902–1903 учебный год // Университетские известия. – 1902. – № 9. – С. 12.

³ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1130, арк. 90.

⁴ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1202, арк. 133.

⁵ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4829, арк. 23–24.

працював в університеті Св. Володимира до 1915 р., потім викладання французької мови було припинене і до 1919 р. не відновлювалося.

У цей період німецьку мову викладали переважно вихованці Дерптського університету: О. Ф. Свенсон (1865–1873) П. В. Лукашевич (1875–1882) і Ф. К. Андерсон (1883–1901), М. І. Бруненок (1901–1917). Викладання німецької практично не переривалося порівняно з французькою мовою. Очевидно, це пов'язано з налагодженими зв'язками Київського і Дерптського університетів і майже абсолютною необхідністю володіння німецькою мовою.

З 1865 р. викладання німецької мови розпочав О. Ф. Свенсон, лютеранин, кандидат богословського факультету Дерптського університету. Він народився в Курляндії у 1830 р. Відомо, що О. Ф. Свенсон у 1852 р. закінчив навчання із золотою медаллю та працював вчителем Санкт-Петербурзькій гімназії у 1856–1857 рр.¹. Отримавши духовний сан, О. Ф. Свенсон працював пастором-ад'юнктом у Санкт-Петербурзькій церкві Св. Петра. У 1859 р. він був призначений пастором євангелістсько-лютеранської церкви в Києві, а у 1865 р. – обраний лектором німецької мови в університеті Св. Володимира². О. Ф. Свенсон був добрим промовцем, тобто мав ораторські і, певно, викладацькі здібності. У 1870–1871 рр. він проводив німецько-російського переклад, користувався творами Шиллера “Духовидець. Спогади графа фон О”, “Марія Стюарт” “Вільгельм Тель” та ін. Для бажаючих він читав історію німецької літератури (1 година на тиждень)³.

Після смерті О. Ф. Свенсона від хвороби у 1873 р. посада лектора німецької мови протягом року залишалася вакантною. У 1874 р. її посів випускник

¹ Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat. – Dorpat : F.J. Karow, 1889. – С. 407.

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 587.

³ Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира в первом полугодии 1870–1871 года // Университетские известия. – 1870. – № 1. – С. 3–4.

Дерптського університету П. В. Лукашевич. Фахом П. В. Лукашевича була юриспруденція, однак він не здавав іспит на ступінь у цій галузі, а взяв участь у конкурсі на заміщення посади лектора німецької мови в університеті Св. Володимира і був затверджений на цій посаді. З дозволу попечителя він також був учителем у 2-ій Київській гімназії і Вищих жіночих курсах. На посаді П. В. Лукашевич залишався до смерті у 1882 р.¹ Згідно огляду викладання, П. В. Лукашевич проводив заняття за тією ж схемою, що його попередники. Він викладав історію німецької літератури та граматику німецької мови² із використанням творів Шиллера “Історія Тридцятирічної війни”, “Вільгельм Тель” та Гете “Лісний цар”³.

У 1883 р. П. В. Лукашевич помер від сухот і посаду лектора німецької мови посів вихованець Дерптського університету Ф. К. Андерсон. Після випуску він працював учителем грецької мови у Чернігівській (1872–1874 рр.) і Ніжинській гімназіях (1874 р.) У 1875 р. Ф. К. Андерсон був переведений на посаду вчителя давніх мов до 2-ї Київської гімназії, а у 1883 р. став лектором німецької мови в університеті Св. Володимира⁴. Німецьку мову Ф. К. Андерсон викладав недиференційовано (4 години на тиждень), єдиним курсом, як Л. Е. Пекюс. Посібниками були “Практичний курс граматики” Крафта, твори Шиллера, Лессінга і Гауффа. З 1891 р. хрестоматійна бібліотека була розширена до творів Гете “Фауст”, “Іфігенія у Тавриді”, “Вибіркова спорідненність”, Лессінга “Емілія Галотті”, Гейне “Подорож Гарцем”, Шиллера “Смерть Валленштейна”, Пауль

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 374.

² Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1874–1875 года // Университетские известия. – 1874. – № 12. – С. 26–33.

³ Обзорение преподавания в Университете Св. Владимира во втором полугодии 1878–1879 учебного года ... – С. 94–103.

⁴ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 19.

Хейзе “Два ув’знених”. Популярні на той час “Курс немецкого языка” (1889) та “Грамматика немецкого языка” (1886) Крафта залишалися практичними посібником до 1897 р.¹ Потім цей курс був замінений на “Елементарный курс немецкой грамматики для начинающих”, що вказує на спрощення програм, а переклади з російської мови на німецьку взагалі зникли.

Про таке спрощення згадує проф. І. В. Шаровольський: “Відповідно до такої ролі іноземних мов викладанню їх спочатку приділялося багато часу і проводилося воно за широкими програмами, а коли пізніше (з 60-х, а надто з середини 80-х років) спеціалізація в університетській освіті почала набувати все більшої ваги, викладання західноєвропейських мов стало втрачати свою актуальність, вони зробилися факультативними дисциплінами, програми їх звузилися...”².

З 1902 р. з’явився останній у списку лекторів німецької мови в університеті – М. І. Бруненок. Відомо, що він закінчив історико-філологічне відділення Московського університету з дипломом 1 ступеня. У 1892 р. він викладав у Ризькій Олександрійській гімназії, а у 1893 р. перейшов до Печерської гімназії, здав іспит на звання вчителя німецької мови у гімназіях і прогімназіях. У 1898 р. М. І. Бруненок став колезьким асесором, а у 1901 р. почав працювати в університеті Св. Володимира³. Він проводив “Теоретичний і практичний курс німецької мови для початківців” за підручником П. Глезера і Е. Пецольда і займався читанням та перекладом оповідань з німецької мови Ернста Теодора

¹ Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1891–1892 учебный год // Университетские известия. – 1891. – № 8. – С. 1–64.

² Шаровольський І. В. Західноєвропейські мови в Київському Університеті за сто років його існування / Іван Васильович Шаровольський // Розвиток науки в Київському університеті Св. Володимира за сто років. – 1935. – С. 281–293.

³ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4772, арк. 52–56.

Гофмана, Петера Розеггера та драми Отто Людвіга “Лісничий”¹. В останні роки М. І. Бруненок займався читанням та граматичним аналізом творів Теодора Шторма “Іммензее” та Карла Лампрехта “Місто і буржуазія” та професора Гейдельберського університету К. Вайлда “Держава протягом 30 років війни”². Тобто його заняття проходили на основі історичних творів, таким чином студенти вивчали як мову, так і історію та літературу німецького народу. У 1912 р. М. І. Бруненок видав свою “Практичну граматику німецької мови”³. Найціннішою роботою М. І. Бруненека можна вважати звіт з ІХ неофілологічного з’їзду у Лейпцигу, присвяченому питанню методології викладання сучасних європейських мов⁴. Головним завданням у викладанні іноземних мов вбачали розвиток мовних навичок та відмову від старого граматико-перекладного методу на користь аналітичного. Цей метод вже використовувався у середніх навчальних закладах Німеччини і потроху набував популярності за її межами.

Зростання міжнародного авторитету Великої Британії, її успіхи в економічній, політичній та культурній світовій експансії упродовж ХІХ ст. зумовили появу спеціалістів у галузі англійської мови, яку викладали Д. С. Сипневський (1849–1864), В. В. Даніель (1865–1878), Я. Я. Госкінс (1879–1891) Є. В. Анічков (1897–1898), А. В. Сміт (1901–1906), К. Д. Раммат (1906–1919).

Після смерті Д. С. Сипневського у 1864 р. на посаду лектора англійської мови балотувався колишній лектор німецької та англійської мов Харківського

¹ Общий обзор преподавания на историко-филологическом факультете на 1902–1903 учебный год // Университетские известия. – 1902. – № 9. – С. 12.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1130, арк. 121.

³ Учебная и ученая деятельность профессоров и преподавателей Университета и учебно-вспомогательные учреждения // Университетские известия. – 1913. – № 12. – С. 66.

⁴ Бруненок М. И. Метод и цель преподавания новых языков (по поводу ІХ неофилологического съезда в Лейпциге). – Тип. И. И. Горбунова. – Киев, 1900. – С. 10.

університету, семидесятилітній колезький радник Н. І. Струве¹. За пропозицією попечителя він був звільнений з посади у 1861 р., на якій працював протягом 22 років². Але вибір був зроблений на користь іншого кандидата В.В. Даніеля, англійця за походженням, який прийняв підданство Росії. Відомо, що у 1853 р. В. В. Даніель отримав звання вчителя англійської мови у Санкт-Петербурзькому університеті, викладав в Архангельській губернській гімназії. У 1858 р. він був переведений до Московського комерційного училища, звідки звільнився у 1863 р. З 1865 р. В. В. Даніель був призначений лектором в університет Св. Володимира, де викладав англійську мову і літературу до 1878 р.³.

В “УИ” № 5 за 1865 р. зберігся відгук К. Ф. Страшкевича на конкурсні програми і твори Вейля, Даніеля та Струве на посаду лектора англійської мови, цікавий критеріями відбору викладачів. Всі конкурсанти мали написати твір на тему: “Historical sketch of the formation of fundamental elements and forms of the English language”. Твір Вейля виявився найзмістовнішим та найповнішим серед трьох представлених, обсягом приблизно 81 сторінка. Твір В. В. Даніеля відрізнявся повнотою та стислістю, але з меншою кількістю фактів. З іншого боку, програма з граматики, подана В. В. Даніелем була “досить простою, яку можна застосувати до російської граматики: він навіть написав її російською і дуже правильно... такою же простотою и стислістю відрізняється його програма історії словесності” тоді, як “програма граматики Вейля... взагалі не адаптована до російської: написана англійською”⁴. Твір Струве виявився багатим на джерела,

¹ Протоклы заседания Совета 2 октября 1864 // Университетские известия. – 1864. – № 11. – С. 18.

² Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования ... – С. 363–364.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 173–174.

⁴ Отзыв г. Страшкевича о конкурсных сочинениях и программах гг. Вейля, Даніеля и Струве // Университетские известия. – 1865. – № 5. – С. 37.

але сухим і таким, що не відповідав заданій темі. Тому, після проведення цими викладачами двох лекцій, остаточно перевага була надана природному англійцю із знанням російської мови В. В. Данієлю. Цей опис цікавий тим, що порівняно з 40–50-ми рр. ХІХ ст. викладач, який балотувався на посаду лектора, повинен був знати російську мову.

Згідно з оглядом викладання в “УИ” за 1866–1867 рр., В. В. Данієль викладав граматику англійської мови, займався перекладом з англійської мови на російську і вів історію англійської літератури для бажаючих, тобто факультативно¹. Програми на 1-е та 2-е півріччя не відрізнялися, а розклад залишався без змін до смерті В.В. Данієля у 1878 р. В.В. Данієль був першим викладачем іноземної мови, який під час служби в університеті видав власну навчально-методичну літературу – “Практическое пособие к изучению английского языка” у 8 частинах (1872–1873) та “Синтаксис английского языка” (1875). Підручник В. В. Данієля залишався основним посібником для вивчення англійської мови до початку 90-х рр. ХІХ ст.

У 1879–1891 рр. лектором англійської мови став Я. Я. Госкінс. У свій час він закінчив Лондонський університет, а у 1865 р. переїхав до Росії, успішно склав іспит у Санкт-Петербурзькому університеті на звання вчителя англійської мови у гімназіях, а з 1874 р. викладав англійську мову в училищі Морського відомства². З оглядів викладання на 1885 р. відомо, що Я. Я. Госкінс читав англійську мову студентам 1–3-го семестрів³. З 1886 р., коли в “УИ” списки навчальних посібників стали подавати детальніше, Я. Я. Госкінс використовував граматику В. В. Данієля, пояснював твори Голдсмита “Вікарій з Вейкфілду” та

¹ Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1866–1867 учебного года // Университетские известия. – 1866. – № 12. – С. 8–14.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4763, арк. 53–59.

³ Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира в 1-м полугодии 1885 учебного года // Университетские известия. – 1884. – № 7. – С. 303–310.

Шекспіра “Макбет”¹. Істотних змін у програмі англійської мови Я.Я. Госкінсом не спостерігається, за винятком хрестоматійних матеріалів, якими в різні роки були твори Шекспіра та Байрона. У 1890 р. граматику В. В. Данієля замінила “Практическая грамматика английского языка” Нурока², яка до сьогодні зберігається у Науковій бібліотеці М. Максимовича.

У 1891 р. викладання англійської мови припинилося зі смертю Я. Я. Госкінса. У 1891–1893 рр., згідно з оглядом викладання, були заявлені тільки німецька і французька³. Тому рада історико-філологічного факультету у 1892 р. оголосила конкурс на заміщення посади лекторів англійської і італійської мов. Матеріали цього конкурсу повністю збереглися у справі “Про результати конкурсу на заміщення посади лекторів англійської й італійської мови в університеті Св. Володимира”⁴.

Конкурс з італійської мови був визнаний таким, що не відбувся через брак конкурсантів. Натомість на посаду лектора англійської мови балотувалося чотири претенденти: Ф. Кроуфорд, який займався приватним викладанням англійської мови у Росії, швейцарець Ю. А. Фербер, який викладав англійську мову у Дерпті, лектор англійської мови у Санкт-Петербурзькій академії А. І. Михайловський та магістрант кафедри загальної історії університету Св. Володимира Петрушевський. Була створена спеціальна комісія з викладачів історико-філологічного, юридичного, фізико-математичного факультетів, яка не визнала гідним жодного конкурсанта. Так, у “Протоколі засідання історико-філологічного факультету” №6 знаходиться негативний відгук М. П. Дашкевича на лекцію

¹ Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира в весеннее полугодие 1887 учебного года // Университетские известия. – 1886. – № 12. – С. 1–26.

² Обзорение преподавания в Университете Св. Владимира в весеннее полугодие 1890 года // Университетские известия. – 1889. – № 12. – С. 8.

³ Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1891–1892 учебный год // Университетские известия. – 1891. – № 8. – С. 8–9.

⁴ ЦДІАК, ф. 707, оп. 58, спр. 54, арк. 17.

Кроуфорда “Seven great lights of English literature”, “яка представляє компіляцію із загальнодоступних скорочених посібників таких, як “A history of English literature by T.V. Shaw”. Деякі фрази буквально співпадають з окремими місцями цього підручника... знайомства з головними спеціальними працями не видно... таким чином нарис Кроуфорда не наукова, а чисто популярна праця шаблонної форми”¹.

Після чергового засідання рада історико-філологічного факультету дійшла висновку, що кандидатів на посади лекторів англійської і італійської мов треба шукати серед вихованців російських університетів, які б мали філологічну освіту і були б спеціалістами у своїй галузі. Для цього рада університету Св. Володимира звернулася до Санкт-Петербурзького університету. За порадою академіка О. М. Веселовського були висунуті кандидатури вихованців цього університету Є. В. Анічкова (англійська мова) і І. І. Гливенка (італійська мова). Їх підготовка відповідала вимогам нового проекту романо-германського факультету у Київському університеті, тому було вирішено затвердити їх кандидатури і відправити обох для стажування закордон на один рік².

Лектор Є. В. Анічков у 1898 р. викладав для початківців фонетику, морфологію, синтаксис англійської мови разом з читанням простих текстів, для досвідчених – читання англійських текстів та вправи на переклад з російської на англійську мову із читанням та перекладом окремих уривків Байрона “Чайльд Гарольд”³. У наступному 1899 р. в огляді викладання англійської мови можна побачити читання комедії Шерідана “Школа скандалу”, вибрані вірші Водсворта, а також Байрона і Марка Твена⁴. Таким чином, студенти знайомилися із творчістю головних представників англійської літератури XVIII–XIX ст.

¹ Там само. – С. 7.

² Там само. – С. 12.

³ Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1898–1899 учебный год // Университетские известия. – 1898. – № 9. – С. 11.

⁴ Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1899–1900 учебный год // Университетские известия. – 1899. – № 8. – С. 10.

З червня 1901 р. на посаду лектора англійської мови був затверджений громадянин США А. В. Сміт. У ДАК повністю збереглася справа “Про конкурс на заміщення посади лектора англійської мови в Університеті Св. Володимира та призначенні на вищезгадану пана Сміта”, яка містить документи про допуск його до конкурсу, біографію, опис самого конкурсу та заключне рішення, прийняте деканом історико-філологічного факультету¹.

Відомо, що всього у конкурсі брали участь дві особи: А. В. Сміт – випускник юридичного факультету Йельського університету США і В. Юнг – професор Комерційної академії у Празі, який закінчив філософський факультет Празького університету. За результатами конкурсу перевагу було надано А. В. Смітові. З цих же документів дізнаємося, що А. В. Сміт був сином консула США в Росії, американцем за походженням, провів дитинство і отримав середню освіту в Одесі і досконало володів англійською, французькою та російською мовами. Хоча А. В. Сміт не був філологом за освітою, він був добре обізнаний з новітньою російською і зарубіжною літературою. Після затвердження на посаді лектора англійської мови, А. В. Сміт продовжував викладати за “Практичною граматикую англійської мови” Нурока, а як матеріал для читання брав Вашингтона Ірвінга “Христофор Колумб”, Стівенсона “Острів скарбів”, Леопольда Ранке “Історія папства: їх церква і держава”, “Історія завоювання Мексики”, Чарльза Діккенса “Нариси Боза”².

Після відставки А. В. Сміта у 1906 р. на історико-філологічному факультеті з’явився новий лектор англійської мови К. Д. Раммат, який закінчив Дерптський університет у 1893 р. зі ступенем кандидата німецького і порівняльного мовознавства. За пропозицією попечителя київського навчального округу від 1895 р., К. Д. Раммат був призначений на посаду вчителя французької і німецької

¹ ДАК, ф. 16, оп. 340, спр. 85, арк. 15.

² Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1898–1899 учебный год ... – С. 1–89.

мов у Київське реальне училище Св. Катерини, де виконував обов'язки інспектора до 1907 р.¹.

У “Протоколах засідання деканату і матеріалах до них Т.V” 1906 р. збереглися матеріали до конкурсу на посаду лектора англійської мови, а саме автобіографія, письмова робота К. Д. Раммата “Wycherley’s comedy “The Gentleman dancing-master”, пробна лекція англійською мовою та переклад речень на англійську мову². Цікаво, що спеціалізацією К. Д. Раммата в Дерптському університеті було порівняльно-історичне мовознавство, яке йому викладали відомі мовознавці Лео Мейер, Бодуен-де-Куртене, Леопольд фон Шредер і Вольдемар Мазінг. У 1895 р. К. Д. Раммат здав іспит на звання вчителя гімназій та прогімназій із правом викладання англійської мови і обіймав посаду екзаменатора англійської мови у Київському окрузі. Такий послужний список виявився достатнім для отримання посади лектора англійської мови і з 1908 р. у розкладі викладання на історико-філологічному факультеті з'являється прізвище К. Д. Раммата. Згідно з оглядом викладання за 1908 р., К. Д. Раммат викладав англійську мову за “Практичною граматикою англійської мови” Нурока із читанням окремих статей класичних авторів за хрестоматією³. До кінця свого перебування на посаді К. Д. Раммат продовжував працювати по 4 години на тиждень у кожному півріччі.

Із сучасних європейських мов італійська мова викладалася за наявності викладача. Відомо, що у 1868 р. викладання італійської мови припинилося на тривалий час і поновилося тільки у 1897 р. з появою І. І. Гливенко, який до 1905 р. вів курс граматики італійської мови для початківців і курс італійської мови для старших курсів за власним “Руководством к изучению итальянского языка” (1899)

¹ ДАК, ф. 16, оп. 465, арк. 28–33.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1132, арк. 31.

³ ЦДІАК, ф. 707, оп. 159, спр. 50, арк. 26.

та “Практическое пособие для изучения итальянского языка”, Одеса (1890)¹. З огляду літератури видно, що викладання італійської мови проходило із вивченням найяскравіших пам’яток італійської літератури від епохи гуманізму XIV до епохи романтизму XVIII ст.

Після І. І. Гливенка італійську мову викладав А. А. Бартоломуччі, який закінчив Королівську лицей-гімназію ім. Віктора Емануїла II у місті Неаполі. З 1908 р. він став лектором італійської мови в університеті Св. Володимира². Італійську мову А. А. Бартоломуччі у 1909 р. викладав диференційовано для сильної і слабкої груп. Сильна група займалася вправами з розмовної італійської мови, а також читанням вибраних творів Петрарки, Данте, Боккаччо, а слабка – вивченням елементарних правил італійської мови за посібником “Grammatica italiana dell’uso moderno” R. Farnacciarі із використанням італійсько-російського словника Н. Сперандео³. За спогадам, А. А. Бартоломуччі разом з лекторами англійської, німецької, французької мов та професорами Ф. І. Кнауером і Ю. А. Кулаковським не визнавали оцінки “відмінно” і, зазвичай, намагалися ставити студентам “добре” за найкращу відповідь⁴.

З вищезначеного можна зробити висновок, що кількість лекторів сучасних європейських мов в університеті Св. Володимира залишалася незмінною, незважаючи на те, що викладання однієї чи двох іноземних мов час від часу переривалося. Наприклад, у 1866 р. на історико-філологічному факультеті було четверо викладачів сучасних європейських мов: А. А. Борель, Ф. П. Бертоні,

¹ Обзорение преподавания по историко-филологическому факультету в Университете Св. Владимира на 1897–1898 учебный год ... – С. 9–10.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4769, арк. 30–31.

³ Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете Императорского университета Св. Владимира в 1914–1915 учебный год // Университетские известия. – 1914. – № 10. – С. 15.

⁴ Тулуб Зинаида. Моя жизнь ... — С. 261.

О. Ф. Свенсон, В. В. Даніель, а у 1888 р. – три: Л. Е. Пекюс, Ф. К. Андерсон, Я. Я. Госкінс. Повний перелік лекторів іноземних мов надається (Додаток 2).

Окремої кафедри або відділення для сучасних європейських мов не існувало, а викладання було покладене на одну особу – лектора. Сучасні європейські мови викладалися не як профільюючий предмет, а допоміжний, за допомогою якого вивчалися інші предмети, а саме: література, історія, філософія, юриспруденція тощо. Отже, вони були ланкою до європейського наукового та культурного простору. Переважна кількість викладачів була європейського походження (лектори німецької мови – вихованці Дерптського університету), вчителі для середніх навчальних закладів, але така система потребувала докорінного реформування, особливо в умовах росту політичного та культурно-наукового впливу країн Європи.

3.4. Розвиток славістичних дисциплін

В університеті Св. Володимира на кафедрах слов'янської та російської філології вивчали мови не тільки південних, але і західних слов'ян разом з їхньою історією, релігією, літературою та етнографією. Славістичні традиції на Київщині мають глибоке коріння ще за часів заснування Києво-Могилянської академії, на навчання до якої приїжджали серби, чорногорці, болгари¹. Закриття й перейменування академії у Київську духовну академію у 1817 р. позбавило Київ цього філологічного осередку, тому відродження дослідження слов'янознавства слід віднести до моменту заснування кафедри історії і літератури слов'янських нарід у 1842 р., де вивчали церковнослов'янську мову, старослов'янську

¹ Паламарчук О. Л. Особливості підготовки студентів-славістів Київського національного університету імені Тараса Шевченка в сучасних умовах / О. Л. Паламарчук, О. Р. Чмир // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2010. – № 12. – С. 142.

граматику, пам'ятки російської писемності, історію і літературу слов'янських нарід разом із слов'янськими діалектами і старожитністю¹.

У 1847 р. випускник Головного педагогічного інституту у Санкт-Петербурзі, ад'юнкт, магістр грецької словесності В.Я. Яроцький (1824–1897) був затверджений С. С. Уваровим і працював на цій кафедрі до виходу на пенсію у 1875 р. З біографічних даних дізнаємося, що В. Я. Яроцький був православного віросповідання, походив з дворян Томської губернії. Він мало публікувався, лекції читав “по собственным запискам”, спираючись на праці Й. Шафарика, Ф. Палацького, Є. Копітара². Його найбільшою публікацією виявився звіт про відрядження у Сербію, Хорватію, Славонію, Чехію, Моравію, Словаччину, Лужицю, Галичину, де він детально описав свої враження про перебування на цих землях³. У біографічному словнику Іконникова останньою роботою В. Я. Яроцького зазначена лекція “Предварительные понятия об языке вообще, с обращением особенного внимания на язык славянский” (“УИ” №1,2, 1870), у якій він робить вступ до мовознавства, враховуючи індоевропейське походження слов'янських мов з позиції популярного на той час порівняльно-історичного методу. Згідно з оглядами викладання за 1863-1875 рр., В. Я. Яроцький незмінно читав слов'янську граматику, слов'янські старожитності, в останні роки історію слов'янської літератури.

Наступником В.Я. Яроцького став етнограф, філолог, славіст О. О. Котляревський (1837–1881), який закінчив гімназію у Полтаві, а потім історико-філологічний факультет Московського університету у 1857 р. Відомо, що О. О. Котляревський був учнем О. М. Бодянського, Ф. І. Буслаєва та одним з

¹ Журжа І. В. Становлення та розвиток слов'янознавства в університеті Св. Володимира (1834–1919 рр.) ... – С. 10.

² Чмир О. Сербістика в університет Св. Володимира / Олена Чмир // Українсько-сербський збірник “Українська” – 2009. – № 4 – С. 161.

³ Іваненко О. Внесок Університету св. Володимира у розвиток міжслов'янських культурних зв'язків (друга половина XIX – початок XX ст.) ... – С. 33–46.

енциклопедично освічених славістів свого часу. У 1868 р. за працю “О погребальных обычаях языческих славян” отримав ступінь магістра слов’янської словесності, а у 1874 р. захистив докторську дисертацію “Древности юридического быта балтийских славян”. Під час навчання у Москві він виявив інтерес до народництва, за що був ув’язнений у 1862 р. на декілька років по “справі Кельсієва” (“Процес 32-х”)¹. Головним звинуваченням була допомога О. О. Котляревського (передача книги О. М. Новицького “О духоборцах. Их история и вероучение”, на якій він поставив свій підпис) В.І. Кельсієву, який співробітничав з О. І. Герценом і М. П. Огарьовим. Після ув’язнення, хворий та розбитий, О. О. Котляревський все ж таки знайшов у собі сили продовжувати наукову роботу.

В Київському університеті О. О. Котляревський працював у 1875-1881 рр. У цей час він прочитав 1) енциклопедію слов’янознавства, 2) історію слов’янських літератур, 3) бібліологічну історію давньоруської писемності, 4) загальне слов’янознавство, 5) слов’янські старожитності. За словами Н. І. Любовець, “перелік курсів, прочитаних О.О. Котляревським в університеті, свідчить про його бажання дати повний курс, тобто енциклопедію слов’янознавства із старожитностями російської мови. Саме “енциклопедія слов’янознавства” була мабуть тим основним науковим завданням, яке Олександр Котляревський хотів втілити в життя”². Ці курси відображали науковий пошук О. О. Котляревського як серйозного вченого, але, на жаль, він не зміг його продовжити через передчасну смерть у 1881 р. Про постать О. О. Котляревського згадував його учень А. І. Степович: “Лекції А. А. мали характер невимушений, позбавлений усілякої афектації... він був в першу чергу вчений славіст і тільки потім слов’янський діяч

¹ Любовець Н. І. Олександр Олександрович Котляревський: матеріали до біобібліографії / Н. І. Любовець // Українська біографістика . – 2010. – Вип. 6. – С. 63.

² Там само. – С. 70.

та публіцист”¹. Про педагогічну діяльність О. О. Котляревського у 1857-1862 рр. згадує професор Московського університету О. М. Веселовський: “Тепле, людяне ставлення до учнів, жива мова, сяюча дотепністю, здібність серйозно зацікавитися розвитком окремих обдарованих учнів, направляти їх потім далі у життя, все це прив’язувало молодь до Котляревського нерозривним зв’язком, і його постать залишалася найбільш яскравим явищем зі всієї шкільної пори”².

У своїх дослідженнях фольклористики і міфології О. О. Котляревський спирався переважно на порівняльно-історичний метод, “завдяки якому історико-філологічні дослідження здобули твердий, реальний ґрунт та із вихолощеного, випадкового знання стали на ступінь позитивної науки”³. Слід відзначити історико-літературні інтереси О. О. Котляревського. Високу наукову вартість мають його огляди наукової діяльності вчених славістів В. Григоровича, О. Бодянського, надруковані у “Славянском ежегоднике” за 1876, 1877 рр. Відомо, що на засіданні товариства Нестора-Літописця О.О. Котляревський прочитав доповіді про П. Гулака-Артемівського та його творчість, про студію з української мови О. Огоновського, про історичне значення творів Шевченка, з яким він перебував у дружніх стосунках⁴. Науковий пошук О. О. Котляревського відображений у більш ніж семидесяти працях. Тільки у період роботи в університеті Св. Володимира (1874–1881) з під його пера вийшло понад двадцять робіт, серед яких “О трудах академика К. М. Бэра и К. Э. Эйхвальда” (1879) у

¹ Степович А. К биографическому материалу об А. А. Котляревском / А. Степович // Киевская старина. Документы. Известия. Заметки. – № 3. – 1892. – С. 478–482.

² Веселовский А. Воспоминания об А. А. Котляревском [Текст] / А. Веселовский // Киевская старина. – 1888. – № 7. – С. 404.

³ Дмитренко М. Олександр Котляревський – дослідник міфу і фольклору / М. Дмитренко // Народна творчість та етнографія, 2003. – № 3. – С.13.

⁴ Александрова Г. А. О Котляревський і університет Святого Володимира (до 175-річчя вченого) / Г. А. Александрова // Літературознавчі студії. – 2012. – № 35. – С. 13.

читаннях ИТНЛ, “Обзор успехов славяноведения за последние три года (1873–1876)”, “Библиографические сведения о новых книгах”(1876) в “УИ” та ін.¹

О. О. Котляревський разом із проблемами слов'язнавства займався дослідженням українського етносу. “У ньому ніколи не замирала щира любов до України”². Його знайомство з М. І. Костомаровим і М. О. Максимовичем у 60-х рр. ХІХ ст. позначилося на науково-дослідній роботі. У цей час у журналі “Основа” він опублікував статтю “Были ли малоруссы исконными обитателями Полянской земли, или пришли из-за Карпат в XIV веке” (1862), в якій піддав сумніву “теорію Погодіна-Соболевського” про російський етнічний характер населення Наддніпрянщини. О.О. Котляревський підтримував протилежну позицію (на основі даних фольклору та давньої літератури), що саме українці є прямими нащадками русічей, яку відстоювали у своїх працях М. О. Максимович, М. І. Костомаров, П. О. Куліш, а згодом – і М. П. Драгоманов. За словами В. Д. Коцюка, ця праця поставила молодого вченого серед активних учасників українського національно-культурного відродження, хоча він ніколи не обстоював національної виключності і завжди високо оцінював роль культури в історії народу³. Таким чином, бачимо появу професіонала та яскравого педагога, який зміг не тільки розробити нові курси, але й вивести слов'язнавчу проблему на високий науковий рівень.

Основними слов'янськими мовами, які вивчали в університеті Св. Володимира у середині 80-х ХІХ ст., були чеська, польська, болгарська і сербохорватська. Розвиток слов'язнавчої тематики та диференціація предметів згідно університетського статуту дозволили у 1884 р. увійти історії слов'ян до переліку обов'язкових предметів історичного відділення історико-філологічного

¹ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 323–324.

² Веселовский А. Воспоминания об А. А. Котляревском... – С. 406.

³ Коцюк В. Д. Професор О. О. Котляревський у громадському і науково-освітнянському житті України : ... – С. 13.

факультету¹. Слід зазначити, що наукова розробка славістики була відносно новою галуззю, яка розвивалася із середини ХІХ ст. і знаходилася під сильним впливом європейського порівняльного мовознавства. За словами Т.Д. Флоринського, “вивчення і викладання вичерпувалося раніше старослов’янською мовою, коротким оглядом слов’янських наріч і слов’янською старожитністю..., але події на Балканському півострові і в землях Австро-Угорської імперії вплинули на появу цього предмету”².

Вивчення слов’янознавства в університеті набуло розквіту з появою Т. Д. Флоринського і А. І. Степовича. З самого початку Т. Д. Флоринський був одним із провідних викладачів кафедри слов’янської філології і тривалий час деканом історико-філологічного факультету. Після закінчення Санкт-Петербурзького університету, Т. Д. Флоринський захистив дисертацію під назвою “Южные славяне и Византия во 2-й четверти XIV ст.” (1881) і отримав ступінь магістра слов’янської філології. З 1882 р. він був затверджений доцентом на кафедрі слов’янської філології в університеті Св. Володимира, а у 1882–1883 рр. отримав наукове відрядження у Болгарію, Сербію, Хорватію, Моравію, Угорщину і Галичину³. У 1897 р. Т. Д. Флоринський був відряджений до Болгарії, Македонії, Боснії і Герцеговини з метою збирання рукописних матеріалів для рефератів, внесених до програми ХІ Археологічного з’їзду в Києві (1898)⁴.

¹ Яровий В. Профессор Т. Д. Флоринський – фундатор викладання історичної славістики та засновник болгаристики в Університеті Св. Володимира / В. Яровий // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури: матеріали науково-теоретичної конференції, присвяченої 165річчю університету. Гуманістичні науки. –Част. 1, 1999. – С. 64.

² Вступительная лекция доцента по кафедре славянской филологии Т.Д. Флоринского 9 марта 1882 г. // Университетские известия. – 1882. – № 4. – С. 63–72.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 673.

⁴ Іваненко О.А. Українсько-французькі зв’язки ... – С. 78.

У 1882 р. проф. Т. Д. Флоринський викладав огляд слов'янських наріч, історію літератур, у 1885 р. – історію південнослов'янських літератур (дубровицька, відродження болгарської, сербської, хорватської і словенської), у 1888 р. – етнографічний огляд слов'янських народів, у 1889 р. – чеську історіографію, у 1890 р. – енциклопедію слов'янознавства, у 1891 р. – польську літературу, у 1897 р. – історію польського народу, у 1903 р. – слов'янське мовознавство (чеську, словацьку мови), історію чеського народу, у 1904 р. – історію чеської літератури, у 1908 р. – порівняльну граматику слов'янських мов, у 1909 р. – історію сербохорватської мови. Т. Д. Флоринського вважають прихильником прогресивного методу практичних занять, які на той час не були розповсюдженими на слов'янознавчих кафедрах, його “практичні заняття склалися з найголовнішого у читанні і філологічному розборі пам'яток старослов'янської мови і зразків живих слов'янських наріч ... Незважаючи на те, що за правилами ці заняття визнавалися необв'язковими, їх відвідували майже всі студенти, які записалися на всі обов'язкові теоретичні лекції.”¹

З 1890 р. Т. Д. Флоринський став деканом історико-філологічного факультету. Протягом роботи в університеті він багато зробив для розвитку кафедри слов'янської філології, був членом-кореспондентом Сербської Королівської Академії, Південнослов'янської академії у Загребі з 1890 р., Королівського товариства наук у Празі з 1891 р., членом Російського Археологічного інституту у Константинополі з 1895 р., членом Імператорського Московського археологічного товариства з 1896 р.²

Т. Д. Флоринський вивів слов'янознавчу проблематику на рівень інтернаціонального обговорення, але на початку своєї роботи в Київському університеті він “почав розвивати успадковану від професора В. І. Ламанського, в

¹ Лаптева Л. П. История славяноведения в России в конце XIX – первой трети XX в. / Людмила Павловна Лаптева. – М.: Издательство «Индрик», 2012. – С. 642.

² Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 4822, арк 19–30.

якого він навчався, концепцію греко-слов'янського світу”¹. Вивчення процесів на Балканському півострові у Т. Д. Флоринського було невід’ємно пов’язано із ще однією галуззю – візантиністикою. Наукові праці Т. Д. Флоринського у галузі історії і етнології слов’ян вказують на його русофільські і панславістські політичні симпатії, оскільки “суспільно-політичні погляди Т. Флоринського відзначалися крайнім консерватизмом, він був переконаним противником визнання окремішності української мови, його статті з окресленої тематики, викликали гострі заперечення відомих учених (Г. Ягича, О. Брюкнера)”². У своїй роботі “Малорусский язык и ‘украино-руський’ литературный сепаратизм” Т. Д. Флоринський говорить про те, що “малорусский язык есть не более как одно из наречий русского языка”³. Там же він розвиває думку О. І. Соболевського про єдність українського, російського та білоруського народів як єдиного цілого.

З. П. Тулуб описувала Т. Д. Флоринського, як “високого, худорлявого, старого чоловіка з білосніжним йоржиком на голові і маленькою гострою борідкою-еспаньйолкою. Великі чорні вогняні очі, орлиний ніс, тихий голос доповнював його зовнішність”. Курсистки називали його “едельвейсом” за лагідний характер і “ніколи не помічали у ньому тупого чи злісного консерватизму, характерного для більшості мракобісів. Очевидно, чутки про його монархізм були чи перебільшені чи просто він затримався у звичайних для нього

¹ Чеканов В. Ю. Візантиністика в Київському університеті Св. Володимира (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) ... – С. 12.

² Федорів І. Становлення наукового слов’янознавства в Україні (перша третина ХХ ст.) / Ірина Федорів / Слов’янський світ: щорічник. Вип. 7 / [голов. ред. Скрипник Г. А.] НАНУ, С48 ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – С. 196.

³ Флоринський Т. Д. Малорусский язык и “українсько-руський” литературный сепаратизм / Т. Д. Флоринський // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : Сборник / Вступ. статья и комментарии М. Б. Смолина. Оформление М. Ю. Зайцева. — М. : Москва, 1998. — С. 328.

поняттях молодості...”¹. На жаль, у 1919 р. Т. Д. Флоринського було розстріляно органами ВЧК як переконаного монархіста і запеклого великодержавного шовініста².

У 1897 р. на кафедрі слов'янських мов з'явився випускник університету Св. Володимира А. І. Степович, який разом із Т. Д. Флоринським викладав історію сербської і чеської літератури. З біографічних даних відомо, що він народився у 1856 р. на Полтавщині, закінчив з відзнакою колегію Павла Галана, директором якої він був потім довгий час. Наставниками А. І. Степовича були П. І. Житецький (автор книг про українські наріччя) і В. Д. Осиповський (редактор педагогічного видання у С-Петербурзі “Жіноча Освіта”). В університеті вчителями А. І. Степовича були славіст О. О. Котляревський і історик В. Б. Антонович.

Вибір слов'янської філології для А. І. Степовича був не випадковий, оскільки він зі школи цікавився чеською, болгарською, сербською і хорватською мовами і літературою і мав сербське коріння. У 1886 р. отримав премію графа Толстого від Академії Наук, захистив дисертацію і став приват-доцентом по кафедрі слов'янської філології у 1892 р.³ Він постійно друкувався у вітчизняних та зарубіжних часописах, а також займався перекладом з чеської, сербсько-хорватської та болгарської мов.

Відомо, що А. І. Степович входив до “Київського слов'янського товариства”. Балканська політика Російської імперії у ХІХ ст. та поширення панславістських настроїв зумовили появу Московського, Петербурзького та

¹ Тулуб Зинаїда. Моя жизнь ... — С. 250–251.

² Щербань Т. О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира: 1834–1918 (Закінчення, початок у №№ 3 та 4, 2007 р.)/ Т. О. Щербань // Східний світ. – 2007. – № 1. – С. 93.; Перченко Ф. Ф. Список репресированих членів Академії наук // In memoriam: Исторический сборник памяти Ф.Ф. Перченка. – М.; СПб., 1995. – С. 141–210.

³ ІРНБУВ, ф. 10, спр. 6428–6429, арк. 6; ІРНБУВ, ф. 179, спр. 1, арк. 9.

Київського благодійних слов'янських комітетів для підтримки просвітництва та допомоги південнослов'янським народам. Крім збирання коштів, продовольства та військової допомоги, члени товариства займалися літературною діяльністю. Там А. І. Степович видав кілька славістичних науково-літературних збірок (“Славянская беседа”, кн. 1–2, 1888–1891; “Рассвет”, 1893), а також активно співпрацював з ІТНЛ¹. У цьому товаристві Т. Д. Флоринський надрукував “Пам'ять 500-ой Косовской битви” (1889), “Ян Амос Коменский” (1892)². Крім громадської, А. І. Степович також займався організаторською діяльністю. Відомо, що він у 1906 р. відкрив у Києві свою чоловічу гімназію³.

У різні роки А. І. Степович читав 1) історію південнослов'янських літератур, 2) історію новітньої чеської літератури, 3) історію новітньої сербської літератури, 4) історію слов'янського літературного відродження. Його творчий пошук втілювався у роботах “Очерк истории чешской литературы” (1886), “Некоторые черты новейшего литературного общения между Русскими и Сербями” (1894), “Очерки из истории славянских литератур” (1893) тощо.

У 1910 р. з'явився новий викладач О. М. Лук'яненко, учень Т. Д. Флоринського. Збереглася “Характеристика ученой и преподавательской деятельности приват-доцента кафедры славянской филологии Киевского университета О. М. Лукьяненко” за 1911 р., написана А. І. Степовичем⁴. У ній зазначено, що О. М. Лук'яненко народився у 1880 р. у дворянській родині,

¹ Паламарчук О. Л. А. І. Степович – знаний український учений-славіст і педагог / О.Л. Паламарчук, О. Р. Чмир // Проблеми слов'янознавства: Збірник наукових праць . – 2008 . – Вип. 57 . – С. 247.

² Малацай І. В. Діяльність Київського Слов'янського Благодійного комітету / І. В. Малацай // Вісник Київського національного університету ім.Тараса Шевченка : Історія . – 07/2010 . – Вип. 102 . – С. 39.

³ Каганов Э. Киевская частная женская гимназия А. В. Жекулиной [Электронный ресурс] / Каганов Эмиль. – Режим доступа: <https://www.proza.ru/2014/08/24/1718>

⁴ ІРНБУВ, ф. 179, спр. 231, арк. 2.

закінчив із золотою медаллю Олександрівську Київську гімназію у 1899 р., потім закінчив слов'яно-російське відділення історико-філологічного факультету у 1903 р. з дипломом першого ступеня. У 1906 р. він отримав звання приват-доцента, а у 1907–1909 рр. працював за кордоном з науковою метою у книгосховищах Відня, Будапешту, Загребу, Праги, Софії, Белграду, Константинополя. У 1911 р. О.М. Лук'яненко публічно захистив дисертацію.

В університеті він читав цикл лекцій з історії слов'янських літератур, філології та мовознавства (чотири слов'янських мови, порівняльну граматику слов'янських мов і церковнослов'янську мову). Розробка цих курсів відбилася у низці робіт: 1) “Новые данные для характеристики гуцульских говоров” (1904), 2) “Кайкавское наречие” (1905), 3) “О языке Нестерова жития преподобного Феодосия Печерского по древнейшему из дошедших списков” (1907), 4) “Носовые гласные в болгарском языке” (1910), 5) “Древний церковнославянский язык, его значение в цикле наук филологических и богословских” (1912) та ін. За словами А. І. Степовича, “всі твори О. М. Лук'яненка, як великі, так і малі мають глибину дослідження, суворокритичний підхід до предмету, науково-практичний метод і самостійність думки”¹. Наприклад, у своїй вступній лекції “Основные методы и направления в области славянского языкознания в связи с историческим ходом языкознания вообще, индоевропейского – в частности” О. М. Лук'яненко зміг вдало і стисло узагальнити основні течії розвитку слов'янської філології у контексті тогочасних тенденцій європейської наукової філологічної думки².

За спогадами, “Лук'яненко був худим, високим чоловіком років 25, з рідкою борідкою, як у цапа, і довгим м'ясистим носом, який звисав над некрасивим

¹ Там само. – С. 1–2.

² Лук'яненко А. М. Основные методы и направления в области славянского языкознания в связи с историческим ходом развития науки языкознания вообще, индоевропейского – в частности / Александр Митрофанович Лук'яненко // Университетские известия. – 1910. – № 1. – С. 1–35.

ротом. Холодні риб'ячі очі дивилися крізь пенсне якомсь особливо неприємно... Ходив він завжди у синьому педагогічному мундирі... Говорив дуже швидко”¹. Лекції він проводив у сухій та стриманій манері, але студенти боялися його через феноменальну фотографічну пам'ять. Він завжди пам'ятав де хто сидів. Крім цього, О. М. Лук'яненко знав біля сорока мов, що викликало повагу. Після того, як його запросили працювати у Київську духовну академію, він наблизився до монархістів.

Після жовтневого перевороту О. М. Лук'яненко майже не публікувався, а з 1920 р. переїхав до Криму, де брав участь в організації Кримського університету у Симферополі, у якому з 1925 р. працював професором російської і татарської мов. У 1934 р. О. М. Лук'яненко за обміном переїхав до Саратова, де працював до кінця свого життя². Згідно “Энциклопедии Саратовского края”, О. М. Лук'яненко до 1941 р. завідував кафедрою російської мови у Саратовському педагогічному інституті і став одним з організаторів філологічного відділення СГУ ім. Чернишевського, де його вважають співзасновником саратовської лінгвістичної школи³.

У 1915 р. на історико-філологічному факультеті обговорювали кандидатуру викладача Віденського університету Ю. А. Яворського, якого взяли на посаду приват-доцента⁴. В ІР НБУВ збереглося “Заявление профессоров Киевского университета Т. Флоринского, А. Лукьяненко, И. Шаровольского, М. Бубнова и

¹ Тулуб Зинаида. Моя жизнь ... – С. 253.

² Сиротинина О. Б. Александр Митрофанович Лукьяненко и преподавание славянских языков в Саратовском университете / О. Б. Сиротинина // Известия Саратовского университета. Новая серия. Сер.: Филология. Журналистика. – 2006. – Вып. 1/2. – С. 21.

³ Лукьяненко Александр Митрофанович // Энциклопедия Саратовского края [в очерках, событиях, фактах, временах] / редкол.: А. И. Аврус [и др.]. – Саратов, 2002. – С. 591.

⁴ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1239, арк. 12.

А. Сонни в историко-филологический факультет о допущении Ю. А. Яворского к чтению лекций по славянской филологии в качестве приват-доцента” за 1914 р.¹ З нього дізнаємося, що Ю. А. Яворський – галичанин, син сільського священника, навчався у Львівському, Віденському, Чернівецькому університетах. Під керівництвом Г. Ягича він підготував дисертацію і у 1903 р. здобув ступінь доктора філософії відділення слов’янської філології, а з 1904 р. жив у Києві і займався науковою роботою. Заснував у Львові журнал “Живое слово” і редагував “Научно-литературный сборник”. Шукав у Галичині народні книжки та зразки старожитності руського Прикарпаття (галичан, буковинців, угро-русів). Імператорська академія наук спонсорувала його роботи з історії галицько-руських повір’їв, народних пісень та казок. Більшість праць Ю.А. Яворського друкувалися як у межах Російської імперії, так і за кордоном, переважно у німецьких виданнях.

З огляду викладання за 1915-1916 рр. видно, що Ю. А. Яворський почав викладати давньоруську апокрифічну літературу та західно-руські шкільні вірші та орації XVII-XVIII ст.². Як посібники пропонувалися роботи Петрова “Очерки украинской литературы XVII–XVIII”, Житецкого “Энеида Котляревского и древнейший список ея в связи с обзором малорусской литературы XVIII в.”, Возняка “З культурного життя України XVII-XVIII в.” Тобто це був повноцінний курс української літератури.

Останнім у списку викладачів мов південних і західних слов’ян бачимо М.Л. Туницького, який очолював кафедру слов’янської філології у 1918–1922 рр. Відомо, що М. Л. Туницький народився в родині священника на Полтавщині. Після закінчення Полтавської духовної семінарії у 1899 р. він навчався у Московській духовній академії у визначного дослідника давніх слов’янських пам’яток Г. О. Воскресенського. У 1903–1905 рр. М.Л. Туницький займався

¹ ІРНБУВ, ф. 21, спр. 233, арк 1–2.

² Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете Императорского университета Св. Владимира в 1915–1916 учебный год // Университетские известия. – 1915. – № 9. – С. 17.

слов'янською філологією у Петербурзькому університеті під керівництвом О. І. Соболевського, О. О. Шахматова й П. О. Лаврова¹. За часів радянської влади його життя склалося трагічно. У 30-х рр. ХХ ст. М. Л. Туницького, як і В. М. Перетца, було заарештовано по “справі славистів” або “Російської національної партії”, коли він був професором Московського педагогічного інституту ім. Бубнова². Згодом М. Л. Туницький покінчив життя самогубством.

З вищезазначеного робимо висновок, що на кафедрі слов'янської філології кількість українців перевищувала кількість росіян, хоча загальна кількість росіян і українців на обох кафедрах була приблизно однаковою. Повний склад викладачів слов'янознавчих дисциплін, які працювали у Київському університеті, надається (Додаток 3).

Крім мов південних та західних слов'ян на історико-філологічному факультеті викладали російську мову та літературу. На кафедрі російської словесності довгий час працював О. І. Селін, росіянин, походженням з купців³. Відомо, що він народився у 1816 р. у Твері, у 1836 р. поступив до Московського університету, де вивчив грецьку, латинську, французьку та італійську мови, трохи згодом – німецьку та англійську мови. На формування О. І. Селіна як науковця вплинули російський історик Т. М. Грановський та поет-слов'янофіл С. П. Шевирєв. Його науковий спадок не перевищував десяти робіт, головним з яких є літературний твір “История русской словесности”. Цей курс без змін був заявлений протягом довгого періоду в “УИ”.

¹ Паламарчук О. Л. Славістика в Київському університеті між двома світовими війнами / О. Л. Паламарчук, О. Р. Чмир // Слов'янський світ: щорічник. [Голов. упор. Скрипник Г. А.] НАНУ, ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – № 7. – С. 10.

² Ашнин Ф. Д., Алпатов В. М. “Дело славистов”. 30-е годы / Отв. ред. Н.И. Толстой; Институт мировой литературы им. Горького РАН. – М.: Наследие, 1994. – С. 15.

³ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 588–599.

Протягом 1841–1843 рр. О. І. Селін перебував закордоном у Германії, Франції, Швейцарії та Англії, а з 1845 р. по 1877 р. працював в університеті Св. Володимира. За словами В. С. Іконникова, у 40-х–50-х рр. О. І. Селін входив до київського кола русофілів, яких на той час було небагато, оскільки “інтелігентне коло росіян у Києві було не чисельним і придушувалося польською інтелігенцією”¹. За свідченнями сучасників, О. І. Селін був запальним та інколи нестриманим, “характер двоякий: м’який і лагідний, як у агнця і палкий, здатний роздратуватися, забутися – але тільки на мить”². На лекціях він був любителем позерства та красномовства, але намагався шукати зв’язок із студентством наскільки це було можливо³.

У цей же час на кафедрі працював приват-доцент І. М. Жданов. Відомо, що І. М. Жданов народився у 1846 р., вчився в Архангельській духовній семінарії, після чого поступив до Санкт-Петербурзької семінарії, а потім перейшов до Санкт-Петербурзького університету. У 1878 р. він захистив дисертацію *pro venia legendi* і у 1879–1882 рр. працював в університеті Св. Володимира⁴. Його наукова спадщина налічує вісім творів, присвячених питанню російської літератури.

В університеті І. М. Жданов викладав історію давньоруської словесності, історію російської літератури XVIII ст., а також окремі курси про М. М. Карамзіна та В. А. Жуковського. Російський фольклорист та етнограф радянських часів М. К. Азадовський відносить І. М. Жданова до одного з

¹ Там само. – С. 594.

² Моралевская М. И. Некролог. Александр Иванович Селин / М. И. Моралевская // Русская старина. – 1878. – Т. 22. – С. 522.

³ Авсеенко В. Г. Школьные годы. Отрывки из воспоминаний, 1852–1863 / Василий Григорьевич Авсеенко // Исторический вестник. – 1881. – Т. 4. – С. 727.

⁴ Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира ... – С. 202.

видатних представників школи Веселовського у галузі вивчення руського фольклору¹.

Крім І. М. Жданова, у 1882–1887 рр. на кафедрі російської словесності працював О. І. Соболевський. Відомо, що у Московському університеті (1875–1878) він учився під керівництвом російських філологів та істориків Ф. І. Буслаєва, Ф. Є. Корша, Ф. Ф. Фортунатова та ін. Після захисту дисертації “Исследования в области русской грамматики” (1881) він перейшов працювати до Імператорського університету Св. Володимира². Київський період О. І. Соболевського відзначений роботами у галузі російської філології 1) "Статьи по славяно-русскому языку" (1883), 2) “Очерки по истории русского языка” (1884), 3) "Следы литовского влияния на славянские языки" (1885), 4) "Светская повесть и роман в древнерусской литературе" (1883), 5) "К вопросу об исторических судьбах Киева" (1885), 6) "Кирилло-мефодиевские вопросы" (1885), 7) "Кирилловская часть Реймского Евангелия" (1887), 8) “Лекции по истории русского языка” (1888). Його наукові інтереси як філолога охоплювали питання давньоруської писемності, палеографії, діалектології, топоніміки, етнографії, що відбилося у його курсах історії давньоруської словесності, церковнослов'янської мови, історії російської літератури, історії нової російської літератури, історії російської словесності. За словами його учня В. М. Перетца, “характерною рисою мовознавчих, історико-літературних, фольклорних і археологічних його (О. І. Соболевського) робіт є суворо витриманий позитивізм, що виражалося у

¹ Азадовский М. К. История русской фольклористики // Сост. и отв. ред. О. А. Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2014. – С. 938.

² Энциклопедический словарь / [под ред. К.К. Арсеньева, В.Т. Шевякова]. – Т. 30 (60) Слюз – София Палеолог. – СПб.: Типография Акц. Общ. “Издательское дело”, Брокгауз–Ефрон, 1900. – С. 644.

прагненні завжди спиратися на свідчення ретельно перевірених фактів і в недовірі малообґрунтованих теорій...”¹

О. І. Соболевський був відомий монархічними поглядами. Свою точку зору щодо українського народу та мови О. І. Соболевський висловив у роботі “Русский народ как этнографическое целое” (1911)². Він розглядав український, білоруський та російський народи як одне ціле, про українців казав, що вони міцно тримаються за свою мову, звичаї та побут і навіть сторіччя близького сусідства з росіянами не змогло перетворити українців на росіян. Причиною такої поганої асиміляції двох народів він вбачав у різниці в обрядовості та побуті, оскільки українці дуже цінують свої обряди та звичаї і не готові їх змінювати. Крім цього, так зване українофільство (політична незалежність та мовна свобода), для О. І. Соболевського було характерним явищем тільки для лівих партій, а не переважної більшості населення, тому попиту на україномовну літературу він майже не бачив.

Після О. І. Соболевського кафедру російської словесності заміщували В. М. Малінін (1887–1890) та П. В. Владимиров (1889–1903). Екстраординарний професор Київської духовної семінарії на кафедрі російської мови та літератури В. М. Малінін працював у Київському університеті всього протягом трьох років. Ймовірно, його кандидатура була спробою історико-філологічного факультету тимчасово замістити вакантну посаду викладача кафедри. У спогадах З. П. Тулуб це був “високий, гладкий чоловік, сивий, як дід Мороз, професор із яскравим російським акан’єм... читав він більш-менш популярно... але лекції Малініна були позбавлені наукового аналізу та методу”³.

¹ Матвеева Л. В. Доля видатного славіста-українознавця Володимира Перетца / Л.В. Матвеева // Східний світ. – 2007. – № 2. – С. 32.

² Соболевский А. И. Русский народ как этнографическое целое. – Харьков, Тип. Журнала Мирный труд. – 1907. – 20 с.

³ Тулуб Зинаида. Моя жизнь ... — С. 253.

На відміну він В. М. Малініна, П. В. Владимиров був вихованцем Казанського університету і більше відповідав вимогам викладача кафедри російської філології. Він народився у 1856 р. у Казані, у 1885 р. захистив магістерську дисертацію у Казанському університеті, а у 1888 р. у Санкт-Петербурзі отримав ступінь доктора російської словесності, захистивши докторську дисертацію “Доктор Франц Скорин, его переводы, печатные издания и язык”¹. До робіт київського періоду відносяться “Обзор южно-русских и западно-русских памятников письменности от XI до XVII ст.” (“Чтение в Общ. Нестора летописца”, кн. IV) та декілька статей про М. В. Гоголя (“Киев. унив. изв.”, 1891), “Критико-библиографические заметки об изданиях и исследованиях по русской словесности за 1892 год” (1893). М. К. Азадовський характеризує П. В. Владимирова як представника ліберального народництва. “Рано відірваний психічною хворобою від наукової діяльності, він прагнув тісніше об’єднати вивчення народної словесності з давньоруською літературою”². Найвизначнішою працею П. В. Владимирова він вважає “Введение в историю русской словесности” (1896).

На кафедрі російської словесності у 1903 р. з’явився А. М. Лобода, учень професорів П. В. Владимирова, М. П. Дашкевича та Т. Д. Флоринського. Відомо, що А. М. Лобода народився у 1871 р. у Литві, але у 1890 р. його родина переїхала до Катеринослава, де він закінчив гімназію, а у 1894 р. – слов’яно-російське відділення університету Св. Володимира. У 1895–1896 рр. він став професорським стипендіатом, а потім – приват-доцентом. Спочатку його цікавили грецька та латинська мови, але на третьому курсі він перейшов на слов’яно-російське відділення. Для цього у 1894 р. А. М. Лобода написав розвідку з сербо-

¹ Владимиров Петр Владимирович. Энциклопедический словарь/ [под ред. К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского]. – Т. 6А (12) Винословие – Волан. – СПб.: Типография Акц. Общ. “Издательское дело”, Брокгауз–Ефрон, 1892. – С. 629.

² Азадовский М. К. История русской фольклористики ... – С. 964.

болгарського епосу¹. За сумлінну працю у 1906 р. А. М. Лобода був нагороджений орденом Анни третього ступеня², а у 1909 р. – Станіслава другого та третього ступенів³.

У бібліографічному словнику радянського періоду А. М. Лободу характеризують як прихильника історичного методу, який відкидав настанови міфологічної школи і намагався розкрити соціально-історичні та культурно-побутові засади творів, прослідкувати характер взаємодій у народній поезії слов'ян.⁴ За спогадами З. П. Тулуб, А. М. Лобода виглядав “привабливо, худорлявий та мініатюрний із сивим кучерявим волоссям, гострою борідкою та вусами-стрілками. У золотому пенсне на гострому, як у тваринки носі, жваві сірі очі, які іскрилися сміхом – він був доволі симпатичним...”⁵.

А. М. Лобода, крім російської мови та літератури, народної словесності та освіти, з 1907 р. викладав курс української літератури ХІХ ст.⁶ А. М. Лобода був типовим українцем та “ксенофобом”, але з 1909 р. реакція змусила українофілів присмирніти, і Лобода, крім акценту, не проявляв своїх українських симпатій – хіба що приділяв багато уваги українським колядкам та лірично побутовим пісням, аніж північному фольклору... це була людина безсумнівно прогресивна, але пристосованець та кар'єрист”⁷. Очевидно, ці якості допомогли А. М. Лободі

¹ Академік А. М. Лобода (1894—1924): Короткий життєпис й список наукових праць. В кн.: Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. К., 1924. – С. 284–293.

² ІРНБУВ, ф. 37, спр. 211, арк. 2.

³ ІРНБУВ, ф. 37, спр. 212, арк. 2; ІРНБУВ, ф. 37, спр. 213, арк. 2.

⁴ Славяноведение в дореволюционной России: Библиографический словарь. – М.: Наука, 1979. – С. 222-223.

⁵ Тулуб Зинаида. Моя жизнь ... – С. 252.

⁶ Обзорение преподавания по историко-филологическому факультету в Университете Св. Владимира на 1907–1908 учебный год // Университетские известия. – 1907. – № 10. – С. 13.

⁷ Там само. – С. 252.

продовжити свою кар'єру після революції 1917 р. У 1921 р. його обрали директором Фольклорної комісії при Українській Академії Наук, у 1923 р. він став завідуючим секцією літератури Київської науково-дослідної кафедри мовознавства, а у 1922–1923 рр. – головою Комісії Краєзнавства та членом Центрального Бюро Краєзнавства при Російській Академії Наук.

Крім А. М. Лободи на кафедрі російської мови і словесності з 1903 р. з'явився філолог, історик літератури, фольклорист В. М. Перетц. Він закінчив історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького університету у 1893 р. і вже тоді проявив свій інтерес до українського етносу у магістерській та докторській дисертаціях “Историко-литературные исследования и материалы” (1900–1902), які були присвячені розкриттю історичних зв'язків російської та української віршованої та пісенної поезії XVI–XVIII ст. та з'ясуванню ролі польської теорії та практики віршування у розвитку української поезії XVI–XVII ст.¹. За словами Л. В. Матвєєвої, саме О. І. Соболевський “сприяв виникненню зацікавленості у молодого Володимира до історії української мови – через свої дослідження давніх галицько-волинських діалектів, давньокиївських говорів”². В. М. Перетц був багатогранним вченим, автором робіт з історії літератури, театру, археографії, джерелознавства, текстології, палеографії³.

У науково-дослідній роботі В. М. Перетц “дотримувався принципів філологічної школи, звертаючи головну увагу на форму, будову літературних пам'яток і вимагаючи солідного вивчення й інтерпретації текстів і їх критичної

¹ Адрианова-Перетц В. П. Перетц Владимир Николаевич / Краткая литературная энциклопедия. Т. 5: Мурари – Припев. / Гл. ред. А. А. Сурков. – М.: Сов. энцикл., 1968. – С. 671.

² Матвєєва Л. В. Доля видатного славіста-українознавця Володимира Перетца... – С. 32.

³ Славяноведение в дореволюционной России: Библиографический словарь. – М.: Наука, 1979. – С. 264-265.

публікації”¹. Він, як і його вчитель О. І. Соболевський, дотримувався ідей позитивізму у своїй науково-дослідній роботі. До значних праць київського періоду В. М. Перетца відносяться 1) “До історії малоросійського літературного вірша” (1902), 2) “Памятники русской драмы эпохи Петра Великого” (1903), 3) “Скоморошьи вирши по рукописи XVIII века” (1898), 4) “К истории польского и русского народного театра” (1905), 5) “Очерки по истории поэтического стиля в России” (1905, 1906).

В. М. Перетц активно займався викладацькою діяльністю на Вищих жіночих курсах, читав історію європейського театру й драми в музично-драматичній школі М. В. Лисенка, активно допомагав керівнику драматичного відділу школи М. П. Старицькому, а також був рецензентом прем'єр Київського театру М. М. Соловцова².

В університеті протягом 1903–1914 рр. В. М. Перетц читав курси з історії та методології літератури, історії давньоруської мови, слов'янської палеографії, церковнослов'янської мови. Крім цього, разом з А. М. Лободою з 1907 р. він проводив практичні заняття з давньоруської та української літератури. Головною заслугою цього непересічного вченого була організація гуртка “Семинарий русской филологии” у 1907 р., з якого вийшли видатні діячі М. Зеров, О. Грузинський, С. Богуславський, М. Драй-Хмара, О. Багрій, Л. Білецький та ін. Учень В. М. Перетца, відомий філолог, культуролог Д. С. Лихачев описував його, як досить суворого вчителя. “В. М. Перетц забороняв, наприклад, своїм учням одружуватися ‘дуже рано’, припускаючи, що весілля завадить учню у його науковій роботі. Із одруженням учня В. М. Перетца – С. Д. Балухатого була ціла трагікомічна епопея. С. Д. Балухатий, щоб одружитися, втік від В. М. Перетца у

¹ Кравців Б. Перетц Володимир / Енциклопедія українознавства. Т. 6. Словникова частина. – Париж, Нью-Йорк: Молоде Життя, 1970. – Т. 6. – С. 2015.

² Життя та діяльність В. М. Перетца: культурологічний аспект [Електронний ресурс] / Н. В. Стахієва // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 2013. – Вип. 30. – С. 138–146.

Тверь. Учні жили з керівниками на дачі, приймали участь у всіх сімейних подіях, але... покласти в учні було дуже складно”¹. Крім плідної праці, учні В. М. Петерца згадували про те, що вони вміли результативно відпочивати, організовуючи екскурсії у різні куточки “ins Grüne”, як казав сам В. М. Петерц².

Крім науково-дослідної та організаційної роботи В. М. Петерц захищав українське слово. У журналі “Киевская старина” (1906) він надрукував статтю “К вопросу об учреждении украинских кафедр в университете”, у якій доводив доцільність розробки курсів української мови та літератури та створення для цього окремих кафедр у Київському університеті, оскільки “українська література ХІХ ст. давно вже не вміщається на одну полицку, потребує з боку представників науки до себе більшої уваги аніж ту, яку можуть приділити їй спеціалісти кафедр російської літератури та слов’янознавства”³. На його думку, для українського народу у тридцять мільйонів така зневага з боку вчених була несправедливою.

Разом з А. М. Лободою В. М. Петерц працював в Українській Академії Наук, був членом Російської Академії Наук, очолював Комісію давнього українського письменництва ВУАН. Але у 1934 р. всі ці заслуги виявилися марними перед більшовиками і його позбавили звання академіка за 58 “контрреволюційною” статтею. В. М. Петерц був арештований та засуджений

¹ Лихачев Д. С. Мысли о жизни: Воспоминания. СПб.: Азбука, Азбука–Аттикус, 2014. – С. 462.

² Назаревский А. А. Из воспоминаний о молодых годах В. П. Адриановой-Перетц / Труды Отдела древнерусской литературы. Т. 29: Вопросы истории русской средневековой литературы. Памяти В. П. Адриановой-Перетц. Академия наук СССР. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) [Отв. ред. Д.С. Лихачев]. – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1974. – С. 33–38.

³ Петерц В. Н. К вопросу об учреждении украинских кафедр в университете / В. Н. Петерц // Киевская старина. – 1906. – № 5–6. – С. 45.

Колегією ОГПУ до трьохрічного заслання. На жаль, смертельно хворий В. М. Перетц помер у Саратові і там же був похований¹.

У 1907 р. на кафедрі російської мови та словесності з'явився випускник університету Св. Володимира В. О. Розов, який до 1916 р. читав курси старослов'янської мови та історії російської мови. Відомо, що В. О. Розов народився в Києві у 1876 р., дворянин, син київського історика О.В. Розова, закінчив Київську 1-у гімназію у 1896 р., а потім слов'яно-російське відділення історико-філологічного факультету і вже з 1903 р. готувався до професорського звання².

В “Енциклопедії української мови” він значиться саме як український мовознавець³. В. О. Розов приділив багато уваги вивченню староукраїнських письмових пам'яток. Серед робіт київського періоду є 1) “Значение грамот XIV и XV веков для истории малорусского языка” (1907), 2) “До староруської діалектології (Ще до питання про галицько-волинське наріччя)” (1907), 3) “Исследование языка южнорусских грамот XIV и первой половины XV веков”(1913), 4) “Южнорусские грамоты ” (1917). У своїй пробній лекції на звання приват-доцента “Значение грамот XIV-XV веков для истории малорусского языка” (1907) він погоджується з аргументами В. Б. Антоновича, М. П. Драгоманова, М. П. Дашкевича, що ніякого витиснення населення з території Києва, за теорією Погодіна, не було. За найбільш точною теорією Шахматова, “давня говірка киян відноситься до північно-малоруської, якою

¹ Росовецкий С. К. Как коммунисты подчинил себе Академию наук или за что был репрессирован академик Владимир Перетц? Газета “Взгляд” – 2013.02.07. Доступ до електронного ресурсу: <http://www.aej.org.ua/History/1472.html?begin=41>

² Булахов М. Г. Восточнославянские языковеды ... – С. 167.

³ Розов Володимир Олексійович // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – С. 561

говорили у Київській губернії”¹. Крім того, він доходить висновку, що використання Ъ у малоруських грамотах не тільки типове для галицько-волинської території, але й для південної Росії разом з територією Чернігова та Сіверщини. Одна з перших збірок вийшла у Києві лише у 1928 р., оскільки бурхливі події 1917 р. не дозволили автору здійснити свій задум². Крім робіт з історії староукраїнських письмових пам’яток слід відзначити його профільну вступну лекцію “Новейшее направления русской лингвистики в деле изучения древних русских и церковно-славянских памятников в связи с общим ходом развития общеевропейского языкознания” (1908)³. В. О. Розов наголошує на панівній ролі порівняльно-історичного методу у дослідженні руських наріч та церковнослов’янської мови, що дозволяє достеменно вивчити пам’ятки різних епох.

З вищезазначеного робимо висновок, що на кафедрі російської мови та літератури кількість росіян значно перевищувала кількість українців, хоча загалом кількість росіян та українців на мовознавчих кафедрах була приблизно однаковою. Повний склад викладачів надається (Додаток 3).

Протягом XIX – XX ст. у галузі славістики велася активна робота. О. О. Котляревський, Т. Д. Флоринський, А. І. Степович, О. М. Лук’яненко, А. М. Лобода, В. О. Розов, В. М. Перетц, О. І. Соболевський досліджували мови південних, західних та східних слов’ян, їх історію, що відобразилося у розробці навчальних курсів. Через дослідження історичних джерел вивчалися літературний та історико-культурний процеси. Дослідженням української історії, культури та літератури займалися О. О. Котляревський, В. О. Розов, А. М. Лобода,

¹ Розов В. А. Значение грамот XIV и XV веков для истории малорусского языка // Университетские известия. – 1907. – № 5. – С. 10.

² Розов В. Українські грамоти / Володимир Розов. – К., 1928. – Т. 1. – 268 с.

³ Розов В. А. Новейшее направление русской лингвистики в деле изучения древних русских и церковно-славянских памятников в связи с общим ходом развития европейского языкознания // Университетские известия. – 1908. – № 1. – С. 1–17.

В. М. Перетц, Ю. А. Яворський, що частково зумовлено етнічним походженням викладачів. Крім цього, О. І. Соболевський та Т. Д. Флоринський були прихильниками ідей великодержавного шовінізму.

Період активного розвитку усіх філологічних галузей входить до другого (1863–1884) та третього етапів (1884–1919) становлення та розвитку філологічних дисциплін в Імператорському університеті Св. Володимира.

РОЗДІЛ 4

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

4.1. Створення романо-германського відділення

Питання спеціалізації для класичної та слов'яно-російської філології вирішувалося протягом ХІХ ст., але розподіл факультету на 3 відділення – класичне, слов'яно-російське та історичне – не виправдовував себе через появу великої кількості нових загальноосвітніх предметів і більшого числа історичних і літературознавчих курсів різних періодів. Загальний розподіл студентів за спеціалізацією при викладанні певних предметів став теж неефективним. Таким чином, виникла потреба чіткішого диференціювання викладання та утворення окремих груп спеціалізації. Про гостроту цієї потреби свідчать численні документи, у яких обговорювалося питання реорганізації історико-філологічного факультету на початку ХХ ст. Передусім виникло питання про створення романо-германського відділення.

Восени 1900 р. професор М. П. Дашкевич, який очолював кафедру історії західноєвропейських літератур, подав на розгляд ради університету обґрунтування необхідності реформування історико-філологічного факультету університету Св. Володимира та проект організації викладання. У ньому було зазначено наступне: “Маючи на увазі з'ясування та наближення до вирішення питання, давно вже (з 1892 р.) поставленого на черзі на нашому факультеті, маю честь представити детальне обґрунтування проекту заснування відділення романо-германської філології на додаток до трьох існуючих відділень, між якими розподіляються студенти останніх курсів...”¹ Слід згадати, що у 1892 р. під час конкурсу на посади лекторів англійської й італійської мов рада університету дійшла висновку, що кандидат має бути спеціалістом у своїй галузі. У своєму

¹ ДАК, ф. 16, оп. 340, спр. 122, арк 1–3.

обґрунтуванні М. П. Дашкевич наводить приклад Санкт-Петербурзького університету, де таке реформування відбулося набагато раніше. Основним чинником він називає те, що “серед слухачів без сумніву знайшлися б такі, які б спеціально займалися вивченням західноєвропейських мов і літератур... Особливо благодотворним було б заміщення посад викладачів сучасних мов у вищих і середніх навчальних закладах особами, які пройшли сувору школу романо-германської філології, як то показує приклад Німеччини і досвід... зокрема нашого університету... успіхи викладання цих (сучасних) мов значно підвищилися з того часу, як посади лекторів були надані тим, хто прослухав курс романо-германського відділення, яке існує при Санкт-Петербурзькому університеті”¹. Далі М. П. Дашкевич пропонує проект загального курсу історії західноєвропейських літератур, який можна було б викладати студентам цього відділення разом зі студентами слов’яно-російського відділення, починаючи з п’ятого семестру (3 курсу) по відділенням романської та германської філології.

Пропозиції М. П. Дашкевича були прийняті до уваги і 28 листопада 1900 р. на ім’я ректора університету було відправлено клопотання про створення романо-германського відділення за підписом декана історико-філологічного факультету Т. Д. Флоринського, де він безпосередньо наголошував, що “заснування романо-германського відділення у Санкт-Петербурзькому університеті являє собою визнання того факту, що галузь герmano-романської філології, як наука, чи цикл наук, настільки розвинулася і зміцніла у теперішній час, що вона може і мусить являти собою окрему спеціалізацію. За браком на факультеті цього відділення, вона входить у курс предметів словесного відділення, і вивчення окремих дисциплін, її складових, не може бути поставлене з відповідною ґрунтовністю... Низькі результати гімназійного вивчення сучасних мов складають віддавна наше слабке місце”².

¹ Там само. – С. 4.

² Там само. – С. 4 зв.

На цьому етапі розгляд питання дещо затягнувся і чергове клопотання на ім'я попечителя Київського навчального округу було відправлене ректором лише 25 серпня 1901 р. У клопотанні вказуються наміри створити на новій кафедрі одну посаду ординарного та одну екстраординарного професорів. 25 вересня 1901 р. ректором була отримана негативна відповідь попечителя: "... товариш міністра народної освіти на пропозицію від 13 вересня повідомив мене, що, зважаючи на майбутні реформи усіх університетів, він визнає незручним давати нині подальше клопотання про перебудову історико-філологічного факультету лише в одному з університетів імперії"¹.

Реформування історико-філологічного факультету так і не відбулося до 1908 р. і кількість кафедр не була збільшена, незважаючи на багаторазові обговорення проблеми та створення у 1902 р. факультетської комісії з цього питання. На факультеті діяв той самий навчальний план, що був затверджений ще у 1885 р. і модифікований у 1892 р.

У ДАК зберігся "Рапорт комісії, обраної факультетом для обговорення навчального плану" за 1902 р. Цей документ містить ряд цікавих міркувань щодо мети університетської освіти та способів викладання і може дати досить докладне уявлення про погляди у цій галузі на початку ХХ ст. Слід зазначити, що вони практично повністю набули сучасних рис. Так, загально визнаним стало бачення університету як осередку саме спеціальної освіти, тоді як загальну освіту повинна була забезпечувати середня школа: "Нині існуючий план факультетського навчання виходить з уявлення про загальноосвітній характер на нашому факультеті. Ми вважаємо це помилковим. Ідея загальної освіти втілена середньою школою і до університету не підходить. Факультетське навчання має на меті допомогти студентам опанувати знання спеціальне"². Також зазначено, що три напрями спеціалізації на історико-філологічному факультеті (класичне мовознавство, слов'янське мовознавство й історія), велика кількість

¹ Там само. – С. 6.

² ДАК, ф. 16, оп. 474, спр. 21, арк. 10–17.

загальноосвітніх предметів і навантаження 18 годин на тиждень не виправдовували себе, тому була внесена чергова пропозиція розподілу факультету на 5 відділень: філософське, класичне, слов'яно-російське, історичне, романо-германське із можливими планами розподілу на кафедри та введенням спеціалізації не після третього, а після першого року навчання, щоб протягом наступних трьох років студенти могли брати участь у семінарах і більш поглиблено займатися предметами своєї спеціалізації. На думку комісії, для потенційних викладачів середніх навчальних закладів необхідно було створити спеціальні педагогічні курси, оскільки в гімназіях потрібні педагоги, а в університетах – вузькі спеціалісти. Порівняно з планом романо-германського відділення, запропонованим М. П. Дашкевичем у 1901 р., записка виглядає дещо спрощеною, але в цілому повторює його.

Тенденція до вужчої спеціалізації та велике розгалуження предметів обумовили зміни на історико-філологічному факультеті. У квітні 1908 р. відбувся розподіл кафедри історії західноєвропейських літератур на два відділи – романське та германське. У копії подання декана історико-філологічного факультету університету Св. Володимира “Про розподіл кафедри історії західноєвропейських літератур на два відділи: романську і германську філологію...” було зазначено: “Йдучи назустріч новому статуту і усвідомлюючи давню потребу факультету, історико-філологічний факультет запровадив з осені 1906 року предметну систему іспитів і спеціалізації за 10 спеціальностями, включив їх у число самостійних спеціальностей: романську і германську філологію, доручивши читання обов’язкових курсів професору М. П. Дашкевичу, приват-доценту І. В. Шаровольському як германісту і графу Ф. Г. Де-Ла-Барту як романісту”¹. З 1909 р. разом із класичним, слов'яно-російським, історичним

¹ Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 ... – С. 343–344.

з'являється вже романо-германське відділення¹. Смерть професора М. П. Дашкевича та звільнення приват-доцента Ф. Г. Де-Ла-Барта призвели до пошуків викладачів на тривалий час, але слід констатувати, що довгоочікуване реформування все ж таки відбулося і це стало однією з визначних подій в історії розвитку філологічних дисциплін на історико-філологічному факультеті.

Узагальнюючи вищесказане, стверджуємо, що на початку ХХ ст. на історико-філологічному факультеті відбулися серйозні зміни у структурі факультету і системі викладання, що призвели до розгалуженого викладання предметів. У цей період університет почали розглядати як осередок саме спеціальної, а не загальної освіти. У 1908 р. до історичного, класичного і слов'яно-російського відділення додали романо-германське відділення із новими кафедрами романської і германської філології та відповідними спеціалізаціями – романська і германська філологія. Великий внесок у створення відділення і викладання західноєвропейських літератур зробив М. П. Дашкевич, який перший побачив необхідність у диференційованому підході до викладання сучасних європейських мов і літератур. На початку свого існування цей відділ займався викладанням історії західноєвропейських літератур різних періодів і викладанням порівняльного мовознавства романських і германських мов.

4.2. Предметна система

На початку ХХ ст. історико-філологічний факультет університету Св. Володимира складався з 3-х відділень – класичного, слов'яно-російського та історичного.² Згідно з “Общим уставом императорских российских университетов” 1884 р. у § 55 розділу навчальної частини зазначалося, що на

¹ Планы на осенний семестр 1909 г. по специальностям // Университетские известия. – 1909. – № 11. – С. 17–20.

² Общий обзор преподавания на историко-филологическом факультете на 1902–1903 учебный год // Университетские известия. – 1902. – № 9. – С. 1–4.

історико-філологічному факультеті існували кафедри 1) філософії, 2) класичної філології, 3) порівняльного мовознавства та санскритської мови, 4) російської мови та літератури, 5) слов'янської філології, 6) географії та етнографії, 7) загальної історії, 8) російської історії, 9) історії західноєвропейських літератур, 10) історії церкви, 11) теорії та історії мистецтв¹. Колишні кафедри римської словесності та грецької словесності були об'єднані в одну кафедру класичної філології. З 11 кафедр на історико-філологічному факультеті три з них (класичної, слов'янської філології, російської мови та літератури і порівняльного мовознавства) разом із кафедрою історії західноєвропейських літератур та сучасними європейськими мовами були осередками філологічної освіти.

У зв'язку з реформою освіти слід звернутися до історії спеціалізації філологічних дисциплін. Це питання тісно пов'язано з самою університетською структурою і науковою атестацією викладачів у Російській імперії. Відомо, що номенклатура спеціальностей наукових співробітників в Росії, як інструмент державної наукової політики, зародилася ще у 1819 р. у “Положеннях про надання наукового ступеня”². У Російській імперії перелік класів (розрядів) наук (тобто наукових спеціальностей) визначався “Положеннями про надання наукового ступеня” і був прописаний у законах Російської імперії у 1819 р., 1837 р., 1844 р., 1864 р. У 1837 р. в Імператорському університеті Св. Володимира були встановлені наукові ступені кандидата, магістра і доктора відповідно до розрядів наук (спеціальностей). Студент, який проходив курс наук в університеті і отримував ступінь кандидата, міг продовжувати навчання і наукову діяльність в магістратурі і докторантурі. Згідно таблиці іспитів на науковий ступінь магістра

¹ Общий устав Императорских российских университетов / Сборник постановлений по министерству народного просвещения. Царствование императора Александра III 1884. – 1893. – № 9. – 1001 с.

² Ягудаева И. А. Эволюция специальностей научных работников по историческим наукам в России (1819–2001 гг.) / И. А. Ягудаева. – Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 61. – С. 321.

на філософському відділенні існували розряди (спеціальності): філософія, історичні та політичні науки і три філологічних – класичної словесності, російської і слов'янської словесності та східної словесності¹. З філологічних дисциплін для Київського університету були актуальні спеціальності тільки з класичної словесності та російської і слов'янської словесностей. Предмети кваліфікаційних іспитів розподілялися на головні і додаткові. Так, для класичної словесності головними предметами були грецька і римська словесності і старожитності, а додатковими – філософія з історією і літературою.

З часом у вищій освіті з'явилася потреба чіткого розмежування та вивчення гуманітарних предметів, відповідно на 1-му відділенні філософського факультету був зроблений розподіл наук на історико-політичні та літературно-філологічні. Згідно з “Положеннями про надання наукового ступеня” за 1844 р., у таблиці іспитів на науковий ступень магістра можна побачити вже вісім розрядів (спеціальностей): філософії, грецької словесності, римської словесності, російської словесності, слов'янської словесності, східної словесності, загальної історії, російської історії, політичної економії і статистики². Спеціалізація починалася після закінчення чотирирічного курсу навчання, тобто студент історико-філологічного факультету отримував комплексну гуманітарну освіту, а потім обирав спеціальність для подальшого написання наукової роботи у магістратурі та докторантурі. На ступінь доктора наук у галузі філології передбачалося відділення загальної словесності, у якому існувало три “розряди”

¹ Таблицы для испытаний на ученые степени // Полное Собрание Законов Российской империи. Собрание второе. Том XII. Отделение 2. Штаты и табели. СПб., 1838. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nlr.ru/eres/law_r/search.php?regim=4&page=33&part=396

² Таблицы для испытаний на ученые степени // Полное Собрание Законов Российской империи. Собрание второе. Том XIX. Отделение 2. Штаты и табели. СПб., 1845. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nlr.ru/eres/law_r/search.php?regim=4&page=199&part=486

докторів: 1) філософії і давньої філософії, 2) слов'яно-російської філології і історичних наук, 3) політичної економії і статистики. Відділення східної словесності передбачало: 1) арабо-персидсько-турецько-татарської, 2) санскрито-тібетської, 3) тібето-монгольсько-татарської, 4) китайсько-манчжурської, 5) вірмено-персидсько-турецької словесності.

Наступним кроком у вирішенні питання спеціалізації став розподіл історико-філологічного факультету на історичне, класичне і слов'яно-російське відділення у 1864 р. за дозволом попечителя Київського навчального округу¹. Через п'ять років рада історико-філологічного та фізико-математичного факультетів звернулася до ради університету із проханням уже у рамках відділень розглянути питання про розподіл предметів на головні та додаткові. Для забезпечення роботи усіх трьох спеціалізацій на історико-філологічному факультеті передбачалася належна кількість викладачів, але насправді у 1868 р. на факультеті працювали всього 1 виконуючий обов'язки екстраординарного професора, 4 доценти і 1 приват-доцент².

Така ситуація була типовою для університетів середини XIX ст. Російський історик Т.В. Чумакова зазначала, що на всі університети Російської імперії того часу припадало 300 професорів і викладачів, які займалися не наукою, а лише викладацькою діяльністю³. За даними Щетиніної, підготовка наукових кадрів в період з 1863 по 1874 рр. відбувалася повільно. Порівняно з Санкт-Петербурзьким (25/25), Московським (13/17), Казанським (4/4) і Харківським (1/1) і Дерптським (7/5) університетами у Київському університеті на історико-філологічному факультеті було захищено всього 5 магістерських дисертацій і отримано 3

¹ Протоколы заседаний совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1867. – №.4. – С. 47–49.

² Історія Київського університету. 1834–1959/ відп. ред. О.З. Жмудський... – С. 41.

³ Чумакова Т.В. Наука в российских университетах (вторая половина XIX века) / Т. В. Чумакова // Высшее образование в России. – 2005. – № 2. – С. 105.

докторських ступеня¹. Причинами цього були як внутрішньофакультетська боротьба, так і невирішене питання кадрової політики.

Проблема спеціалізації на історико-філологічному факультеті знову кардинально постала у 1874 р. У документі “Докладные записки профессоров Модестова, Гогоцького и доцентов Фортинского, Терновського и Міщенко о необходимости реформы преподавания предметов на факультете” за 1874 р. описано новий проект факультетського курсу². Його ідея полягала у тому, що протягом перших двох років студенти мали прослухати вступні та ознайомчі курси з різних предметів, а останні два роки присвячувалися спеціалізації з трьох напрямів: класичного, слов’яно-російського та історичного. При цьому посилювався контроль напівкурсівих іспитів. З п’ятого семестру (3 курсу) предмети розподілялися на головні та допоміжні. За достатньої кількості оцінок “відмінно” і “добре” студент мав право доповісти декану, з якого напрямку він хотів би проходити спеціалізацію протягом наступних двох років навчання і отримати ступінь кандидата. Обговорення цього проекту затягнулося на декілька років і у було позитивно вирішено тільки у 1879 р.³.

Вже на початку ХХ ст. при вступі до університету на історико-філологічний факультет студенти обирали одну з 10 запропонованих спеціальностей: 1) філософія, 2) класична філологія, 3) порівняльне мовознавство, 4) російська філологія, 5) слов’янська філологія, 6) романська філологія, 7) германська філологія, 8) російська історія, 9) загальна історія та 10) історія мистецтв. Спеціалізація та розподіл студентів за групами відбувався від самого початку навчання. Всі предмети розподілялися на головні (обов’язкові), додаткові

¹ Щетинина Г. Н. Университеты в России и Устав 1884 года / Галина Исидоровна Щетинина. – М. : Наука, 1976. – С. 45.

² ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 912, арк. 32.

³ ДАК, ф. 16, оп. 313, спр. 145, арк. 132.

(обов'язкові), рекомендовані (необов'язкові) і байдужі (необов'язкові)¹. Перші дві групи предметів були необхідними для вивчення спеціалізації, в інші групи входили предмети загальноосвітнього характеру. З основних предметів кожної спеціальності студенти складали підсумковий іспит у державній комісії. Обов'язковою умовою було прослуховування предметів протягом 8 семестрів. З додаткових предметів студенти повинні були складати іспити у будь-якій послідовності у терміни, встановлені факультетом.

За таких змін логічним став пошук оптимізації університетського викладання, який був запропонований у вигляді предметної системи. В “УИ” за 1906–1907 рр. у “Списку предметів, які будуть читатись на історико-філологічному факультеті в осінньому півріччі 1906 р. відповідно до встановленого предметного плану викладання за розподілом їх за 10 спеціальностями...” зазначено: “Студентам немає необхідності записуватися на всі з перерахованих з кожної спеціальності предметів. Їм надається право, керуючись вказівками факультету, самостійно складати собі план прослуховування предметів відповідно до особистих обставин кожного з них... Поступове і вільне проходження кожним студентом, встановленого факультетом для отримання випускного свідоцтва, а після іспитів відповідного диплому буде видно з особової книжки кожного”². Тобто на зміну курсовій системі, яка передбачала поступове проходження обов'язкового курсу лекцій протягом року, прийшла предметна, яка була семестровою, компактнішою і мала на меті кардинально змінити систему університетської освіти.

¹ Общие учебные планы и правила историко-филологического факультета университета Св. Владимира / [состав. Декан Н. Бубнов] – К. : Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1907. – С. 7–8.

² Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете в Университете Св. Владимира на 1906–1907 учебный год // Университетские известия. – 1906. – № 10. – С. 10–11.

За словами А. Ю. Андрєєва, курсова система виникла ще у 1819 р. унаслідок введення випускних і курсових іспитів для студентів університетів у царській Росії і присвоєнням їм відповідного чину¹. Перехід на предметну систему перш за все був відмовою від багатопредметності і отримання енциклопедичної освіти на користь спеціальної. Тобто суспільство потребувало спеціалістів з конкретних галузей наук, а не універсальних учених. За словами професора Московського університету М. М. Покровського, “на перший план відразу висунуті дві головні групи – майбутні вчителі, професори і спеціалісти-вчені”². До цього часу студенти історико-філологічного факультету отримували енциклопедичну освіту на молодших курсах і інколи спеціальну на старших. Перевантажені загальноосвітніми предметами, їм бракувало часу на профілюючі. Іншим недоліком були виснажливі напівкурсів іспити із загальноосвітніх предметів. Тому головними завданнями, які постали при реформуванні історико-філологічного факультету, були 1) реорганізація кафедр для отримання спеціальної освіти, 2) створення гнучкої лекційної схеми³.

Згідно огляду “Загальних планів викладання на історико-філологічному факультеті за десятьма головними спеціальностями” за 1906–1907 рр. обов’язкові та додаткові предмети, обумовлені предметною системою викладання, були такими⁴:

Класична філологія. Головні: грецькі й латинські автори, історія грецької і римської літератури, грецька і римська державна старожитність, грецька

¹ Андреев А.Ю. О “новом прочтении” истории российских университетов / А.Ю. Андреев // Высшее образование в России. – 2009. – № 3. – С. 156.

² Покровский М. Н. Мысли о реформе университетского учебного строя на основе предметной системы / Михаил Николаевич Покровский // Современная летопись: Журнал Министерства Народного просвещения. – 1906. – № 3. – С. 17.

³ Там само. – С. 20.

⁴ Общие учебные планы и правила историко-филологического факультета университета Св. Владимира / ... – С. 10– 12.

етимологія і діалектологія, латинська етимологія і діалектологія, грецький і латинський синтаксис, грецька і латинська метрика, археологія, топографія Афін і Риму, художня міфологія, предмети загальної історії, крім середньовічної та нової історії. Додаткові: порівняльне мовознавство, давня філософія, давня історія, історія античного мистецтва.

Слов'янська філологія. Головні: слов'янські мови та літератури, церковнослов'янська мова. Додаткові: історія російської мови та літератури, історія і етнографія слов'ян, порівняльна граматики, історія філософії, історія західноєвропейських літератур, два класичних автора.

Російська філологія. Головні: методологія російської літератури, історія літератури та мови. Додаткові: історія західноєвропейських літератур, слов'янських літератур, загальний курс слов'янознавства, порівняльна граматики слов'янських мов, церковнослов'янська мова, російська історія.

Порівняльне мовознавство. Головні: порівняльна граматики індоєвропейських мов, санскрит, готська мова, церковнослов'янська мова. Додаткові: два класичні автори, логіка, психологія, класична філологія, слов'янська і російська філологія, романська і германська філологія.

Романська філологія. Головні: вступ до романської філології, романські мови, література романських народів, загальний курс історії західноєвропейської літератури. Додаткові: вступ до германської філології, одна з германських мов з літературою, теорія словесності, порівняльна граматики індоєвропейських мов, історія західноєвропейського мистецтва середніх віків, історія грецької та римської літератури, два класичних автори. Додаткові: історія російської літератури, історія давньої, середньовічної і нової філософії, історія середніх віків і нового часу, логіка і психологія.

Германська філологія. Головні: вступ до германської філології, мова і література германських народів, історія західноєвропейських літератур. Додаткові: одна з романських мов з літературою, вступ до романської філології, решта – ті самі, що для романської філології.

З наведеного вище можна побачити чіткий розподіл мовознавчих дисциплін з подрібненням на спеціалізацію. Головними групами предметів стають мова, література, історія (разом із старожитністю, археологією) та філософія. Додаткові предмети мають покращити підготовку до професійної діяльності студентів у майбутньому. За словами В. М. Івановського, “предметна система навчального плану полягала у тому, що в ній розробляється не один навчальний план для цілого факультету (відділення), а низка планів для більш подрібнених груп, з яких у центрі кожної знаходиться один з головних предметів, одна з систем наук і дисциплін, яка внутрішньо пов’язана і єдина. Головний предмет підлягає більш детальному вивченню, а поряд з ним вивчають споріднені, але не так детально, як головний предмет”¹. Таким чином, на факультеті був не один, а десять навчальних планів. В. М. Івановський також наголошував, що статут 1884 р. і пов’язані з ним навчальні плани з насильницьким упровадженням “класицизму” не йшли на користь вищій освіті, тому предметна система, в першу чергу, мала поліпшити саме систему університетської освіти.

Про впровадження предметної системи в Київському університеті згадував філософ В. Ф. Асмус: ”У Київському університеті діяла так звана “предметна система” навчання, яка прийшла сюди, як і у деяких дореволюційних університетах, на зміну системі “курсовій”. За “курсової” системи послідовність предметів і курсів, які треба було прослухати і скласти, була жорсткіше визначена навчальним планом. “Перестрибувати” під час проходження навчання з одного предмету на інший було неможливо – заборонено. Неможливо було, наприклад, прослухати і скласти історію філософії перш ніж було складено вступ до філософії, чи скласти історію давньоримської літератури до того, як студент склав історію літератури давньогрецької. Всі студенти кожного року навчання

¹ Ивановский В. Н. Предметная система в наших университетах и ее применение к философским наукам / В. Н. Ивановский // Журнал Министерства Народного просвещения. Современная летопись. – 1907. – № 11. – С. 1–48.

одночасно слухали, а потім складали одні й ті самі предмети”¹. В. Ф. Асмус теж зазначав, що “для предметної системи не було суворої регламентації послідовності у прослуховуванні і складанні курсів навчального плану. Послідовність виконання плану могла дещо варіюватися за бажанням і вибором самого студента, але вступний курс для будь-якого предмету обов’язково йшов перед самим предметом, ця свобода вибору була відносною і була до певної міри обмежена випадковістю, тим, які курси оголошено і у кожному даному семестрі”.

Таким чином, організація проходження студентами всіх курсів з обраної спеціальності була орієнтована на 4 роки. Для студентів пропонувався набір предметів на певне півріччя, з яких вони довільно вибирали собі ті, які будуть відвідувати. Навчальні програми мали дворічний період повторення і завдяки цьому викладання наступного року дещо відрізнялося від попереднього за певними групами предметів. Програми викладання, на відміну від сучасних, нагадували не “конвеєр” із суворим послідовним проходженням фіксованого семестрового або річного набору предметів, а “матрицю”, з якою студенти вибирали довільні місця та їх чергування, з наміром пройти за 4 роки. Така предметна система мала поглибити спеціалізацію. Для відвідування лекцій “кожен студент чи вільний слухач був зобов’язаний на початку кожного семестру на особливому бланку подати деканові запис на лекції, де він повинен чітко вказати, у якого викладача і скільки годин він бажає у даному семестрі слухати і у яких практичних заняттях брати участь”². Студенти отримували лекційну книжку, де записувалися кількість годин і прізвище професора, у якого вони проходили курс лекцій, а після проходження повного циклу (8 семестрів), допускалися до остаточних іспитів. За такої системи дуже важливо було не пропустити курс, щоб

¹ Асмус В. Ф. Философия в Киевском университете в 1914-1920 годах (из воспоминаний студента) // *Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 ...* – С. 252.

² Общие учебные планы и правила историко-филологического факультета университета Св. Владимира / ... – С. 15.

не залишитися на наступний рік і вчасно скласти іспити. Тривалість навчання не могла перевищувати 10 семестрів, оскільки за невиконання всіх вимог студента відраховували. Крім теоретичних курсів (лекцій) існували також практичні заняття (семінари), на яких студенти займалися розбором рефератів на задані теми в рамках спецкурсу протягом не менш чотирьох семестрів. Ці реферати могли бути зараховані як курсовий твір з предмету обраної спеціальності. Іспити з додаткових предметів можна було складати протягом навчання на початку і в кінці кожного семестру, курсові іспити з основних предметів здавали тільки в екзаменаційній комісії наприкінці року.

З 1906–1907 рр. в “УИ” починають наводити детальний огляд предметів за розподілом між викладачами, розрахований на обидва півріччя. Перед початком кожного півріччя публікували повний огляд предметів (перелік лекцій і практичних занять з десяти спеціальностей). Очевидно, це було необхідно через часте ревізування програм і включення до них нових розділів і джерел, що було важливим як для викладачів, так і для студентів. Всі викладачі вели консультації (“совещательный час”), вони призначалися безпосередньо після лекцій. Головною відмінністю стало зменшення кількості різнорідних предметів, розрахованих на 1–2 години на тиждень і введення більших за обсягом курсів, важливих для оволодіння мовою.

Часте ревізування програм спричинило появу нового проекту викладання на історико-філологічному факультеті вже у 1909 р.¹ Порівняно з попереднім 1907 р. він мав велику кількість нововведень, які стосувалися в основному програм до іспитів та вимог до студентів, що істотно зросли. Якщо навчальні плани і правила історико-філологічного факультету 1907 р. стосувалися організації 10 груп спеціальностей, подрібненню цих спеціалізацій на головні, додаткові, рекомендовані предмети та їх чергування, то у 1909 р. викладання передбачало чотири відділення на історико-філологічному факультеті: класичне, слов’яно-

¹ Проект учебных планов историко-филологического факультета, Университета Св. Владимира. – К. : Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1909. – С. 5.

російське, історичне та романо-германське, яке було запропоновано комісією 1902 р. У рамках кожного допускалася вузча спеціалізація за умови виконання всіх загальних вимог відділу. Класичне відділення поділялося на класичну філологію, філософію і порівняльне мовознавство, слов'яно-російське відділення – на російську філологію, слов'янську філологію і порівняльне мовознавство, романо-германське – на романську філологію, германську філологію і порівняльне мовознавство, історичне – на російську історію, загальну історію (давня, середня, нова історія), а також історію мистецтв. Спеціалізація починалася з першого курсу. У зв'язку з таким подрібненням спеціальностей кількість дисциплін на одного викладача зростає до чотирьох в основному за рахунок спеціальних курсів, які читалися в окремих групах. Звичайно, це були практичні заняття і семінари. Однак, така реорганізація являла собою лише намагання диференціювати дисципліни шляхом їх перерозподілу.

У 1911 р. знов були видані чергові “Навчальні правила і програми історико-філологічного факультету” цікаві тим, що там представлено детальні вимоги до програм курсових і остаточних іспитів для юридичного, медичного та історико-філологічного факультетів¹. Студенти як спеціальних, так і неспеціальних факультетів ґрунтовно знайомилися із давнім світом, культурою, літературою і мовою. За свідченням В. О. Романовського, “...що стосується іспитів за спеціальними дисциплінами такими, наприклад, як латинський автор Тацит, Лукрецій, Тит Лівій та ін., то тут вимагали не тільки знання мов і вільний переклад тексту, але й науковий коментар, який складався із історичних відомостей та побутових подробиць тексту...”².

¹ Учебные правила и программы историко-филологического факультета Императорского университета Св. Владимира / [состав. Декан Н. Бубнов] – К.: Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1911. – 134 с.

² Романовский В. А. К истории подготовки профессорских кадров в дореволюционное время// *Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 ...* – С. 281.

У 1913 р. в “УИ” опубліковано протокол засідання Ради університету, на якій обговорювалися проблеми подрібненості навчальних планів і спеціалізації¹. Цей документ містить порівняльний аналіз планів викладання і багато інформації про систему іспитів. Так, курсових іспитів до 1884 р. не було, їх вперше було запроваджено у 1889 р. До цього система атестування складалася з напівкурскових іспитів, яких для кожної спеціальності могло бути більше 10. При перегляді планів викладання у 1907 р. було визнано доцільним застосувати принцип спеціалізації у напівкурскових іспитах і скоротити кількість іспитів, обов’язкових для всіх спеціальностей, до чотирьох – латинська мова, грецька мова, одна з сучасних мов і богослів’я. Це дало змогу зменшити навантаження як на студентів, так і на викладачів і запровадити диференційовану спеціалізацію – 10 спеціальностей замість 4, а також увести нові предмети. Однак, разом з цим знову почала зростати кількість обов’язкових предметів. На думку викладачів факультету, детальна диференціація спеціальностей була можлива лише у випадку мінімальної кількості загальнообов’язкових предметів і винесення на підсумковий іспит тільки головних предметів кожної спеціальності. Головним рушієм таких змін були вимоги до вчителів середніх навчальних закладів, посади яких складали основний ринок праці для випускників університету. Ці вимоги полягали у складанні спеціального іспиту на звання вчителя з тих обов’язкових предметів, з яких не було оцінки у дипломі. Подрібненість спеціалізації викликала недовіру у Міністерства народної освіти і 14 липня 1908 р. був виданий циркуляр, який зобов’язував попечителів призначати на посаді вчителів лише осіб, які представляють у дипломі оцінки з усіх предметів, указаних у вимогах до вчителів від 1896 р. Це створювало серйозні проблеми для випускників при влаштуванні на службу, тому університет був змушений звернути на це увагу і розробив нові правила 1909 р., згідно з якими кількість обов’язкових предметів зросла до 14, тоді як кількість спеціальних предметів залишалася такою самою. Як наслідок,

¹ Протоколы заседаний совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1913.– № 9. – С. 39–88.

загальна кількість предметів, оцінки з яких ставилися у диплом, стала складати від 24 до 27 і навантаження виявилось занадто великим.

З цих причин 26 серпня 1911 р. прийнято новий план викладання на історико-філологічному факультеті, узгоджений з новими міністерськими правилами іспитів та вимогами до них. Нові правила істотно зменшили загальну кількість оцінок у дипломі, яка тепер не перевищувала 19, а кількість обов'язкових зменшилась до 8. Це усувало подрібненість спеціальностей і чітко фіксувало їх кількість чотирма видами дипломів. Слід зазначити, що організації викладання ці правила майже не стосувалися. Проте вже восени 1911 р. був підготовлений новий проект викладання.

Такі численні реорганізації змусили історико-філологічний факультет 20 квітня 1912 р. провести засідання, на якому було вирішено довести до відома попечителя Київського навчального округу, що “спішної необхідності у перегляді правил 26 серпня 1911 р. щодо збільшення числа спеціальностей та детальнішого диференціювання дипломів немає”¹. У цьому ж документі наводиться кількість спеціалістів за 1906–1912 рр. Так, число студентів класичної філології на факультеті складало 18 осіб, з яких дійсних студентів – 15 осіб, отримали залікові свідоцтва – 2 особи, а диплом – 1 особа. Кафедра германської філології мала 6 дійсних студентів, кафедра романської філології – 3 студента, порівняльного мовознавства – 2 студента. Було видано 1 залікове свідоцтво і 1 диплом, а студентів на той час кафедра не мала. З цього робимо висновок, що мовознавчі кафедри не були популярними на той час.

Слід зазначити, що на початку ХХ ст. університетська освіта поступово відходила на другий план через нестабільну ситуацію у суспільстві. За словами Ю. А. Кулаковського, цей час характеризувався “тяжкими затримками у навчальному житті університету, які затягнулися надовго, оскільки (він) був заповнений переглядом різноманітними комісіями статуту, промовами студентів і

¹ Протоколы заседаний совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1913.– № 9. – С. 56.

всілякими іншими перепонами, ускладнюючими університетський процес отримання знань... Дивна доля наших університетів. Коли я починав університетську службу, був безлад, який не усували, очікуючи на новий статут. Потім весь час мудрили зі статутом 1884 р., а у 1905 р. вирішили, що будь-який статут вже відмінили, тепер (1909) тягнуть мороку із новим статутом, який не має шансів пройти...”¹. Тобто перегляд навчальних правил і програм, ревізування випускних і напівкурсних іспитів, перегляд кількості спеціалізацій став своєрідним відображенням ситуації, яка склалася в країні.

У 1912 р. Міністерство народної освіти знову підняло питання про зміну структури історико-філологічних факультетів Російської імперії і створення нових відділень філософських наук, історії мистецтв, порівняльного мовознавства². У Київському університеті порівняльне мовознавство вивчали на трьох відділеннях – класичному, слов’яно-російському і романо-германському у той час, коли у Санкт-Петербурзі у 1906 р. вже було заплановане окреме відділення порівняльного мовознавства. Головною ідеєю міністерства було об’єднання лінгвістичних дисциплін із вивченням слов’янської філології. Таким чином, бачимо тенденцію до виділення порівняльного мовознавства в окрему групу.

Слідкуючи за змінами в університетській освіті, можна також помітити звернення до методичних аспектів у підготовці спеціалістів для середніх навчальних закладів. Життя вимагало практичної сторони, а саме підготовлених вчителів для шкіл. У своїх спогадах історик В. О. Романовський згадує, що крім іспитів на звання вчителя Міністерство народної освіти у 1908–1909 рр. запровадило щорічні педагогічні курси, “де велику увагу приділяли вивченню приватних методик. Таким чином навчання в університеті доповнювалося

¹ Матвеева Л. В. Юлиан Кулаковский: жизнеописание / Л. В. Матвеева // [отв. ред. Я. Р. Дашкевич]; Институт востоковедения им. А.Крымского НАН Украины. – К. : Стило, 2002. – С. 417.

² ЦДАК, ф. 707, оп. 162, спр. 35, арк. 1–2.

педагогічною практикою”¹. Тепер система лекційних курсів і практичних занять, а також педагогічної практики підвищували ефективність підготовки кадрів.

На жаль, неможливо робити повноцінні висновки про наслідки впровадження предметної системи в Київському університеті через брак фактичної інформації і незавершеність реформи. Ймовірно, ця реформа стала спробою змінити підходи у викладанні предметів, структурувати насичену програму і, завдяки відносній свободі вибору предметів, привнести “особистісно-ціннісний підхід у засади навчального планування”. Але, за словами Н. В. Юшиної, “у наслідок багатьох причин реформа по впровадженню предметної системи навчання в університетах не була доведена до логічного завершення.”².

Після перевороту і початку військових дій у жовтні 1917 р. університет Св. Володимира практично припинив своє існування. Намагання відновити його діяльність з боку Центральної Ради та гетьманського уряду у 1918–1919 рр. не мали успіху, оскільки забезпечувати належну роботу навчального закладу за умов постійних бойових дій та революційного хаосу було дуже складно. У цей час на історико-філологічному факультеті залишалися А. І. Сонні, В. П. Клінгер, М. В. Пахаревський, Ю. А. Яворський, А. І. Степович, М. Л. Туницький, І. В. Шаровольський, К. Д. Раммат, А. А. Бартоломуччі, М. І. Бруненек³. У період існування Української держави Гетьмана П. Скоропадського Імператорський університет Св. Володимира набув офіційного статусу російського університету і його робота тривала до лютого 1919 р., коли більшовики зайняли Київ і об’єднали

¹ Романовский В. А. К истории подготовки профессорских кадров в дореволюционное время // *Alma mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 ...* – С. 291.

² Юшина Н. В. Становление учебного плана как нормативно-правового документа (XVI – начало XX века) / Н. В. Юшина // *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена* – 2007. – Т. 16, № 40. – С. 563.

³ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 1309, арк. 1–3.

університет Св. Володимира та новостворений Київський український державний університет в одну установу – Київський університет – із головним завданням – підготовки радянської інтелігенції. За кілька років університет втратив переважну більшість викладацьких кадрів. Багато викладачів змушені були емігрувати, а для тих, хто залишився доля склалася трагічно. Коли радянська влада відновила діяльність університету, він майже повністю змінив як професорсько-викладацький склад, так і предмети викладання і загалом являв собою зовсім інший навчальний заклад, що практично нічим не нагадував колишній університет.

З вищезначеного робимо висновок, що на третьому етапі (1884–1919) відбулася реорганізація викладання на історико-філологічному факультеті на початку ХХ ст. в університеті Св. Володимира. Курсова система, за якої вивчення предметів розтягувалося на роки, була замінена на гнучкішу предметну систему, яка методично організовувала проходження предметів за семестри. Замість одного плану для всього факультету почали розроблятися і ревізуватися плани для всіх відділень згідно десяти спеціальностей. Періодичні цикли головних і допоміжних предметів на кожен рік передбачали проходження студентом повного курсу на відповідному відділенні. Система вивчення предметів, яка на цей час була вільною і створена на зразок системи західних університетів із проходженням предметів і курсів за вибором протягом чотирьох років, мала поглибити спеціалізацію та зосередити викладання філологічних дисциплін навколо головного предмету. Вивчення філологічних предметів розподілялося у трьох напрямках: класична, романо-германська та слов'яно-російська філологія. Разом із спеціалізацією з'явилися відповідні лінгвістичні та літературознавчі дисципліни, які забезпечили випускникам ґрунтовну філологічну освіту. Педагогічна практика, націлена на підготовку вчителів для середніх шкіл, доповнювала систему лекційних курсів і практичних занять і підвищувала ефективність підготовки кадрів.

ВИСНОВКИ

Аналіз стану теми наукової розробки свідчить про те, ще окремої ґрунтовної праці, присвяченої вивченню становлення та розвитку філологічних дисциплін в університеті Св. Володимира (1834–1919) досі не існує. Історіографія представлена окремими роботами з історії Київського університету та його професорсько-викладацького складу. Джерельна база дослідження охоплює опубліковані та неопубліковані матеріали, останні з яких все ще утримуються у різних фондах державних архівів м. Києва.

У ході проведеного дослідження на основі архівних матеріалів та спеціалізованої літератури встановлено, що в університеті за період 1834–1919 рр. був створений філологічний осередок, який пройшов довгий шлях свого становлення та розвитку. Крім того, слід звернути увагу на орієнтацію осередку на європейське мовознавство і виділити декілька етапів.

Перший етап зародження (1834–1863) умовно поділений на два підетапа. На першому підетапі (1834–1839), який тривав до закриття університету у 1939 р., на філософському відділенні відбувається формування мовних кафедр за рахунок колишніх викладачів Кременецького ліцею (1834–1839). Філологічні дисципліни із самого початку поділялися на класичну, російську філологію та сучасні європейські мови. Другий підетап (1840–1863) характеризується відокремленням історико-політичних та літературно-філологічних наук та створенням у 1850 р. історико-філологічного факультету, який став повноцінним осередком філологічної освіти. Протягом 50-х рр. XIX ст. відбувалася посилена реакція у галузі освіти з боку російського уряду, зменшення наукових зв'язків з університетами Європи. У цей час на кафедрах класичної філології активно працюювали німці, вихованці Дерптського університету. На мовознавчих кафедрах з'являються перші вихованці Київського університету (К. Ф. Страшкевич, М. Т. Костир, А. І. Линниченко). У 40-х-50-х рр. XIX ст. почалася активна розробка програм та стандартизація підручників для реалізації

навчального процесу, що вказує на формування власної навчально-методичної бази.

Другий етап (1863–1884) становлення багатий на суттєві зміни, обумовлені дією університетського статуту 1863 р. На історико-філологічному факультеті з'явилися нові кафедри порівняльної граматики індоєвропейських мов (з 1884 р. – порівняльного мовознавства) та історії всесвітньої літератури (з 1884 р. – кафедра історії західноєвропейських літератур). У цей період з'явилися перші передумови спеціалізації філологічних дисциплін. На кафедрах класичної та слов'янської філології активно проводилася науково-дослідна робота, розроблялися відповідні курси. Послаблення цензури і контролю дозволило університетському філологічному осередку активно взаємодіяти із західноєвропейською спільнотою.

Третій етап (1884–1919) розвитку характеризується змінами у структурі й змісті філологічної освіти. У 1906 р. в університеті ввели предметну систему, метою якої було удосконалення діалогу студента і викладача і кардинальна зміна у ставленні до викладання університетських дисциплін. Загальновизнаним стало бачення університету як осередку спеціальної освіти тоді, як загальну освіту повинна забезпечувати середня школа. Відбувається активна розробка програм і планів та подрібнення спеціалізації разом із поглибленим вивченням філологічних дисциплін.

Встановлено, що кафедра порівняльної граматики індоєвропейських мов була незаміщеною з 1863 р. по 1885 р., хоча порівняльно-історичне мовознавство було одним із найважливіших напрямків у мовознавстві XIX ст. Однією з причин довгої відсутності викладача була внутрішньоуніверситетська боротьба професорської корпорації. До початку XX ст. кафедра порівняльної граматики індоєвропейських мов представлена лише одним викладачем, вихованцем Дерптського університету Ф. І. Кнауером, який займався вивченням та викладанням санскриту та генеалогічної спорідненістю індоєвропейських мов.

Визначено, що із запровадженням у 1863 р. кафедри історії всесвітньої літератури (з 1884 р. – історії західноєвропейських літератур) на історико-філологічному факультеті з'явилася значна кількість нових спецкурсів з культури

та літератури європейських народів. Вагомий внесок у розвиток спецкурсів з історії західноєвропейських літератур зробили М. П. Дашкевич, Є. В. Анічков, І. І. Гливенко, Ф. Г. Де-Ла-Барт та І. В. Шаровольський, які змогли створити повноцінний літературознавчий осередок. Впровадження проф. М. П. Дашкевичем романського (1887) й германського (1888) семінарів стало рушійним фактором у викладанні групи предметів романо-германської філології. Крім цього, М. П. Дашкевич та Ф. Г. Де-Ла-Барт досліджували джерела українського етносу, що вказує на їх наукові інтереси у галузі історії та культури України.

Встановлено, що через відсутність належної кадрової політики проблема кадрового забезпечення кафедр класичної філології часто вирішувалася за рахунок вихованців інших університетів. На початку кадрове поповнення відбувалося з Кременецького ліцею (Й. Й. Мікульський, Й. В. Корженевський, М. Ю. Якубович) та Дерптського університету (І. Я. Нейкірх, О. К. Деллен). З 60-х рр. XIX ст. були запрошені вихованці Санкт-Петербурзького (П. І. Аландський, В. І. Модестов, І. В. Цветаєв) та Московського університетів (Ю. А. Кулаковський, М. Є. Скворцов). Тільки із середини XIX ст. у Київському університеті серед професорсько-викладацького складу з'явилися власні кадри (К. Ф. Страшкевич, Ф. Г. Міщенко, С. І. Бех), кількість яких поступово збільшилася на початку XX ст. (С. С. Дложевський, В. П. Клінгер, М. В. Пахаревський, М. Я. Калинович).

Визначено, що ставлення до сучасних європейських мов протягом XIX ст. залишалося як до факультативних, незважаючи на їх обов'язковість. Не існувало жодних відділень чи кафедр, а викладання проводили лектори до початку XX ст. Кадрове поповнення відбувалося переважно з мігрантів країн Європи, оскільки підготовки викладачів сучасних європейських мов не існувало і самі мови не були об'єктом окремого філологічного дослідження. В університеті працювали випускники Паризького (А. К. Плянсон, Л. Е. Пекюс), Лондонського (Я. Я. Госкінс) та Санкт-Петербурзького (Є. В. Анічков, І. І. Гливенко, В. В. Даніель, Ф. Г. Де-Ла-Барт) університетів, а лектори німецької мови були

випускниками Депртського університету (Ф. К. Андерсен, С. І. Краузе, П. В. Лукашевич, О. Ф. Свенсон).

З'ясовано, що до розробки славістичних дисциплін активно долучилися О. О. Котляревський, Т. Д. Флоринський, А. І. Степович, О. М. Лук'яненко, А. М. Лобода, В. О. Розов, В. М. Перетц, О. І. Соболевський. Саме на кафедрі російської філології почали вивчати і впроваджувати українську мову, історію та літературу А. М. Лобода, В. М. Перетц, В. О. Розов, Ю. А. Яворський. У той же час Т. Д. Флоринський та О. І. Соболевський не визнавали окремішності українського народу і відстоювали ідеї великодержавного шовінізму. В цілому протягом 1834–1919 рр. загальна кількість росіян та українців на обох кафедрах була приблизно однаковою.

Доведено, що завдяки активній діяльності професора кафедри історії західноєвропейських літератур М. П. Дашкевича питання створення відділення романо-германської філології, яке розглядалося з 1892 р., було позитивно вирішено тільки у 1908 р. У результаті кафедру західноєвропейських літератур було офіційно поділено на відділи романської і германської філології. Створення романо-германського відділення дозволило сучасним європейським мовам разом з літературами отримати свій структурний підрозділ і стати об'єктом окремого дослідження.

Визначено, що курсова система, за якої вивчення предметів розтягувалося на роки, у 1906 р. була замінена на гнучкішу предметну систему, яка методично організовувала проходження предметів за семестри. Замість одного плану для всього факультету почали розроблятися і ревізуватися плани для всіх відділень згідно десяти спеціальностей із розподілом предметів на головні і додаткові. Періодичні цикли головних і допоміжних предметів на кожен рік передбачали проходження студентом повного курсу на відповідному відділенні. Система вивчення була створена на зразок західних університетів із проходженням предметів і курсів за вибором протягом чотирьох років і мала поглибити спеціалізацію та зосередити викладання філологічних дисциплін на головному предметі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**Джерела*****Архівні матеріали*****Державний архів м. Києва (ДАК)****Фонд 16: Київський університет Св. Володимира.****Оп. 313.**

1. Спр. 145. По вопросу о разделении историко–филологического факультета на отделения, 147 арк.

Оп. 340.

2. Спр. 85. О конкурсе на замещение должности лектора английского языка в Университет св. Владимира и о назначении на оную господина Смита, 15 арк.

3. Спр. 114. Отчет академика Латышева о деятельности историко-филологической испытательной комиссии при университете, 4 арк.

4. Спр. 122. Об учреждении при историко-филологическом факультете университета Романо-германского отделения, 7 арк.

Оп. 361.

5. Спр. 30. О программах преподавания на первое полугодие 1854–55 учебного года, 30 арк.

6. Спр. 42. Темы для обязательных сочинений на второе полугодие 1854–1855 учебного года, 8 арк.

7. Спр. 56. Отчет о преподавании за первое полугодие 1854–1855 учебный год, 16 арк.

Оп. 465.

8. Спр. 90. Копия инструкции о порядке надзора за преподаванием в университете от 23 сентября 1851 г., 12 арк.

9. Спр. 96. Программа преподавания на историко-филологическом, физико-математическом, юридическом и медицинском факультетах университета на 2е полугодие 1852/53 учебного года, 53 арк.
10. Спр. 859. Программы преподавания на 2е полугодие 1851/52 учебного года, 28 арк.
11. Спр. 912. Докладная записка профессоров Модестова, Гогоцкого и доцентов Фортинского, Терновского и Мищенко о необходимости реформы преподавания предметов на факультете, 1874 г., 32 арк.
12. Спр. 1130. Протоколы заседаний деканата факультета и материалы к ним Т. III, 1906 г., 172 арк.
13. Спр. 1131. Протоколы заседания деканата и материалы к ним Т. IV, 1906 г., 143 арк.
14. Спр. 1132. Протоколы заседаний деканата факультета и материалы к ним Т. V, 1906 г., 120 арк.
15. Спр. 1133. Протоколы заседания деканата факультета и материалы к ним. Т. VI, 1906 г., 101 арк.
16. Спр. 1202. Протоколы заседаний деканата факультета и материалы к ним (6 апреля – 29 сентября 1912 г.), 134 арк.
17. Спр. 1239. Протоколы заседания деканата факультета и материалы к ним Т. I, 1915 г., 91 арк.
18. Спр. 1243. Отчеты о практических занятиях студентов факультета в 1915г., 40 арк.
19. Спр. 1309. Программа преподавания на факультете в 1920 году., 20 арк.
20. Спр. 4750. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 391 арк.
21. Спр. 4757. Формулярные списки служащих университета, 626 арк.
22. Спр. 4760. Формулярные списки служащих университета 1889 г., 160 арк.
23. Спр. 4763. Формулярные списки служащих университета, 397 арк.
24. Спр. 4766. Формулярные списки служащих университета, 94 арк.
25. Спр. 4769. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 70 арк.
26. Спр. 4772. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 69 арк.
27. Спр. 4779. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 87 арк.
28. Спр. 4788. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 44 арк.
29. Спр. 4794. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 46 арк.

30. Спр. 4802. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 73 арк.
 31. Спр. 4805. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 68 арк.
 32. Спр. 4807. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 73 арк.
 33. Спр. 4808. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 94 арк.
 34. Спр. 4816. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 98 арк.
 35. Спр. 4822. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 100 арк.
 36. Спр. 4829. Послужные списки преподавателей и служащих университета, 56 арк.

Оп. 469.

37. Спр. 65. Дело об отказе университета использовать учебник по грамматике французского языка Ноэля и Шапсаля в переводе Новицкого для преподавания в университете французского языка, 834 арк.

Оп. 474.

38. Спр. 6. Программы по латинскому, английскому, французскому языкам и греческой словесности и математике на 1862–1863 учебный год, 30 арк.
 39. Спр. 21. Учебные планы историко-филологического факультета, 1902 г., 28 арк.

**Інститут рукопису Національної бібліотеки України
імені В.І. Вернадського НАН України (ІР НБУВ)**

Фонд X: Всеукраїнська Академія наук (ВУАН)

40. Спр. 4812. Анічков Євген Васильович. / Біографія /, 1 арк.
 41. Спр. 17318. Дубровський В. / Професор С.С. Дложевський. / Некролог / 1930 р., 3 арк.
 42. Спр. 6428–6429. Степович А. И. Автобиографические данные, 6 арк.

Фонд 179. Степович Андроник Иоанникиевич

43. Спр. 1. Жизнеописание / Краткое / пр. Степовича А.И., 9 арк.
 44. Спр. 231. Характеристика ученой и преподавательской деятельности приват-доцента кафедры славянской филологии Киевского университета А. М. Лукьяненко, 2 арк.

Фонд 37. Лобода Андрій Митрофанович

45. Указ о награждении Лободы Андрея Митрофановича орденом Анны третьей степени 22 апреля 1906 г., 2 арк.

46. Спр. 212. Указ о награждении Лободы Андрея Митрофановича орденом Станислава второй степени 19 марта 1909 г., 2 арк.

47. Спр. 213. Указ о награждении Лободы Андрея Митрофановича орденом Станислава третьей степени 19 марта 1909 г., 2 арк.

Ф. XXI. Яворський Юліан Андрійович

48. Спр. 233. Заява професорів Київського університета Т. Флоринського, А. Лукьяненко, И. Шаровольского, М. Бубнова и А. Сонни в историко-филологический факультет о допущении Ю. А. Яворского к чтению лекций по славянской филологии в качестве приват-доцента 1914 г., 2 арк.

**Центральний державний історичний архів України, м. Київ
(ЦДАК України)**

Фонд 707: Управління Київського учбового округу**Оп. 8.**

49. Спр. 239. Дело канцелярии г. Попечителя Киевского Учебного Округа по предоставлении Совета Университета Св. Владимира об объявлении на кафедре английского языка конкурса и определении учителя Фреймана (13 авг. 1842 – 1 окт. 1843 гг.), 30 арк.

Оп. 58.

50. Спр. 54. О результатах объявленных Университетом Св. Владимира конкурсов для замещения вакантной должности лекторов английского и итальянского языков, 17 арк.

Оп. 159.

51. Спр. 50. Переписка Министерства с Киевским университетом, 1908 г., 30 арк.

Оп. 162.

52. Спр. 35. По вопросу об открытии при историко-филологических факультетах университетов сверх основных трех или четырех отделений еще другие отделения для изучения специальностей, 10 арк.

Государственный архив Томской области (ОГКУ ГАТО)

Фонд 3. Томское губернское управление (1882-1917)**Оп. 77.**

53. Спр. 1226. 0 высланном в Томскую губернию на основании п. 17 ст. 19 правил военного положения Фридрихе Кнауэре, 65 арк.

Публікації джерел

54. Alma mater. Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 : матеріали, документи, спогади : [у 3 кн.] / упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський]. – К., 2000–2001. – Кн. 1 : Університет Св. Володимира між двома революціями. – 2000. – 704 с.

55. Авсеенко В. Г. Школьные годы. Отрывки из воспоминаний, 1852–1863 / Василий Григорьевич Авсеенко // Исторический вестник. – 1881. – Т. 4. – С. 707–734.

56. Аничков Е. В. Научные задачи истории литературы. / Евгений Васильевич Аничков // Университетские известия. – 1896. – № 4. Часть неофиц. – С. 1–12.

57. Аничков Е. В. Язычество и Древняя Русь / Е. В. Аничков. – СПб. : тип. М.М. Стасюлевича, 1914. – 386 с.

58. Блонский П. П. Мои воспоминания / Павел Петрович Блонский. – М. : Педагогика, 1971. – 175 с.

59. Бруненок М. И. Метод и цель преподавания новых языков (по поводу IX нефилологического съезда в Лейпциге) / Мартин Иванович Бруненок. – Тип. И.И. Горбунова.– Киев, 1900. – 19 с.

60. В историко-филологический факультет ун. Св. Владимира заслуженного ординарного проф. Сонни А. И. / Адольф Израилевич Сонни // Университетские известия. – 1913. – №12. Часть неофиц. – С. 206–207.
61. Веселовский А. Воспоминания об А. А. Котляревском / Алексей Веселовский // Киевская старина. – 1888. – № 9. – С. 395–414.
62. Виндинг В. В. Сборник постановлений и распоряжений начальства по Университету Св. Владимира и прочим русским университетам / В.В. Виндинг. – Ч. 1. – К., 1872. – IV, 320 с.
63. Воловенко П.Ф. Сборник постановлений и распоряжений начальства по Университету Св. Владимира и прочим русским университетам с 1892 по 1911 гг. / П. Ф. Воловенко. – К., 1912. – 1020 с.
64. Вспоминая В. Ф. Асмуса... [Текст] / ред. И. И. Блауберг. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 295 с.
65. Вступительная лекция доцента по кафедре славянской филологии Т. Д.Флоринского, произнесенная 9-го марта 1882 г. [Текст] / Тимофей Дмитриевич Флоринский // Университетские известия. – 1882. – №4. – С. 63–72.
66. Галинская И. Л. Загадки известных книг / И. Л. Галинская – М.: Наука, 1986. – 128 с.
67. Де-Ла-Барт Ф. Г. Шевченко – народный поэт / Фердинанд Григорьевич Де Ла Барт // Сборник, посвященный памяти Тараса Григорьевича Шевченка. – М. : Тип. К. Л. Меньшова, 1912. – 221 с.
68. Записки и речи, читанные при открытии Императорского Университета Св. Владимира 15 июля 1834 г. – Киев, 1840. – 119 с.
69. Записка о состоянии и деятельности Императорского университета Св. Владимира в 1889 году // Университетские известия. – 1890. – № 1. – С. 1–27.
70. Записка о состоянии и деятельности Императорского университета Св. Владимира в 1890 г. // Университетские известия. – 1891. – № 2. – С. 1–26.
71. З іменем Святого Володимира : Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників : [в 2-х кн.] / [упор. В. Короткий, В. Ульяновський]. – К., 1994. – Кн. 2. – 453 с.

72. Извлечение из отчетов лиц, отправленных за границу для приготовления к профессорскому званию // Журнал Министерства народного просвещения. – 1866. – №СXXXII. – Часть неофиц. Отдел 3. – 1866. – С. 177–207.
73. Кнауер Ф. И. Вступительная лекция по сравнительному языковедению / Федор Иванович Кнауер // Университетские известия. – 1885. – № 3. – С. 57–66.
74. Кнауэр Ф. И. О происхождении имени народа Русь. /Федор Иванович Кнауэр // Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве. 1899. Т 2. Ч. 2. Доклады исторического и филологического содержания / Под ред. Граф. Уваровой и С.С. Слуцкого. – Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля. – Москва, 1901. – С. 6–9.
75. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Николай Иванович Костомаров. – К. : Лыбидь, 1990. – С. 425–438.
76. Краткие отчеты по университету Св. Владимира в 1858–59 и 1859–60 учебных годах. – К., 1861. – 27 с.
77. Краткий отчет по Университету Св. Владимира за 1862–1863 учебный год // Университетские Известия. – 1863. – № 9. – С. 27–40.
78. Лазаревский Б. А. Повести и рассказы. – М: Типо-литография "Русского Товарищества печатного и издательского дела", 1903. – Т. I. – 366 с.
79. Латышев В. В. Памяти Ю. А. Кулаковского / Василий Васильевич Латышев // Вестник литературы. – 1919. – № 9. – С. – 10–11.
80. Лециус И. А. О значении филологии / Иосиф Андреевич Лециус// Университетские известия. – 1886. – № 8. – С. 73–83.
81. Линниченко А. И. Иван Яковлевич Нейкирх. (Некролог) /Андрей Иванович Линниченко // Университетские известия. – 1870. – № 10. – С. 1–16.
82. Линниченко А. И. Кондратий Федорович Страшкевич. (Некролог) /Андрей Иванович Линниченко // Университетские известия. – 1868. – № 10. – С. 1–10.
83. Лихачев Д. С. Мысли о жизни: Воспоминания. СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2014. – 480 с.
84. Лукьяненко А.М. Основные методы и направления в области славянского языкознания в связи с историческим ходом развития науки языкознания вообще,

- индоевропейского – в частности / Александр Митрофанович Лукьяненко // Университетские известия. – 1910. – № 1. – С. 1–35.
85. Михайлова Л. М. Батьківський дім / Л. М. Михайлова. – К.: Наш час, 2010. – 64 с.
86. Мищенко Ф. Г. Краткий отчет о командировке на X Археологический съезд в Риге. – Казань, 1896. – 10 с.
87. Мищенко Ф. Г. Некролог. П. И. Аландский (1844–1883) / Федор Герасимович Мищенко // Университетские известия. – 1883. – № 12. – С. 2–9.
88. Мищенко Л. Г. Пока я помню... — М.: Возвращение, 2006. — 143 с.
89. Модестов В. И. В Казани и в Киеве (1867 – 1877): отрывок из воспоминаний / Василий Иванович Модестов // Исторический вестник. – 1885. – Т. 22. – С. 321–344.
90. Модестов В. И. Задача классической филологии и разные в ней направления / Василий Иванович Модестов // Университетские Известия. – 1877. – № 9. – С. 702–712.
91. Модестов В. И. Место классической филологии среди наук историко-филологического факультета и её преподавание. Вступительная лекция в Новороссийском университете, сказанная 5 сентября / Василий Иванович Модестов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1889. – № 3. – С. 1–17.
92. Модестов В. И. О значении классической филологии в настоящее время и преподавании классических языков / Василий Иванович Модестов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1862. – № СХІV. – С. 38–52.
93. Модестов В. И. Университетский вопрос / Василий Иванович Модестов // Наблюдатель. – 1882. – С. 241.
94. Модестов В. И. Ученая литература по латинской филологии в 1874 и 1875 гг. в России и за границей / Василий Иванович Модестов // Университетские известия. Критико-библиографический отдел. – 1876. – № 9. – С. 1–17.
95. Моралевская М. И. Некролог. Александр Иванович Селин / М. И. Моралевская // Русская старина. – 1878. – Т. 22. – С. 521–524.
96. Назаревский А. А. Из воспоминаний о молодых годах В. П. Адриановой-Перетц / Труды Отдела древнерусской литературы. Т. 29: Вопросы истории русской средневековой литературы. Памяти В. П. Адриановой-Перетц. Академия

- наук СССР. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) [Отв. ред. Д. С. Лихачев]. – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1974. – 384 с.
97. Незабытые могилы. Российское зарубежье: некрологи 1917—1997 в 6 томах, 8 книгах. Том 5. Н – П. М.: “Пашков дом”, 2004. – 640 с.
98. Нетушил И. В. Александр Карлович Деллен : Обзорение его ученой деятельности и биографические данные / Иван Вячеславович Нетушил // Записки Императорского Харьковского университета. – 1903. – Кн. 1. – С. 97–139.
99. Обзорение преподавания лекций на вторую половину 1861–1862 учебного года // Университетские известия. – 1861. – № 4. – С. 37–47.
100. Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1864–1865 учебного года // Университетские известия. – 1864. – № 12. – С. 73–80.
101. Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1866–1867 учебного года // Университетские известия. – 1866. – № 12. – С. 8–14.
102. Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1869–70 // Университетские известия. – 1870. – № 1. – С. 1–8.
103. Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира в первом полугодии 1870–1871 года // Университетские известия. – 1870. – № 1. – С. 1–8.
104. Обзорение преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1873–74 гг. // Университетские известия. – 1873. – № 12. – С. 1–8.
105. Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1874–1875 года // Университетские известия. – 1874. – № 12. – С. 26–33.
106. Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1875–1876 учебного года // Университетские известия. – 1875. – № 12. – С. 30–39.
107. Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1876–1877 учебного года // Университетские известия. – 1876. – № 12. – С. 93–102.
108. Обзорение преподавания в Университете Св. Владимира во втором полугодии 1878–1879 учебного года // Университетские известия. – 1878. – № 12. – С. 94–103.
109. Обзорение преподавания в Университет Св. Владимира во втором полугодии 1879–1880 учебного года // Университетские известия. – 1879. – № 12. – С. 59–66.

110. Обзор преподавания в Императорском Университете Св. Владимира во втором полугодии 1881–1882 учебного года // Университетские известия. – 1881. – № 12. – С. 168–175.
111. Обзор преподавания в Императорском Университете Св. Владимира в 1-м полугодии 1885 учебного года // Университетские известия. – 1884. – № 7. – С. 303–310.
112. Обзор преподавания в Университете Св. Владимира в первом полугодии 1885–1886 учебного года // Университетские известия. – 1885. – № 7. – С. 1–24.
113. Обзор преподавания в Университете Св. Владимира во 2-м полугодии 1885–1886 учебного года // Университетские известия. – 1885. – № 12. – С. 1–20.
114. Обзор преподавания в Университете Св. Владимира в весеннее полугодие 1887 учебного года // Университетские известия. – 1886. – № 12. – С. 1–26.
115. Обзор преподавания в Университете Св. Владимира в весеннее полугодие 1888 учебного года // Университетские известия. – 1887. – № 12. – С. 1–38.
116. Обзор преподавания в Университете Св. Владимира в весеннее полугодие 1889 года // Университетские известия. – 1888. – № 12. – С. 1–38.
117. Обзор преподавания в Университете Св. Владимира в весеннее полугодие 1890 года // Университетские известия. – 1889. – № 12. – С. 1–42.
118. Обзор преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1891–1892 учебный год // Университетские известия. – 1891. – № 8. – С. 1–64.
119. Обзор преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1898–1899 учебный год // Университетские известия. – 1898. – № 9. – С. 1–89.
120. Обзор преподавания в Университете Св. Владимира на 1897–1898 учебный год // Университетские известия. – 1897. – № 10. – С. 1–83.
121. Обзор преподавания в Императорском Университете Св. Владимира на 1899–1900 учебный год // Университетские известия. – 1899. – № 8. – С. 1–85.
122. Общий обзор преподавания на историко-филологическом факультете на 1902–1903 учебный год // Университетские известия. – 1902. – № 9. – С. 1–106.
123. Обзор преподавания по историко-филологическому факультету в Университете Св. Владимира на 1904–1905 учебный год // Университетские известия. – 1904. – № 9. – С. 1–115.

124. Обзорение преподавания по историко-филологическому факультету в Университете Св. Владимира на 1907–1908 учебный год // Университетские известия. – 1907. – № 10. – С. 1–117.
125. Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете на 1909 учебный год // Университетские известия. – 1909. – № 11. – С. 1–49.
126. Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете на осенний семестр 1910 г. // Университетские известия. – 1910. – № 11. – С. 1–17.
127. Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете Императорского университета Св. Владимира в 1914–1915 учебный год // Университетские известия. – 1914. – № 10. – С. 1–62.
128. Обзорение преподавания на историко-филологическом факультете Императорского университета Св. Владимира в 1915–1916 учебный год // Университетские известия. – 1915. – № 9. – С. 1–62.
129. Общие учебные планы и правила историко-филологического факультета университета Св. Владимира / состав. Н. М. Бубнов] – К. : Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1907. – 25 с.
130. Общий устав Императорских российских университетов / Сборник постановлений по министерству народного просвещения. Царствование императора Александра III 1884. – 1893. – № 9. – 1048 с.
131. Отзыв г. Страшкевича о конкурсных сочинениях и программах гг. Вейля, Даниэля и Струве // Университетские известия. – 1865. – № 5. – С. 31–38.
132. Отчет о деятельности Киевского отделения общества классической филологии и педагогики со 2 апреля 1876 года по 2 апреля 1877 года // Университетские известия. – 1877. – № 11. – С. 135–152.
133. Перетц В. Н. К вопросу об учреждении украинских кафедр в университете / Владимир Николаевич Перетц // Киевская старина. – 1906. – № 5–6. – С. 43–49.
134. Петр В.И. Фонологические вопросы / Вячеслав Иванович Петр // Университетские известия. – Часть II. Неофиц. – 1895. – № 8. – С. 1–13.
135. Петров Д. Граф Ф. Г. Де-Ла-Барт [Современная летопись] // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1916. – № 1. – С.1–15.

136. Планы на осенний семестр 1909 г. по специальностям // Университетские известия. – 1909. – № 11. – С. 17–20.
137. Полное Собрание Законов Российской Империи : Собрание второе (12 декабря 1825 – 28 февраля 1881 гг.) : [в 55-ти т. с указ.]. – СПб. : Тип. II Отд. Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830–1885.
138. По поводу нового университетского устава // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1863. – Ч. 119. – Отд. II. – С. 333–404.
139. По поводу назначения от министерства некоторых профессоров в университет св. Владимира // Журнал Министерства народного просвещения. – Современная летопись . – 1869. – № 141. – С. 24–26.
140. Проект учебных планов историко-филологического факультета, Университета Св. Владимира. – К. : Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1909. – 15 с.
141. Протоколы и заседаний Совета 31 августа и 6 сентября 1863 г. – II Краткий отчет по Университету Св. Владимира за 1862–1863 учебный год // Университетские известия. – 1863. – № 9. – С. 1–40.
142. Протоколы заседания Совета 2 октября 1864 // Университетские известия. – 1864. – № 11. – С. 1–34.
143. Протоколы заседаний Совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1867. – № 4. – С. 1–48.
144. Протоколы заседаний Совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1871. – № 4. – С. 1–34.
145. Протоколы заседаний Совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1873. – № 12. – С. 1–47.
146. Протоколы заседаний Совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1874. – № 2. – С.1–29.
147. Протоколы заседаний Совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1876. – № 6. – С. 1–34.
148. Протоколы заседаний Совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1887. – № 11. – С. 55–72.

149. Протоколы заседаний Совета Императорского Университета Св. Владимира // Университетские известия. – 1913. – № 9. – С. 39–88.
150. Розов В. А. Значение грамот XIV и XV веков для истории малорусского языка / Владимир Алексеевич Розов // Университетские известия. – 1907. – № 5. – С. 1–20.
151. Розов В. А. Новейшее направление русской лингвистики в деле изучения древних русских и церковно-славянских памятников в связи с общим ходом развития европейского языкознания / Владимир Алексеевич Розов // Университетские известия. – 1908. – № 1. – С. 1–17.
152. Розов В. Українські грамоти / Володимир Розов. – К., 1928. – Т. 1. – 268 с.
153. Ростовцев М. И. Модестов В. И. (Некролог) / Михаил Иванович Ростовцев // Журнал Министерства Народного Просвещения. – Новая серия – 1907. – № 10. – С. 75–82.
154. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Том второй. Царствования императора Николая I. 1825–1855. Отделение первое 1825–1839. Издание второе. С-Петербург: типография В. С. Балашева, 1875. – 1624 с.
155. Систематический указатель к “Университетским известиям” за 1861–1912 гг. / под. ред. В. С. Иконникова. – К., 1913. – VIII, 202 с.
156. Систематичний покажчик до “Університетських звістий” за 1913–1919 рр. / упоряд. В. М. Щербатюк. – К., 1998. – 25 с.
157. Систематичний покажчик до періодичних видань Київського університету (1861–1960) / упоряд. О. Д. Балабанов, Н. М. Недоступ. – Київ, 1963. – Вип. 1/2. – 376 с.
158. Соболевский А. И. Русский народ как этнографическое целое / Алексей Иванович Соболевский. – Харьков, Тип. Журнала Мирный труд. – 1907. – 20 с.
159. Соболевский А. И. Проф. Т. Д. Флоринский // Славянские известия. 1914. – № 6. – С. 96–97.
160. Страшкевич К. Ф. Краткий очерк греческих древностей / Кондратий Федорович Страшкевич. – Киев: Типография С.Т. Еремеева, 1874. – 548 с.
161. Тулуб Зинаида. Моя жизнь / Зинаида Тулуб ; [сост. Б. В. Клименко ; вступ ст. : Б. Клименко, С. Тулуб]. – К. : Київ-Париж-Дакар, 2012. – 432 с.

162. Указатель статей, помещенных в неофициальной части Журнала министерства Народного Просвещения за время с 1892 года по 1900 год. –Спб., 1903. – 222 с.
163. Учебные правила и программы историко-филологического факультета Императорского университета Св. Владимира / [состав. Декан Н. Бубнов] – К.: Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1911. – 134 с.
164. Учебная и ученая деятельность профессоров и преподавателей Университета и учебно-вспомогательные учреждения // Университетские известия. – 1913. – № 12. – С. 89–207.
165. Флоринский Т. Д. Малорусский язык и “українсько-руський” литературный сепаратизм / Тимофей Дмитриевич Флоринский // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола: Сборник. – М.: Москва, 1998. – С. 330–384.
166. Флоринский Т. Д. Н. П. Дашкевич (1852–1908) [Текст] : [некролог] / Тимофей Дмитриевич Флоринский // Журнал Министерства народного Просвещения. – Спб., 1908. – №9. – С.12–23.
167. Фролов Э. Д. Русская наука об античности: Историографические очерки / Э.Д. Фролов. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1999. – 544 с.
168. Чалый М. К. Воспоминания / Михаил Корнеевич Чалый // Киевская старина. – 1889. – № 11. – С. 3–280.

Література

Монографії, брошури, статті

169. Аврус А. И. История российских университетов : Очерки / Анатолий Ихильевич Аврус. – М. : Московск. Общ. Науч. Фонд, 2001. – 192 с.
170. Азадовский М. К. История русской фольклористики // [Сост. и отв. ред. О. А. Платонов]. – М.: Институт русской цивилизации, 2014. – 1056 с.
171. Академік А. М. Лобода (1894–1924): Короткий життєпис й список наукових праць. В кн.: Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1924. – 333 с.

172. Александрова Г. А. О. Котляревський і університет Святого Володимира (до 175-річчя вченого) / Г. А. Александрова // Літературознавчі студії. – 2012. – № 35. – С. 10–16.
173. Александрова Г. А. Порівняльний метод у науковому осмисленні Володимира Перетца / Г. А. Александрова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Вип. 1. – С. 184–192.
174. Андреев А. Ю. О “новом прочтении” истории российских университетов / А. Ю. Андреев // Высшее образование в России. – 2009. – № 3. – С. 149–159.
175. Аникин В. П. Лобода Андрей Митрофанович / Краткая литературная энциклопедия. Т. 4: Лакшин – Мураново. / Гл. ред. А. А. Сурков. – М.: Сов. энцикл., 1967. — 1024 с.
176. Ашнин Ф. Д., Алпатов В. М. “Дело славистов”. 30-е годы / Отв. ред. Н. И. Толстой; Институт мировой литературы им. Горького РАН. – М.: Наследие, 1994. – 288 с.
177. Бернадська Н. І. Перші спроби осмислення роману як жанру викладачами Університету Св. Володимира / Ніна Іванівна Бернадська // Дивослово. – 2004. – № 10. – С. 64–66.
178. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира (1834–1884) / сост. под ред. проф. В. С. Иконникова. – К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – 859 с.
179. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов – СПб.: “Норинт”, 2000. – 1536 с.
180. Бузескул В. П. Введение в историю Греции. Обзор источников и очерк разработки греческой истории в XIX и в начале XX в. / Вячеслав Петрович Бузескул. – Санкт-Петербург: Издательский дом “Коло”, 2005. – 670 с.
181. Бузескул В. П. Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века: Ч. 2 / Владислав Петрович Бузескул. – Л. : Изд-во АН СССР, 1931. – 223 с.

182. Булахов М. Г. Восточнославянские языковеды : биобиблиогр. словарь : в 3-х т. / Михаил Гапеевич Булахов. – Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1976–1978.
183. Булкина И. Политика Николая I в Юго-Западном крае и учреждение университета Св. Владимира / И. Булкина // Труды по русской и славянской филологии. Литературоведение: Новая серия . – 2009 . – Том 7 . – С. 360–378.
184. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
185. Венгеров С. А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых (от начала русской образованности до наших дней) : Т. 1–6 / Семен Афанасьевич Венгеров. – СПб. : Семеновск. Типо-литография (И. Ефрона), 1886–1904. – Т. 1, вып. 1–21. А. – 1889. – 1200 с.
186. Винниченко І., Винниченко Р. Німці в історії Київського університету (XIX – половина XX ст.). – К.: Геопринт, 2009. – 420 с.
187. Владимирский-Буданов М. Ф. История императорского университета Св. Владимира / Михаил Флегонтович Владимирский-Буданов. – Т. 1 : Университет Св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. – К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – 674, [43] с.
188. Грибанова С. В. Екскурсії як метод підвищення культурно-професійного рівня учительства в Україні на початку XX ст. / С. В. Грибанова // Краєзнавство. – 2012. – №3(80). – С. 103–107.
189. Денисенко Г. Г. Збереження пам'яток воєнної історії в Україні і за кордоном в 20-ті роки XX ст. / Г. Г. Денисенко // Краєзнавство: науковий журнал. – 2008 . – N1/4 . – С. 153–167.
190. Дмитренко М. Олександр Котляревський – дослідник міфу і фольклору / М. Дмитренко // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 3. – С.11–17.
191. Енциклопедія українознавства. Словникова частина : 11 т. / ред. проф. В. Кубійович. – Париж, Нью-Йорк : Молоде Життя, 1970.
192. Життя та діяльність В. М. Перетца: культурологічний аспект [Електронний ресурс] / Н. В. Стахієва // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 2013. – Вип. 30. – С. 138–146.

193. Іваненко О. А. Внесок Університету св. Володимира у розвиток міжслов'янських культурних зв'язків (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. А. Іваненко // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 19. — С. 33–46.
194. Іваненко О. А. Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII – початок XX ст.) / Оксана Анатоліївна Іваненко. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2009. – 320 с.
195. Іваненко О. А. Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія / Оксана Анатоліївна Іваненко. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2013.– 374 с.
196. Історія Київського університету : монографія / [І. В. Верба та ін.; редкол. : Л. В. Губерський та ін.] ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2014. – 895 с.
197. Історія Київського університету. 1834–1959: до 125-річчя з дня існування / відп. ред. Олександр Захарович Жмудський. – К. : Вид-во Київськ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1959. – 628 с.
198. Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX – начале XX века / А.Е. Иванов. – М. АН СССР, 1991. – 392 с.
199. Ивановский В. Н. Предметная система в наших университетах и ее применение к философским наукам / Владимир Николаевич Ивановский // Современная летопись : журнал Мин-ва Народного просвещ. – 1907. – № 11. – С. 1–48.
200. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / Харьковский Императорский университет. Историко-филологический факультет ; Под ред. М. Г. Халанского, Д.И. Багалея. – Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1908 . – VIII, 168, 390, XII с.
201. Каган Ю. М. И. В. Цветаев: Жизнь. Деятельность. Личность: (Учёный, основатель Музея изящных искусств в Москве) / Отв. ред. д-р ист. Наук И. Н. Осинковский; Рецензенты:С. С. Аверинцев и др.; Академия наук СССР. – М.: Наука, 1987. – 192 с.

202. Казарова Н.А. Историки Варшавского университета. Время и судьбы. / Казарова Н.А., Казарова С.С. Лобова В.В. – Ростов-на-Дону, 2014. – 204 с.
203. Калакура Я.С. Українська історіографія: Курс лекцій – К. : Генеза, 2004. – 496 с.
204. Калакура Я. С. Історичне джерелознавство: Підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. – К: Либідь, 2002. – 488 с.
205. Карпюк С. Г. Дело о назначении ординарного профессора греческой словесности Московского университета / С. Г. Карпюк // Вестник Древней Истории. – 1993. – № 1. – С.175–181.
206. Катренко А. М. Наукові зв'язки Київського університету 1834–1917 роки : текст лекцій / А. М. Катренко, Я.А. Катренко. – Київ, 1994. – 35 с.
207. Киевский университет. Документы и материалы. 1834–1984 : [Сб., посвященный 150-летию Киевского ун-та] / Киевский гос. ун-т им. Т.Г.Шевченко; сост. В. А. Замлинский [и др.] ; ред. М. У. Белый [и др.]. – К. : Издательство при Киевском гос. ун-те издательского объединения "Вища школа", 1984. – 192 с.
208. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Імена славетних сучасників / [ред. кол.: В. В. Скопенко, О. В. Третяк, Л. В. Губерський та ін.]. – К., 2004. – 288 с.
209. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Незабутні постаті / [ред. кол. : В.В. Скопенко, О.В. Третяк, Л.В. Губерський та ін.]. – К., 2005. – 464 с.
210. Київський університет за 50 років радянської влади / ред. І. Т. Швець. – К., 1967. – 192 с.
211. Київський університет імені Тараса Шевченка: Сторінки історії і сьогодення / за заг. ред. В. В. Скопенка. – К., 1994. – 285 с.
212. Кірдан О. Л. Роль попечителя Київського учбового округу в управлінні університетом Св. Володимира (1832–1839 рр.) / О. Л. Кірдан // Історико-педагогічний альманах. – 2010. – № 2. – С. 59–64.
213. Кірдан О. Л. Управлінська діяльність у вітчизняних університетах ХІХ століття / О. Л. Кірдан // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових

- праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія "Педагогічні науки". – Полтава, 2012. – Вип. 10. – 370 с.
214. Кнауер Ф. І. Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. / [упоряд.: Е.Г. Циганкова, Ю.М. Кочубей, О.Д. Василюк ; редкол.: Матвеева Л. В. (голов. ред.) та ін.]. – К. : Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, 2011. – 260 с.
215. Книга в Україні, 1861-1917 : матеріали до репертуару української книги. Вип. 9: Л / НАН України ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. [упоряд. та підгот. до друку С. С. Петров, В. С. Гоїнець, О. В. Давидович [та ін.]; наук. ред. В. Ю. Омельчук. – К.: НБУ ім. В.І. Вернадського, 2006. – 340 с.
216. Колесникова В. А. Археологічні установи Української академії наук у перші роки її існування / В. А. Колеснікова // Археологія. – 2012. – № 1. – С. 115–122.
217. Коляда І. А. Тимофій Флоринський — імперський антиукраїнофільський інтелектуал-цензор / І. А. Коляда // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. – 2013. – Вип. 22. – С. 413-424.
218. Коляденко С. М. Кадровий потенціал Кременецького ліцею у XIX ст. / С. М. Коляденко // Історико-педагогічний альманах. – 2007. – № 2. – С. 88–91.
219. Коцаренко Тетяна. А. Метлинський – дослідник українських народних пісень / Т. Коцаренко // Слово і час. – 2006. – № 11. – С. 77–80.
220. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Николай Иванович Костомаров. – К. : Лыбидь, 1990. – С. 425–438.
221. Крип'якевич П. І. Нарис методики історичних досліджень / П. І. Крип'якевич // Український історичний журнал. 1967. – № 2. – С. 100-107.
222. Кулаковский Ю А. История римской литературы от начала Республики до начала Империи в конспективном изложении / [під ред. Пучкова А. А.]. – Киев: Изд. Дом А+С, 2005. – LXVI, 260 с.
223. Кулаковский Ю.А. К поминке по П.И. Аландском / Юлиан Андреевич Кулаковский // Университетские известия. – 1884. – №3. прибавления. – С.1–13.
224. Лаптева Л. П. История славяноведения в России в конце XIX – первой трети XX в. / Людмила Павловна Лаптева. – М. : Индрик, 2012. – 840 с.

225. Летяев В. А. Восприятие римского наследия российской наукой XIX – начала XX вв. : [монография] / Валерий Алексеевич Летяев. – Волгоград : Изд-во Волгоградск. гос. ун-та, 2002. – 244 с.
226. Литературная энциклопедия : в 11 т. / ред. : В. М. Фриче, А. В. Луначарский. – М., 1929–1939.
227. Лукьяненко Александр Митрофанович // Энциклопедия Саратовского края [в очерках, событиях, фактах, временах] / редкол.: А. И. Аврус [и др.]. – Саратов, 2002. – 688 с.
228. Любовець Н. І. Олександр Олександрович Котляревський: матеріали до біобібліографії / Н. І. Любовець // Українська біографістика. – 2010. – Вип. 6. – С. 55–80.
229. Малацай І В. Діяльність Київського Слов'янського Благодійного комітету / І. В. Малацай // Вісник Київського національного університету ім.Тараса Шевченка : Історія . – 07/2010 . – Вип. 102 . – С. 37–40.
230. Малый энциклопедический словарь : в 4 т. / Фридрих Арнольд Брокгауз, Илья Абрамович Ефрон. – [репринт. воспр. изд. 1907–1909 гг.]. – М. : Терра, 1994.
231. Марченко Н. П. Микола Павлович Дашкевич: визнаний і незнаний діяч української науки / Н. П. Марченко // Українська біографістика . – 2010. – Вип. 6. – С. 81–102.
232. Матвеева Л. В. Доля видатного славіста-українознавця Володимира Перетца / Л. В. Матвеева // Східний світ. – 2007. – № 2. – С. 32–44.
233. Матвеева Л. В. Юлиан Кулаковский: жизнеописание / Л. В. Матвеева ; Ин-т востоковед. им. А. Крымского НАН Украины. – К. : Стилос, 2002. – 482 с.
234. Модестов В. И. В Казани и в Киеве (1867–1877) : отрывок из воспоминаний / Василий Иванович Модестов // Исторический вестник. – 1885. – Т. 22. – С. 321–344.
235. Мордвінцев В.М. Політика російського уряду щодо історичної науки в Київському університетів другій половині XIX ст. / В.М. Мордвінцев // 150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті: матеріали республ. Наук.-прак. Конф., 20–21 жовт. 1992 р. – Київ, 1993. – С. 181–187.
236. Павко А. І. Основні напрями формування викладацького та наукового складу університетів України в імперську добу XIX – початок XX ст. / А. І. Павко

// Проблемы истории Украины XIX – начало XX ст. – 2008. – Вып. XV. – С. 290–304.

237. Паламарчук О. Л. А.І. Степович – знаний український учений-славист і педагог / О. Л. Паламарчук, О. Р. Чмир // Проблемы слов'янознавства: Збірник наукових праць . – 2008 . – Вып. 57 . – С. 244–248.

238. Паламарчук О.Л. Особливості підготовки студентів-славистів Київського національного університету імені Тараса Шевченка в сучасних умовах / О.Л. Паламарчук, О.Р. Чмир // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2010. – № 12. – С. 141–146.

239. Паламарчук О. Л. Славистика в Київському університеті між двома світовими війнами / О. Л. Паламарчук, О. Р. Чмир // Слов'янський світ. – 2009. – № 7. – 226 с.

240. Перченко Ф.Ф. Список репрессированных членов Академии наук // In memo: Исторический сборник памяти Ф.Ф. Перченка. М.; СПб., 1995. – 452 с.

241. Пинский А.А. Пайдейя: работы 1986–96 годов. / Анатолий Аркадьевич Пинский – М. : “Частная школа”, 1997. –193 с.

242. Пискунов И.В. Как стать российским приват-доцентом? / И.В. Пискунов // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. М.: Аквилон, 2015. – С. 243–261.

243. Покровский М. Н. Мысли о реформе университетского учебного строя на основе предметной системы / Михаил Николаевич Покровский // Современная летопись : журнал Мин-ва Народного просвещ. – 1906. – № 3. – С. 1–48.

244. Пучков А.А. Адольф Сонни, киевлянин: К истории классической филологии в Императорском университете Св. Владимира / А.А. Пучков / ИПСИ НАИ Украины. – Киев: Феникс, 2011. – 296 с.

245. Пучков А. А. Архитектуроведение и культурология : Избранные статьи / Александр Александрович Пучков. – К. : Издат. Дом А.С.С., 2005. – 608 с.

246. Пушкирев С.Г. Россия в XIX веке (1801–1914). / С.Г. Пушкирев – Нью-Йорк: Изд-во им. Чехова, 1956. – 509 с.

247. Ратнер Ф.Л. Иностранные ученые в дореволюционной высшей школе (на материалах Казанского университета) : научное издание / Ф. Л. Ратнер. – Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1983. – 167 с.
248. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения 1802–1902 / Сергей Васильевич Рождественский. – СПб, 1902. – 840 с.
249. Розвиток науки в Київському університеті за сто років / відп. ред. М.А. Кушнар'юв. – К., 1935.– 296 с.
250. Русский биографический словарь : в 25 т. / изд. под наблюдением Александра Александровича Половцова. – 1896–1918.
251. Русский консерватизм XIX столетия. Идеология и практика / [Гросул В.Я., Итенберг Г.С., Твардовская В.А., Шацилло К.Ф., Эймонтова Р.Г.]; под. ред. В.Я. Гросула. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 440 с.
252. Сиротинина О.Б. Александр Митрофанович Лукьяненко и преподавание славянских языков в Саратовском университете [Текст] / О.Б. Сиротинина // Известия Саратовского университета. Новая серия. Сер.: Филология. Журналистика. – 2006. – Вып. 1/2. – С. 20–22.
253. Славяноведение в дореволюционной России : библиографический словарь / отв. ред. В. А. Дьяконов. – М. : Наука, 1979. – 428 с.
254. Соснина Е.Б. Вклад И.Б. Помяловского и И.В. Цветаева в развитие латинской эпиграфики / Е.Б. Соснина // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира. Альманах. – 2007. – № 6. – С. 465–472.
255. Стахієва Н. В. Життя та діяльність В.М. Перетца: культурологічний аспект / Н. В. Стахієва // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 2013. – Вип. 30. – С. 138–146.
256. Тарасенко О. О. Становлення та розвиток історичної освіти і науки у Київському університеті у 1834-1884 рр. / Ольга Олексіївна Тарасенко. – К. : Логос, 1995. – 276 с.
257. Тарасова Н.В. Гражданско-патриотическое воспитание учащейся молодежи посредством экскурсионной работы в России во второй половине XIX – начале

- XX вв. / Н.В. Тарасова, Е.А. Никитина, О.В. Чернышова и др. / Былые годы. – 2014. – № 32 (2). – С. 262–265.
258. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 2004. – 824с.
259. Федорів І. Становлення наукового слов'язознавства в Україні (перша третина ХХ ст.) / Ірина Федорів / Слов'янський світ: щорічник. Вип. 7 / [Голов. ред. Скрипник Г. А.] НАНУ, С48 ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – С. 194–206.
260. Филимонов В. А., Канев А. Г. П. И. Аландский как историк-антиковед / В.А. Филимонов, А. Г. Канев: монография. – Сыктывкар: Изд-во СыктГУ, 2013. – 136 с.
261. Фролов Э. Д. Русская наука об античности : Историографические очерки / Эдуард Давидович Фролов. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1999. – 544 с.
262. Чмир О. Сербістика в університет Св. Володимира / Олена Чмир // Українсько-сербський збірник "Украс". – 2009. – № 4 – С. 159–184.
263. Чумакова Т.В. Наука в российских университетах (вторая половина XIX века) / Т.В. Чумакова // Высшее образование в России. – 2005. – №. 2. – С. 103–110.
264. Чуткий А.І. Історичне літературознавство в Університеті Св. Володимира: виникнення наукової традиції (друга половина XIX – початок ХХ ст.) / А.І. Чуткий // Проблеми розвитку філології, історії та культури. – 2006. – №31. – С. 150–160.
265. Шестаков С.П. Міщенко Ф.Г. (некролог) / С.П. Шестаков // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1907. – № 7. – С. 39–75.
266. Шостак І. В. Професорсько-викладацький склад Університету Св. Володимира у 1834–1839 рр. : національний аспект / І. В. Шостак // Записки Наукового товариства ім. О. Оглоблина. – Острог, 2006. – Т. VI. – С. 67–79.
267. Шульгин В. Я. История университета Св. Владимира / Виталий Яковлевич Шульгин. – [репринт. воспр. изд. 1860 г.]. – К. : Лыбидь, 2010. – 230 с.
268. Щербань Т.О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира: 1834–1918 (Закінчення, початок у №№3 та 4, 2007 р.)/ Т.О. Щербань // Східний світ. – 2007. – № 1. – С. 89–97.

269. Щербань Т.О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира: 1834–1918 / Т.О. Щербань // Східний світ . – 2006. – № 4. – С. 76–86.
270. Щетинина Г. Н. Университеты в России и Устав 1884 г. – М., 1976. – 231 с.
271. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох. От России крепостной к России капиталистической / Регина Генриховна Эймонтова. – М. : Наука, 1985. – 350 с.
272. Энциклопедический словарь : в 86 т. / Фридрих Арнольд Брокгауз, Илья Абрамович Ефрон. – [репринт. воспр. изд. 1890–1907 гг.]. – М. : Терра, 1990–1994.
273. Юшина Н. В. Становление учебного плана как нормативно-правового документа (XVI – начало XX века) / Н. В. Юшина // Известия Росс. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – 2007. – Т. 16, № 40. – С. 560–563.
274. Ягудаева И.А. Эволюция специальностей научных работников по историческим наукам в России (1819–2001 гг.) / И.А. Ягудаева. // Известия Росс. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – 2008. – № 61. – С. 321–325.
275. Яровий В. Професор Т. Д. Флоринський – фундатор викладання історичної славістики та засновник болгаристики в Університеті Св. Володимира / В. Яровий // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури: матеріали науково-теоретичної конференції, присвяченої 165-річчю університету. Гуманістичні науки. – Част. 1, 1999. – С. 63–65.
276. Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat. – Dorpat : F.J. Karow, 1889. – 1007 с.
277. Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski [red.]: Wielkopolski Słownik Biograficzny. Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, 890 p.

Дисертації та автореферати дисертацій

278. Журжа І. В. Становлення та розвиток слов'язознавства в університеті Св. Володимира (1834–1919 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні

дисципліни” / Ірина Валеріївна Журжа ; Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документозн. – К., 2006. – 20 с.

279. Коцюк В. Д. Професор О. О. Котляревський у громадському і науково-освітнянському житті України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Володимир Дмитрович Коцюк ; Кам'янець-Подільськ. нац. ун-т імені Івана Огієнка – Кам'янець-Подільський, 2010. – 20 с.

280. Чеканов В.Ю. Візантиністика в Київському університеті Св. Володимира (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук канд. істор наук : спец. 07.00.06 / В.Ю. Чеканов. – Київ, 2009. – 16 с.

281. Чуткий А. І. М. П. Дашкевич: особистість, наукова та педагогічна спадщина вченого : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Андрій Іванович Чуткий ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 14 с.

282. Шелест Ю.М. Вивчення іноземних мов в університетах України (ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. На здобуття наук канд. пед. наук : 13.00.01 / Шелест Юлія Миколаївна ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2014. – 20 с.

Електронні ресурси

283. Закон України про вищу освіту №2984-III, із змінами від 19 січня 2010 р. : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>

284. Дружбинский В. Памяти погибших могил, диагноз: скорбное бесчувствие : [Электронный ресурс] / Дружбинский В. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/SOCIETY/pamyati_pogibshih_mogil_diagnoz_skorbnoe_beschuvstvie.html

285. Життя та діяльність В. М. Перетца: культурологічний аспект [Електронний ресурс] / Н. В. Стахієва // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 2013. – Вип. 30. – С. 138–146.

286. Каганов Э. Восьмая мужская гимназия Вячеслава Петра : [Электронный ресурс] / Каганов Эмиль. – Режим доступа : <https://www.proza.ru/2015/05/23/1556>
287. Клингер В.П. // Российские философские журналы XIX начала – XX века. Полнотекстовая база данных по истории отечественной философии XIX начала – XX века. Периодические издания. : [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://journals.rhga.ru/authors/index.php?ELEMENT_ID=34679&sphrase_id=791846
288. Мартинюк Ольга. Життя і творчість Івана Васильовича Шаровольського [Электронный ресурс] / Мартинюк О. – Режим доступа до статті: <http://old.pinchukfund.org/zavtra/uk/scholars/2007/?student=174>
289. Общий устав Российских университетов 26 июля 1835 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://museum.guru.ru/ustavy/ustav1835/glava_ii.shtml
290. Росовецкий С. К. Как коммунисты подчинил себе Академию наук или за что был репрессирован академик Владимир Перетц? : [Электронный ресурс] / Росовецкий С. К. – Режим доступа: <http://www.aej.org.ua/History/1472.html?begin=41>.
291. Таблицы для испытаний на ученые степени // Полное Собрание Законов Российской империи. Собрание второе. Том XII. Отделение 2. Штаты и табели. СПб., 1838. : [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.nlr.ru/eres/law_r/search.php?regim=4&page=33&part=396
292. Таблицы для испытаний на ученые степени // Полное Собрание Законов Российской империи. Собрание второе. Том XIX. Отделение 2. Штаты и табели. СПб., 1845. : [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.nlr.ru/eres/law_r/search.php?regim=4&page=199&part=486
293. Тарасенко. О.О. З історії становлення та розвитку історичної освіти в Київському імператорському університеті Св. Володимира (до 175 річчя від дня заснування) [Электронный ресурс] / О. О. Тарасенко // Історична думка. – 2010. – № 1(2). – 59 с. – Режим доступа: http://elibrary.kubg.edu.ua/6385/1/O_Tarasenko_IS.pdf

ДОДАТКИ

Відомості про викладачів
в Імператорському університеті Св. Володимира.

Додаток 1.

Класична філологія і порівняльне мовознавство.

Викладач	Освіта	Предмет	Роки роботи
1. П. І. Аландський	С-Петербурзький університет	Римськ. слов.	(1874–1883)
2. С. І. Бех	Київський університет	Римськ. слов.	(1879–1889)
3. І. Ф. Гриневич	Харківський університет	Римськ. слов.	(1839–1840)
4. О. К. Деллен	Дерптський університет	Грецьк. слов. Римськ. слов.	(1839–1867)
5. С. С. Дложевський	Київський університет	Римськ. слов.	(1915–1919)
6. В. П. Клінгер	Київський університет	Грецьк. слов.	(1908–1919)
7. М. Я. Калинович	Київський університет	Порівняльне Мовознавство	(1916–1919)
8. Ф. І. Кнауер	Дерптський університет	Грецьк. слов. санскрит	(1885–1915)
9. Й. В. Корженевський	Волинський ліцей	Римськ. слов., польськ. мова	(1834–1838)
10. Ю. А. Кулаковський	Московський університет	Римськ. слов.	(1881–1919)
11. Й. А. Леціус	Лейпцизький університет	Грецьк. слов.	(1885–1911)

12. Ф. Г. Міщенко	Київський університет	Грецьк. слов.	(1872–1884)
13. В. І. Модестов	С-Петербурзький університет	Римськ. слов.	(1869–1877)
14. І. Я. Нейкірх	Дерптський університет	Грецьк. слов.	(1837–1868)
15. М. В. Пахаревський	Київський університет	Грецьк. слов.	(1915–1919)
16. О. О. Поспішіль	С-Петербурзький університет	Грецьк. слов, Римськ. слов.	(1888–1917)
17. В. І. Петр	Празький університет	Грецьк. слов, Римськ. слов.	(1885–1917)
18. А. Ф. Семенов	Мюнхенський університет	Грецька. слов.	(1897–1904)
19. М. Є. Скворцов	Московський університет	Грецьк. слов.	(1868–1872)
20. А. І. Сонні	Лейпцизький університеті	Грецьк. слов, Римськ. слов.	(1887–1919)
21. О. І. Ставровський	Головний пед. інститут	Грецьк. слов.	(1836–1837)
22. К. Ф. Страшкевич	Київський університет	Грецьк. слов., Чеська мова	(1840–1868)
23. М. Ф. Фокков	С-Петербурзький університет	Грецьк. слов. Римськ. слов.	(1885–1888)
24. І. В. Цветаєв	С-Петербурзький університет	Римськ. слов.	(1876–1877)
25. М. Ю. Якубович	Віленський університет	Грецьк, римск. слов.	(1834–1839)

Джерела: 1) Биографический словарь профессоров и преподавателей
Университета Св. Владимира (1834–1884) / [под ред. В. С. Иконникова]. – К.,

1884. – 816 с.; 2) ДАК, ф. 16. оп. 465. спр. 4760, арк. 684–692; спр. 4761, арк. 155–159; спр. 4761, арк.106–112, спр. 4766, арк. 69–79; спр. 4766, арк. 89–94, 300–304; спр. 4788, арк. 35–38; спр. 4794, арк. 35–39; спр. 4805, арк. 42–49; спр. 4807, арк. 20–25; спр. 4816, арк. 1–10; 3) ІР НБУВ, ф. Х. оп. 17318, арк. 3. 4) УИ. – 1915. – № 9.

Додаток 2.

Сучасні європейські мови та літератури.

Викладач	Освіта	Предмет	Роки роботи
1. Ф. К. Андерсен	Дерптський університет	Німецька мова	(1883–1901)
2. Є. В. Анічков	Санкт-Петербурзький університет	Англійська мова, західноєвроп. літ-ра	(1893–1901)
3. А. А. Бартоломуччі	Королівська лицей-гімназія ім. Віктора Емануїла II у місті Неаполі	Італійська мова	(1908–1919)
4. Ф. П. Бертоні	Італія, невідомо	Італійська мова	(1838–1868)
5. А. А. Борель	Женевська академія	Французька мова	(1839–1868)
6. М. І. Бруненок	Московський університет	Німецька мова	(1902–1919)
7. І. І. Гливенко	Санкт-Петербурзький університет	Італійська мова, західноєвроп. літ-ра	(1897–1905)

8. Я. Я. Госкінс	Лондонський університет	Англійська мова	(1879–1891)
9. В. В. Даніель	Санкт- Петербурзький університет (іспит)	Англійська мова	(1865–1878)
10. М. П. Дашкевич	Київський університет	Західноєвроп. літ-ра, семінар	(1877-1908)
11. Ф. Г. Де-Ла-Барта	Санкт- Петербурзький університет	Франц. та італ. мови, західн. літ-ра	(1900–1908)
12. С. І. Краузе	Дерптський університет	Німецька мова	(1839–1864)
13. А. Ф. Лідль	Волинський ліцей	Німецька мова	(1834–1839)
14. П. В. Лукашевич	Дерптський університет	Німецька мова	(1875–1882)
15. Й. Й. Мікульський	Волинський ліцей	Польська мова	(1834–1835)
16. А. О. Наліс	Франція, невідомо	Французька мова	(1892–1900)
17. Л. Е. Пекюс	Паризький університет	Французька мова	(1876–1892)
18. А. К. Плянсон	Паризький університет	Французька мова	(1834–1839)
19. К. Д. Раммат	Дерптський університет	Англійська мова	(1906–1919)
20. О. Ф. Свенсон	Дерптський університет	Німецька мова	(1865–1873)

21. Д. С. Сипневський	Харківський університет (іспит)	Англійська мова	(1849–1864)
22. А. В. Сміт	Йєльський унів.	Англійська мова	(1901–1906)
23. А. Н. Томпсон	Невідомо	Англійська мова	(1847–1848)
24. М. О. Фон-Фрейман	Невідомо	Англійська мова	(1843–1846)
25. І. В. Шаровольський	Київський університет	Західноєвроп. літ-ра, романська, германська філологія	(1906-1919)
26. А. А. Шовен	Паризький університет	Французька мова	(1910–1915)

Джерела: 1) Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) / [под ред. В. С. Иконникова]. – К., 1884. – 816 с.; 2) ДАК, ф. 16, оп. 340. спр. 85, арк. 15; оп. 465, спр. 1309, арк. 1–3; спр. 4759, арк. 174–184; спр. 4763, арк. 53–59; спр. 4766, арк. 134–137; спр. 4769, арк. 30–31, спр. 4777, арк. 68–69; спр. 4779, арк. 87; спр. 4802, арк. 21–24; спр. 4808, арк. 27–32; спр. 4829, арк. 56; 3) ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4812; 4) УИ. – 1915. – №9.

Додаток 3.

Слов'янська та російська філологія.

Викладач	Освіта	Предмет	Роки роботи
1. П. В. Владимиров	Казанський університет	Російська	(1889–1903)
2. М. П. Голубков	Головний педагогічний інститут	Російська	(1836–1837)
3. І. М. Жданов	Санкт- Петербурзький університет	Російська	(1879–1882)
4. М. Т. Костир	Київський університет	Російська	(1839–1851)
5. О.О. Котляревський	Московський університет	Слов'янська	(1875–1881)
6. В. І. Красов	Московський університет	Російська	(1837–1839)
7. А. І. Линниченко	Київський університет	Російська	(1855–1863)
8. А. М. Лобода	Київський університет	Російська, укр.	(1904–1919)
9. О.М. Лук'яненко	Київський університет	Слов'янська	(1910–1919)
10. А. Л. Метлинський	Харківський університет	Російська	(1850–1877)
11. В. М. Малінін	Київська духовна академія	Російська	(1887–1890)
12. В. М. Перетц	Санкт-Петербурз. університет	Російська, укр.	(1903–1914)

13. В. О. Розов	Київський університет	Російська	(1907–1916)
14. О. І. Селін	Московський університет	Російська	(1845–1877)
15. О. І. Соболевський	Московський університет	Російська	(1882–1888)
16. А. І. Степович	Київський університет	Слов'янська	(1897–1919)
17. М. Л. Туницький	Санкт- Петербурзький університет	Слов'янська	(1918–1919)
18. Т. Д. Флоринський	Санкт- Петербурзький університет	Слов'янська	(1882–1919)
19. Ю. А. Яворський	Чернівецький університет	Російська, укр.	(1915–1919)
20. В.Я. Яроцький	Головний пед. інститут	Слов'янська	(1847–1875)

Джерела: 1) Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) / [под ред. В. С. Иконникова]. – К., 1884. – 816 с.; 2) Энциклопедический словарь Брокгауза-Эфрона; 3) ІР НБУВ, ф. Х, оп. 231, арк. 2; оп. 6428–6429, арк. 6; ф. 179, оп. 1, арк. 9; ф. 21, спр. 233, арк. 1–2. 4) ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4822, арк 19–30. 5) УИ. – 1915. – № 9.